

דברי זכרון

לרב יחזקאל דאום זצ"ל

הרב אברהם שפירא
הרב מרדכי אליהו
הרב אליהו בקשי דורון
הרב שאר ישוב כהן
הרב אברהם דוב אורבך
הרב שמחה הכהן קוק
הרב משה צבי נריה
הרב יהושע יגל
הרב יעקב אריאל
הרב חיים דרוקמן
הרב יוסף גליקסברג
הרב חיים ישראל שטיינר
הרב איתן אייזמן
הרב יהודה עמיחי
הרב יגאל אריאל
הרב אמנון שוגרמן
הרב אהרן אייזנטל
הרב מנחם פליקס
הרב יעקב רח'ה
הרב יהושע הרשקוביץ

יוסקה שפירא

יוסף ידוביץ'

אבשלום דולב ונילי בן ארי

יחיאל שמשוני

שלמה לב-ארי

שי דאום

חנוך דאום

דברים רבים נאמרו ונכתבו לזכרו של אבינו הרב יחזקאל דאום זצ"ל: הספדים בלוייה, בתום השבעה, בתום השלושים ובתום השנה; דברי זכרון בערבי הלימוד שנערכו במהלך השנה הראשונה לאחר פטירתו בכל רחבי הארץ; דברים שנאמרו בשתי הכנסות ספר תורה שנערכו לזכרו; דברים שפורסמו בעיתונות הארצית ובעיתונים מקומיים; דברי הערכה שנכתבו לספר זה; מכתבים שנשלחו למשפחה ועוד.

הדברים המובאים כאן מלוקטים מכל המקורות הללו. ומשום כך אין אחדות בצורתם: חלקם דברים שבעל פה וחלקם דברים שבכתב, חלקם נאמרו בשעת צער ראשוני וחלקם לאחר זמן, חלקם נאמרו למכרים קרובים וחלקם מיועדים היו לציבור הרחב. על אף השוני לקטנו את כולם למדור אחד מבלי לשנות את צורתם. מסיבות טכניות אנו מביאים כאן רק חלק מן הדברים שנאמרו ונכתבו לזכרו. ילמדו הדברים שהובאו על הדברים שלא הובאו.

הרב אברהם שפירא

ראש ישיבת מרכז הרב, הרב הראשי לישראל בשנים תשמ"ג - תשנ"ג

הספד בלוייה

וי לארעא דישראל דחסרא גברא רבה. אוי לנו על שנלקח מאתנו ר' יחזקאל, ר' יחזקאל היקר, איש חמודות. כל כך הרבה שנים הילכנו אתו, בכל פעולותיו ובכל דרכיו, וי לארעא דישראל. גדול צערנו על מיתתו של תלמיד חכם, מיתתו של צדיק שעליה אמרו חז"ל מיתת צדיקים מכפרת. בשני מובנים היא מכפרת, כפרה כמו קרבן שעבודתו וכפרתו בפנים בתוך המקדש, וכפרה כמו פרה אדומה המכפרת על ידי מעשים שבחוץ. אבידה של תלמיד חכם בכל המובנים, בעבודות פנימיות ובהשפעה שבחוץ.

ויותר מכך לא רק לבני המקום ולארעא דישראל, אלא ביותר לבני החבורה, שאמרו חז"ל שתדאג כל החבורה. חבורה של ר' יחזקאל, של הישיבה, החבורה של המקום הזה, החבורה של כל הגולן. תדאג כל החבורה בעשיית חשבון נפש ותשובה, והרמב"ם כתב, שכוונת הדברים היא כמו בתעניות "והחי יתן אל לבו", חשבון נפש מה אבד לנו.

אבד לנו אדם גדול, שעליו נכון לומר את מה שכתוב: "איש חי, רב פעלים מקבצאלי", איש חי שכל הנהגותיו היו בחיות, הן בתורה והן בעבודה, תמיד בתנופה ובחיות.

ר' יחזקאל היה ראש וראשון לכל דבר שבקדושה, שום קושי לא עמד בפניו, לא מעברים ממקום למקום, ולא מרחקים, לא יום ולא לילה כולו היה דמות של מסירות נפש. ובזוהר הקדוש אמרו, איש חי ר"ל צדיק שכל כולו הוא חיות, חיות של אמונה ושל דביקות, חיות של נאמנות. ר' יחזקאל איש רב פעלים, לא רק בתוכנו, לא רק בפנימיותו, אלא בהיקף רחב של פעילות לטובת הציבור, לזיכוי הרבים בהיקף רב ובאחריות, שלא כל אחד זוכה להיקף כזה ולזיכוי הרבים שכזה. איזה מהפך עשה ר' יחזקאל בשמירת כשרות בתנובה, שהוא דבר הנוגע לכל המדינה כולה, וזכה בכך לזכות גדולה ועצומה.

"מקבצאלי" - שקיבץ פעלים לתורה. ר' יחזקאל למד ולימד, הרביץ תורה בקהילה, הרביץ תורה בישיבות ובפרט בישיבת הגולן, שם עצמו כמדבר וממדבר מתנה, וממתנה נחליאל, וכך עלה ונתעלה בעליות רוחניות, של אהבת חסד והצנע לכת. בקידוש ד' שכל רואיו התפעלו ממנו.

ועל כל מה שאבדנו חייבים אנו בחשבון נפש אמיתי, כמו שאמרו בירושלמי: ומה אחי יוסף שמציאה מצאו כתיב: ויצא לבס, אנו שאבדנו את ר' סימון על אחת כמה וכמה. וגם אנו אומרים: אנו שאבדנו את ר' יחזקאל על אחת כמה וכמה. כל אחד ואחד יעשה חשבון נפש במצוקה הגדולה, גם של הפרט, וגם של הציבור.

בזמן קשה כזה, שגם הגולן בסכנה, על כולנו להתחזק באמונה. החסרון של אמונה בתורה ובישראל ובארץ הקודש מביאתנו כל זאת, וכמו שכתב רש"י שכל ספר בראשית מלמדנו על דברי ר' יצחק, שכח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גויים, שלא יאמרו אומות העולם לסטים אתם. על כולנו לתת אל לבנו, לתקן את עצמנו, ועל ידי כך לתיקון החבורה, לכלל הציבור וישראל להתבונן על גודל האבידה.

נתקיים בו מה שאמרו חז"ל על הלומד תורה לשמה, שזוכה לדברים הרבה, חסיד ישר ונאמן. ר' יחזקאל זכה לדברים הרבה, שכל תורתו היתה לשמה.

וי לארעא דישראל דחסרא גברא רבה, לא אמרנו לך את שבחך בפניך, אבל כמה היינו שמחים בכל פעם שהגעת לירושלים. אבל עכשיו אנו בוכים ואומרים מקצת שבחך בפניך. כל הלומד תורה לשמה זוכה לדברים הרבה, נעמת לנו מאוד מאוד.

ר' יחזקאל, ר' יחזקאל, תעמוד לפני כסא הכבוד, וזכותך תגן על כל בני המשפחה, שכל כך אהבת וטיפחת, על כל אנשי קהילתך, ועל כל יושבי הגולן, הזקוקים לישועה גדולה, ותהא מליץ יושר גם עלינו ועל כל ישראל, ובלע המוות לנצח ומחה ד' דמעה מעל כל פנים ונאמר אמן.

הספד ביום ז' מנחם אב, יום השלושים

החתם סופר היה נוהג להספיד גדולים מישראל בכל ז' באב, מפני שאז בעצם היה תחילת החורבן שנכנסו השונאים למקום הקודש. השורש של כל הדברים הוא בראשיתם, כמו שאמרו חז"ל לאחר שנחרב

הבית: קמחא טחינא טחנת. בעת שנסתלקה שכינה מישראל זהו סילוק השכינה מהמקדש, כי כל מהותו של המקדש הוא ושכנתי בתוכם, וברגע שמסתלקת מהם השכינה כחורבן המקדש חשוב. ועל זה אמרו קמחא טחינא טחנת. וזי' באב היה הראשית של חורבן המקדש. יעויין בנפש החיים בזה.

חז"ל אמרו בנדרים: על מה אבדה הארץ, דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פירשוהו, עד שפירשו הקדוש ברוך הוא בעצמו, על עזבם את תורתך, שלא ברכו בתורה תחילה. וחז"ל הוסיפו, כי ירדו ג' דמעות, על בית ראשון, ועל בית שני, ועל גאולת הארץ, ששקולה כנגד חורבן הבית. והקדוש ברוך הוא מתחרט כביכול על הגלות, והביאור הוא, כי אמרו חז"ל שכיוון שגלו ישראל אין לך ביטול תורה גדול מזה, שנאמר בדוד, כי גרשוני היום מהסתפח וכי. הגלות היא ביטול תורה וחורבן העולמות. יציאה מן הסדר, ועל כן על דבר כל כך גדול, חורבן העולמות, לא מצאו חכמים ונבונים על מה נהיה כדבר הזה, עד שהקדוש ברוך הוא גילה את שורשו של החטא, הנקודה השורשית והיסודית שהביאה לידי גלות שכזו, "שלא ברכו בתורה תחילה".

בר"ן שם מביא בשם רבנו יונה שהכוונה לכך שלא למדו לשמה. כשאין לימוד לשמה זה מביא לסילוק השכינה. על הפסוק אם בחוקותי תלכו פירש רש"י על התורה: שתהיו עמלים בתורה, והפירוש הוא, שלשון הליכה הוא כביטוי להשראת השכינה, עמלות בתורה הוא משרה את השכינה. שם השכינה שורה, וכשחטאו ישראל בכך שלא ברכו בתורה ושלא למדו לשמה, ונסתלקה השכינה, נענשו בגלות שהוא סילוק השכינה, ואין לך ביטול תורה גדול מזה.

המהר"ל כותב, על הנאמר בגמרא שלמדנו שכר פסיעות מאלמנה, שאמרה רבי יוחנן כי הולכת לבית הכנסת המרוחק יותר משום "ולאו שכר פסיעות איכא", ופירש המהר"ל שלא כל הליכה לקיום המצווה במקום רחוק יש בו שכר פסיעות, שאם יכול ליטול לולב במקומו ונוסע למקום רחוק ליטול הלולב, אין בזה שכר פסיעות, אלא רק בהליכה למקום שהשכינה שרויה. כמו בעובדא דהאלמנה שהלכה לבית הכנסת שהיתה שם השכינה. ובוה מתחדש ביאור במה שאמרו בגמרא "והודעת להם את הדרך ילכו בה זה ביקור חולים". שהשכינה שורה מראשותיו

של חולה, ועל כן הליכה אליו היא כהליכה למקום שהשכינה שרויה בו. ולפי"ז בוודאי שיש עניין של שכר הליכה בהליכה לביקור חולים.

גלות חמורה מחורבן הבית, ועל כן אנו מתפללים "ושבור עול הגויים מעל צוארינו", ותפילה זו אנו אומרים בתוך תפילה של אהבה רבה, בה אנו מתפללים על תן בלבנו להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד, כי עול הגויים אין לך ביטול תורה גדול מזה.

רבי יחזקאל זצ"ל היה איש שורשים, וזכה שתינתן לו התורה על כל מכשיריה, ענוה, צניעות וטוב לב. לא היו אלו אצלו מעלות צדדיות, אלא הכל נבע מיסוד אחד של גדולה וגדלות.

על הפסוק בפרשת ואתחנן, "אתה החילות להראות לעבדך את גדלך", פירש רש"י: זו מידת טובך. גדולה של אדם היא גם במידת טובו. וככל שגדול הוא טוב הוא, כמו שאמרו אצל משה רבינו כשביקש אנשים שיתמנו על הציבור: הבו לכם אנשים חכמים וכדרשת חז"ל שם, שיהיו צדיקים וענוותנים. מידות אלו הם מכשירים של תורה. הם יסודי התורה. ומפני מה זכו בית הלל שתקבע הלכה כמותן, מפני שהיו ענוותנים. ועיין בספר רוח חיים לרבי חיים מוולוז'ין פרק א שמשא נתעלה על כל הנביאים בגין והאיש משה ענו מכל האדם. ועל כן הדגיש הנביא מיכה: "מה ד' אלוקיך דורש מעמך, עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלוקיך". "עשות משפט" פירושו שופט את עצמו בוחן את עצמו, שגם ביחס של אדם לעצמו יש עניין של משפט. האדם הוא דיין על עצמו ועל מעשיו, וכך הוא מפורש בתורה לגבי משקולות, לא תעשו עול במשפט ואיזה משפט יש כאן, אלא המשפט על עצמו ועל מעשיו.

"אהבת חסד והצנע לכת" ר' יחזקאל זצ"ל היה לא רק איש חסד, אלא אהבת חסד, כל פועלו נבע מאהבת חסד, חסד עם היחיד, וחסד עם הקהילה, וחסד עם הכלל. הכל נבע אצלו מחסד, חסד הנובע מאהבת חסד הוא החסד של ישראל, בניגוד לחסד של הגויים, שהוא חסד לאומים חטאת חסד הנובע רק מהרגשה של חסרון הזולת ותו לא. ואילו בישראל, אהבת החסד עצמו, מצד הוי דומה לו מה הוא רחום אף אתה, מה הוא חנון אף אתה.

בא חבקוק והעמידן על אחת "וצדיק באמונתו יחיה", אמונה כוללת את כל היסודות הנ"ל. זו התמצית של כל הצווים, התחזקות באמונה, לצפות לישועה, וכפי שכתב הסמ"ק, שענין זה של ציפית לישועה נלמד מהדברה הראשונה, "אנכי ד' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים". להאמין שמי שהוציאך ממצרים הוא יושיענו משאר גלויות ומצוקות, וזו היתה מדתו של ר' עקיבא, שבכוח תורתו יכול היה לראות ולצפות יותר מחכמי דורו, וכשראו שועל יוצא מבית קודשי הקודשים היה רבי עקיבא משחק, וראה בכך קיום שאר דברי הנבואה לטובה.

וכגודל חכמתו של רבי עקיבא, שהיה דורש על כל תג ותג תלי תלים של הלכות, ומתוך כך זכה להיכנס בשלום ולצאת בשלום בפרדס, זכה בעינו הגדולה להיות מצופי הישועה, והוא זה שדרש אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרים לפני אבינו שבשמים. וכתב בספר פלא יועץ כי דברי הגמרא על ציפית לישועה לא נאמרו רק על ענייני גאולת כלל ישראל, אלא גם על כל ענייני הפרטיים של האדם, שבכל המאורעות שעוברות עליו, יצפה לישועה.

ויהי רצון שר' יחזקאל זצ"ל ימליץ טוב בעדינו ובעל כל כלל ישראל, שפעל ויגע למענם, וזכותו תגן עלינו ועל כל ישראל אמן.

הרב מרדכי אליהו

ראשון לציון הרב הראשי לישראל בשנים תשמ"ג - תשנ"ג

מתוך ההספד בלוויה

על מיתתן של צדיקים כתוב: הצדיק עבר, ואין איש שם על לב, ואנשי חסד נאספים מבלי נסים, כי מפני הרעה נאסף הצדיק.

המנוח, עליו השלום, חכם נאמר עליו, תלמיד חכם נאמר עליו, רב גדול נאמר עליו, פוסק נאמר עליו, צדיק נאמר עליו, אנשי חסד נאמר עליו. מפני הרעה נאסף הצדיק. חס וחלילה מי יודע איזו רעה הייתה צריכה לבוא על עם ישראל, והקב"ה ירד ולקח את השושנה. דודי ירד לגנו, לקח את השושנה היקרה הזאת, צדיק, עניו, ישר, תם, חכם, חשוב, ירא שמיים מרבים. אבל זה מחייב אותנו, מחייב אותנו להרהר בתשובה, מחייב אותנו לחזור בתשובה, מחייב אותנו לעשות חשבון.

בואו חשבון, אם אנחנו נבוא חשבון תבנה ותיכון עיר סיחון. אנחנו נעשה חשבון, חשבוננו של עולם, למה הקב"ה הביא עלינו את הצרה הזאת? כל אחד ואחד יעשה לעצמו חשבון נפש.

כותלי בית המדרש אלה יעידו על המנוח, על מסירותו על יראת שמים שבו, על הלימוד תורה שבו, על ענווה שבו.

מורי ורבותי, "איך נפלו גיבורים ויאבדו כלי מלחמה". המגן והצינה של עם ישראל אבד באמצע המלחמה. התלמידי חכמים הם המגן והצינה. אם בקצה המלחמה, אם בסופה עומדים - עומדים. אבל בתוך המלחמה, מלחמת עם ישראל, אובד צדיק כזה, איך נפלו גיבורים?

צער גדול. למעלה מעשרים שנה הוא נמצא במקום הזה, לא רק בחיים חיותו, אלא גם בפטירתו הוא נמצא במקום הזה בבחינת "וכיפר אדמתו עמו".

אתה ר' יחזקאל בן בוזי, שביזית עצמך על דבר תורה, תעלה לשמים ותעורר גדולי עולם, את צדיקי עולם, את חסידי עולם, לשמור על המקום הזה שיישאר לנצח לעם ישראל. אתה תעמוד בשמים, תתפלל על חיילי ישראל שיחזרו לביתם בריאים ושלמים. אתה ר' יחזקאל

תהיה שליח, תתפלל בשמיים העליונים שהי יסלק חרון אפו מעמו ישראל. ועל הישיבה הקדושה שלמדת בה. שימשיכו לחיות ולגדול ולפרוח בתורה ויראת שמיים. תעמוד בתפילה על המשפחה היקרה, על הבנים, על האשה, על הבנות, על החתנים ועל הכלות, שהקב"ה ינחמם באבלם וישמחם ביגונם, כאמור: "כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם", ובירושלים תנוחמו בעגלא ובזמן קריב, ואמרו אמן.

הספד ביום השלושים

"קרא עלי מועד לשבור בחורי", אומרים חז"ל מכאן שקשה סילוקם של בחורים וצדיקים לפני הקדוש ברוך הוא כחורבן בית המקדש. מקום אחר אומרים חז"ל שפעם הלכו רבי יוחנן וריש לקיש לנחם אבלים, היה שם יהודי זקן והוא ביקש לדבר, אמר רבי יוחנן כתוב והפלה ה' את מכותיו, כתוב בחורבן בית המקדש ועצרת קנאים, וכתוב הנני ואסיף לך אפליא לעם הזה הפלא ופלא. וכל כך למה, ואבדה חכמת חכמיו ותבונת נבניו. מכאן שקשה סילוקם של צדיקים יותר מחורבן בית המקדש. הרי אמרנו מקודם קרא עלי מועד לשבור בחורי - בחורבן בית המקדש. אומרים המפרשים שם מדובר בבחור ירא שמיים אז זה כחורבן, אבל צדיק חסיד למדן וגם צעיר זה יותר מחורבן בית המקדש.

ויש אומרים כך: אם אדם חושב שהכל טבעי, חלה, לא הרגיש טוב, הכל במקרה, זה גרוע מאד. אם אדם לא מרגיש את החסרון, אם אדם לא אומר מה חטא בית המקדש שנחרב, מה אשמים האבנים של בית המקדש, למה ציון שדה תיחרש? מה קרה? למה נשרף הבית? מה אשם הבית? מה אשם בית המקדש? אשמה שלנו, לא של בית המקדש. בית המקדש נשאר בקדושתו, אין בו שום דבר לא שום ירידה. הירידה היא שלנו! הקדוש ברוך הוא אמר אתן את חמתי על העצים ועל האבנים ולא על בני לא אכלה אותם. אבל אף על פי כן מה אשם בית המקדש. בית המקדש היה מוכן להקריב את עצמו קרבן, כקרבן ציבור, כעולה תמימה להציל את עם ישראל. אמר רבי יוחנן לריש לקיש איך רצית שאני אספיד את הנפלאה הזאת חורבן בית המקדש, לכן בכה תבכה בלילה.

אבל תלמיד חכם שמת מי יתן לנו חליפתו מי יתן לנו תמורתו. תלמיד חכם שמת, מת במצב כזה, בגיל צעיר, אז זה צריך לעורר אותנו,

למה ה' עשה זאת כדברים האלה. במה אנחנו אשמים? במה אנחנו חטאנו? כחורבן בית המקדש או יותר מחורבן בית המקדש. אם אנחנו לא מתבוננים.

ועל המנוח אפשר לומר מה שאומרים חז"ל: כתוב באיוב אם יש לכסף מוצא ומקום לזהב יזקו ברזל מעפר נלקח ואבן יצוק נחושה והתבונה מאין תמצא ואיזה מקום בינה. אומרים חז"ל: ארבעה דברים תשמישו של העולם כסף, זהב, נחושת וברזל. אלה הם חזקים. תלמיד חכם שמת מי יתן לנו חליפתו מי יתן לנו תמורתו וזהו שנאמר "ואיזה מקום בינה". אין דבר אחר תשמישו של עולם? ארבעה דברים תשמישו של עולם? ומה עם אבנים, ומה עם אבני שיש, ומה עם העצים, זה לא תשמישו של עולם? אלא הענין הוא כך, עץ מעבדים אותו הוא נהיה כסא. אבן לוקחים סלע והופכים אותו לרצפה. שיש מעבדים אותו ונהפך לאבן. אבל האבן נשאר אבן והעץ נשאר עץ. לא משנים את הברייה, לא הופכים את הדבר הזה. יש לכסף מוצא ומקום לזהב יזקו ברזל מעפר נלקח ואבן יצוק נחושה. ארבעה דברים אלה עובדים עליהם, טורחים עליהם, יגעים עליהם והופכים את זה לכסף ולזהב ולנחושת וברזל. וכך תלמיד חכם שמת אין לנו חליפתו. מי יבוא, מי ידבר, מי יעשה, מי יפעל, מי יעורר? להשאיר את האבן הזה כאבן להשאיר את העץ כעץ זה בריאה. אבל מי יעורר, מי ינחה, מי יעשה מהפכה, מי יהפוך את העפר לכסף ולזהב. מי יהפוך את החול לברזל ולנחושת. ועל זה אומרים חז"ל ארבעה דברים הם תשמישו של אדם, על ידי פעולת האדם נעשו דבר אחר.

יש תלמיד חכם שנמשל לכסף ויש שנמשל לזהב. כסף - אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה'. לשבת וללמוד בתוך די אמות להתבונן ולעין - זה טוב! יש תלמיד חכם בבחינת זהב יושב לו מלמד, נותן שיעורים, פוסק הלכות אמיתי. אם אדם יושב ולומד ולומד ולומד אבל זה לא לשמה, לשמה זאת אומרת מה לקיים ומה לעשות. ויש ברזל. קשה כברזל. לפלפל להקשות לתרץ להסביר. ויש אבן יצוק נחושה, תקיף כנחושת. המנוח היה כך: העדינות שלו היתה זהב. פסקי הלכה שלו ליבן אותם ובירר אותם בכור הזהב עד שפסק אותם עד שאמר אותם. שהצדיק והסביר את העם לרגל התורה. כסף - אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה - היה ככסף זך ומזוקק נקי מכל

חשבונות אישיים. ברזל - היה עומד ומתווכח, עם הפשטות, עם האדיבות שלו, עם הדברי נעם שלו. עד כדי כך שרבנים גדולים אמרו מי זה? מה זה? מה, הוא ילמד אותנו הלכות? הוא ילמד אותנו דינים? כשמתחילים לדבר אתו בהלכה ורואים אותו מלא. מקשה ומתרץ, מסביר להם, מוכיח להם, שהדרך שנקט בה כדין וכדת בחומרא שנהג ואז הודו לו ואז שבתו אותו ואז רוממו אותו ואז העריכו אותו. על מה - כברזל.

כסף וזהב. כשהיה בא להתייעץ מה לעשות. צריכים טנקים בשביל שהחלב יהיה שם בשבת. וזה עולה כסף. זה עולה זהב. זה עולה ממון. למנוע טלטול והעברה בשבת. יש צורך ביום חמישי שישי, בשבת, מה עושים? יש צורך לנסוע לגרמניה להביא מעמידים של חלב כשר בחלב יהודי. הוצאות מה עושים? יש צורך בפיקוח בערלה. יש צורך לעבור ממקום למקום בארץ לבקר ולטפל. בכל דבר שקשור לקדושת האוכל. טהרת השולחן. אז הוא היה אומר: רבותי, עם אנשי "תנובה" אני מוכן להסתדר. אני אסביר להם, אני אומר להם, ואני אוכיח את דעותי. זה הכרח - צריך! צריך לעשות מהפכה, אני אעשה רק תתנו את הגיבוי אני אגמור עם ראשי "תנובה". בלילה כשהם באים ושומעים שאני אומר שכך וכך עשו ההנהלה אחר כך הם השקיעו בהשקעות, וזה המקום לומר להם ישר כוח על מעשיהם. הם לא אמרו לו לא. הם לא שטחו דברים הם ראו שעומד לפניהם כסף וזהב, הכל תורה ולשם שמים, אין לו שום נגיעה אישית אין שום חשבון אישי. עשה לנו מהפיכה במקומות מסוימים בארץ.

המנוח היה אבן צור נחושה, התווכח עם רבני מושבים ועם רבנים אחרים, היה עומד כצור איתן, לא חשש משום דבר, היה צריך לעמוד מול אחרים ראו בו את היהלום שבדבר. ההברקה שבדבר, האמת שבדבר. כך היה המנוח. היה לא רק אחד מתשמישו של עולם. ארבעה דברים מתשמישו של עולם. הן הלכות שהיה פוסק לרמת מגשימים. לישוב המצומצם הזה. את ההלכות שהיה פוסק ללמדם תורה. לקבוע עתים לתורה. והיה צריך ללכת מקצה הארץ ועד קצה לקיים את השיעור שלו בתורה, את הקביעות שלו בציבור. המרחב שבו האישיות שבו היושר שבו והלמדנות לו. ישב וקדח והתאמץ.

והוציא אבן, אבן יקרה. כל חייו לא בא סתם שואל היה מכין אותה כדבעי, היה מתעמק בה כדבעי, היה מעיין בה כדבעי. בא ומכין ומקשה את הדברים. כך היה המנוח רבי יחזקאל. ארבעה דברים תשמישו של עולם ועכשיו מי יתן לנו חליפתו מי יתן לנו תמורתו. ו"איזה מקום בינה" - תבונה איך להנהיג את הציבור, תבונה איך להנהיג ולעמוד על המשמר. ועתה מי יתן לנו חליפתו מי יתן לנו תמורתו. נכון, הגמרא אומרת עד שלא כבתה שמשו של משה זרחה שמשו של יהושע. והגמרא מביאה עד שמת זה נולד זה. יש חליפין ויש תמורה, אבל מי יתן לנו חליפתו מי יתן לנו תמורתו ממש! זה יכאב לנו זה חסר לנו.

האבל הזה, הצער הזה, חורבן בית המקדש הזה, זה לא חורבן פרטי לאלמנה ולבנים היקרים, לא אבל יחיד זה אבל ציבור. זה לא אבל שלנו, זה אבל של כלל ישראל. בארץ ובגולה. בגולה היו פעמים רבות שואלים כזה של תנובה אפשר להשתמש? או שואלים קבלנו חבילה גדולה של תנובה, אפשר להשתמש. אז אומרים להם יש חתימה אפשר בקלות להשתמש, אין בעיות! לא רק בארץ הפסדנו, גם בגולה הפסדנו. אצל ר' יחזקאל עליו השלום לא רק למשפחה, לא רק תנובה לא רק אנחנו עם ישראל כולו הפסיד. אבל רבותי לא צריכים לומר הפסד חז"ל אומרים מי יתן לנו חליפתו מי יתן לנו תמורתו אז אם פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה. לפחות יהיה לנו יהושע לפחות שנמצא אחד כתמורתו וכחליפתו.

והענווה שבו. אהבת עם ישראל שהיתה לו, אהבת ארץ ישראל שהיתה לו. וזכה שגם לאחר פטירתו קידש שם שמים ברבים, שנקבר בגולן להראות שיש לנו אחיזה שם. וכמו שאומר האור החיים הקדוש על אברהם אבינו שקנה את חברון, קנה את העמק שבחברון, קנה את מקום הקבורה שבחברון. זכה לשוב ארץ ישראל. כיבוש המקום.

יהי רצון שיעמוד בתפילה על אשתו, על בניו ובנותיו, חתניו, אמו ואחיותיו וכל משפחתו. יעמוד בתפילה על כלל ישראל שלא נוסף לדאבה עוד. יעמוד בתפילה לפני בורא עולם ששיב חרון אפו מעלינו.

קראנו בהפטרה שציון במשפט תפדה ושביה בצדקה. אמר אחד מהמפרשים דרך מליצה "ציון במשפט תפדה" אל תביא במשפט את עבדך כי לא יצדק לפניך כל חי. במשפט אי אפשר להפדות. אז מה "ושביה בצדקה" אנחנו עונים ואומרים לפני ריבונו של עולם: אל תבוא

במשפט אלא בצדקה. בצדקה תכונן, חסד זה יסוד הגאולה. חסד
וצדקה, כך היה דרכו ויהי רצון שנזכה לגאולה שלמה במהרה בימינו.
אמן.

הרב אליהו בקשי דורון

ראשון לציון הרב הראשי לישראל

התכנסנו היום לזכור ולהזכיר את נשמתו של מי שהיה במקום הזה - לא רק שחי במקום הזה, אלא גם החיה את המקום הזה והטביע את חותמו על כל חיי התורה ברמת מגשימים.

קשה לשכוח את התקופה לפני שנה, בערב השמיטה, הרבנות הראשית ידעו, הכירו והעריכו שהנה הרב דאום נושא את משרת השמיטה על שכמו. הוא זה שהנהיג את השמיטות שעברו והגדיל לעשות בתכניותיו לשמיטה הקרובה. והנה עם תחילת ההכנות לקראת השמיטה, תוך כדי העשייה, שמענו על מחלתו, ולא הספקנו אפילו כל הצבור להתפלל כראוי ושמענו שנלקח מאתנו. ההגדרה של נפל במילוי תפקידו, בשעת מילוי תפקידו מבחינה רוחנית, כל כך נכונה לזמן שנלקח מאתנו הרב דאום זצ"ל.

גם היום תוך כדי השמיטה כשבאים למקום הזה ונפגשים עם הצבור ועם הרבנים זוכרים היטב את הדמות ששברה מחיצות, את הדמות שסימלה את שיבת ארץ ישראל ואת תורת ארץ ישראל, את מי שיישב במלוא מרצו את תוכן חייו, את העשייה הנכונה ביותר של שילוב הלימוד המעמיק בישיבה עם העשייה הפעילה.

היכרתי אותו יותר ויותר בשנים האחרונות, ובשנה האחרונה כשהיינו שותפים לעשייה. ולומר את האמת כמי שלא רגיל במבט ראשון ובפגישות הראשונות היה לי קשה לעכל את הדמות של תלמיד חכם נמרץ גדול ועושה כשהוא, כפי שאתם וכולנו הכרנו אותו, עם החולצה ועם ההופעה הפשטנית כל כך. כמי שלא רגיל בזאת הפריע לי, אבל ככל שהכרתי את יחזקאל דאום הבנתי את משמעות הגמרא למה תלמידי חכמים בבל מצוינים הם שאינם בני תורה. צריך להבין את הגמרא, הרי תלמידי חכמים שבבבל היו מתהדרים כפי שצריך להתהדר ומצוינים את עצמם כפי שצריך, ובירושלים תלמידי ארץ ישראל לא היו מצוינים, ולא היו שומרים על כבודה של תורה, מבחינה חיצונית. ואומרת הגמרא משום שאינם בני תורה. יש כמה פירושים, ונדמה אולי

שהפירוש הפשוט, לפי שאינם בני תורה ומי שאינו בן תורה צריך לחפש את הצורה את ההדר את החיצוניות. אבל בתפארת ישראל אומר לפי שהאנשים של בבל אינם בני תורה לכן צריכים תלמידי החכמים שם לציין את עצמם. כלפי אותם אנשים צריך לציין את עצמם, אבל כשאתה נמצא בחברה של בני תורה של מבינים בתורה לא צריך להתהדר. אז השבת הוא לכבודה של כל ארץ ישראל, שבארץ ישראל התורה היתה מובנת מאליה, ידעו להצביע על תלמיד חכם ללא כחל ושרק, אבל בבבל משום שהם היו במקום שכולם אינם בני תורה צריכים לציין את עצמם.

יחזקאל לא נתן בדמותו את האפשרות שאנחנו כל כך חייבים לקרוא הרב הגאון יחזקאל דאום כמו שקוראים לכולם, משום שבאמת הוא השרה את האווירה ונתן את האפשרות, שבר את המחיצות ועם שיחה קטנה אתו היה אפשר להכיר בתלמיד חכם בעל המצוות בלי ציון מיוחד. זה אולי באמת השבת של מי שלמד את ארץ ישראל חי את ארץ ישראל חיבב את ארץ ישראל יישב את ארץ ישראל ועסק בתורת ארץ ישראל, והשבת שלו שגם נתן את הכבוד לכולם מבלי כל מחיצות, נתן את האפשרות לכולם להתקשר בתורה, להכיר את התורה, להכיר את האמת, בפשטות הגדולה שלו ובזאת היתה גדולתו.

אנחנו קוראים את פרשת חוקת וכבר הדברים נאמרים מאליהם - למה נסמכה פרשת מותה של מרים לפרשת פרה, לומר לך מה פרה מכפרת, אף מיתתם של צדיקים מכפרת. והרבה פרושים נאמרו בעניין, אבל היום כשאני רואה את כל העשייה במשך השנה לאחר פטירתו של רבי יחזקאל, כשאני רואה עד כמה היסודות שהוא הניח שלא הרגשנו בהם ממשכיכים, אולי אפשר להבין פשוט אחר.

מה פרוש הדבר למה נסמכה פרשת פרה לפרשת מיתתה של מרים, לומר לך מה פרה מכפרת, אף מיתתם של צדיקים מכפרים. בכמה מקומות למדנו על כפרה של מיתתם של צדיקים. אבל מהי הסמיכות המיוחדת לפרה?

פרה זו חוקת התורה. זה דבר לא מובן, חוקה חקקתי גזרה גזרתי, אנחנו בשכלנו לא יכולים להבין שאותה פרה שנעשה שמטהרת את הטמאים, היא גם מטמאת את הטהורים. זה נראה לכאורה הפוך.

אפשר לכאורה לחשוב שמיתתם של צדיקים זה חסרון שלא יוכל להימנות. הרי זה נראה כאלו מעוות שלא יכול לתקון, מרגישים חלל, ולא יודעים מי שימלא את החלל. בפרט כשנפטר תלמיד חכם שכולו היה בעשייה, שלקח את המשרה על שכמו והיה אחראי באופן ישיר לכל התפקידים שהטילו עליו. כשעומדים באותה שעה מרגישים חסרון עצום ומרגישים שלא יודעים מי ימלא את החלל ואיך ימלאו את החלל ואולי חס וחלילה זה חסרון. ופה אומרים לנו הפוך, מיתתם של צדיקים תביא רוחניות יותר גדולה. הרי לכאורה זה נראה הפוך - לא יהיה מי שיעמוד בפרץ, אבל זה מבט שלנו, מבט ראשון. אבל לומר לך מה פרה מכפרת, אף מיתתם של צדיקים. נכון שלנו זה נדמה שהנה מי שפעל ועשה, מי שלקח את האחריות, מי שהשיב רבים בתשובה, מי שהרביץ תורה ומי שלימד תורה איננו, ואין מי שילמד, אין מי שישמור ולכאורה צריך להיות חסרון. אבל חכמים אומרים לנו דבר הפוך. במבט שני גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם. לפעמים ההשפעה שנראית לנו מפסיקה, שנראה לנו הפסק, באים חכמים ואומרים לנו מבט שני: גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם, מה פרה מכפרת אף סילוקם של צדיקים מכפר. בסילוקם של צדיקים אפשר לראות מה שאולי לא ניתן היה לראות ולא ניתן היה להבין בחיים - את היסודות שהקימו אותם צדיקים. אולי לקח את הכל, אבל המציאות היא שסילוקם של צדיקים יכול להביא לכפרה, להתעלות.

כמו שהפרה מכפרת אף מיתתם של צדיקים מכפרת. אבל כפרה אינה מחילה - יש מחילת עוונות ויש כפרת עוונות. מחילה נעשית מלמעלה, כפרה משתתפים בה. וסילוקם של צדיקים מכפרת עד כמה שמי שהצדיק מסתלק ממנו, הדור שהצדיק מסתלק ממנו, מסיק את המסקנות, משתתף בכפרה. אז זה באמת דומה לפרה - מה פרה מכפרת אף סילוקם של צדיקים מכפר.

חס ושלוש שיהיה בסילוקו של רבי יחזקאל חסרון. צריכים למצוא את הפתרונות כדי שיהיו גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם. חבל על דאבדין אם לא משתכחין. היה בתוכנו איש מעשה, גדול בתורה, שידע לשבור מחיצות, היה בתוכנו מי שידע ליישם הלכה למעשה, חבל על דאבדין אם מספידיים את זה בגדר של לא משתכחין. נכון שהפרידה קשה, הלך מאתנו ממש תוך כדי עשייה, האילן נגדע כשהוא עדיין בשיא

הפריחה והוא פורח והולך פורח וגדל. בוודאי שיכול היה לתרום לרבנות הארצית, לרמת הגולן, לכל מי שראה והכיר, אבל לא באנו להספיד, אלא לזכור כדי ליישם. מיתתם של צדיקים מכפרת אם אנחנו נדע להתכפר. אם אנחנו נדע שיהיה בגדר של לא משתכחין. לקחת את הדמות הזאת כסמל, כדגם, כיסוד לתורת ארץ ישראל. לקחת את הדגם הזה כלוחם למען ארץ ישראל.

יעמוד רבי יחזקאל בתפילה ויהיה מליץ יושר על המשפחה, על המקום הזה, על ארץ ישראל, על ישוב ארץ ישראל, יהי זכרו ברוך.

הרב שאר ישוב כהן

הרב הראשי לחיפה

ידיד אהוב ובלתי נשכח, ידיד ד' וידיד כל בית ישראל, היה הרב הגאון הצדיק ר' יחזקאל דאום זצ"ל, נאמן בית מדרשה של תורת ארץ ישראל ורבה של רמת מגשימים אשר ברמת הגולן, שמסר את כל-כולו במסירות נפש ממש למשמרת הקודש של חומות הכשרות של "תנובה", והשתדל בכל ליבו לקיים בפועל ממש מקרא שכתוב "ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשובע וישבתם לבטח עליה".

דמות מופלאה היה הרב רבי יחזקאל זצ"ל. פשטות הליכותיו וצניעות הופעתו ולבושו, כיסו על גדלות אמיתית בתורה ובמידות והסתירו וחיפו על כשרון מעשה נדיר ועל אישיות סמכותית שמיגה יחדיו תקיפות עקרונית, יושר פנימי עם נועם הליכות בקודש.

הרה"ג ר' יחזקאל דאום זצ"ל - קנה לבבות רבים לאהבת תורה, אהבת ארץ-ישראל ואהבת עם-ישראל. ליבו הגדול והרחום התמלא על גדותיו באהבה, אך גם בצער גדול ובדאגה על סכנת ניתוק של רמת הגולן, ושל חבלי יהודה שומרון, ועזה, מגופה השלם של ארץ-הקודש. הלב הגדול פקע והוא כרע ונפל על משמרתו. נשמתו הטהורה עלתה לגנזי מרומים לעמוד בתפילה ולהמליץ טוב בעד ביתו ובעד כל כלל-ישראל, ובייחוד בעד אחינו יושבי ארץ-ישראל - "כי לא יטוש ד' עמו ונחלתו לא יעזוב", ויקוים בנו "כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו".

עליו אנו קוראים מקרא שכתוב בקינתו של נעים זמירות ישראל, דוד המלך עליו השלום, על שאול ויהונתן עליהם השלום - "איך נפלו גיבורים בתוך המלחמה" - מלחמתה של תורה ומלחמתה של ארץ ישראל.

יהי רצון כי בהמשך מורשת עבודתו בקודש ינבע מקור נחומים לביתו ולכל יודעיו ואוהביו הרבים - עד אשר יערה רוח ממרומים ובילע המוות לנצח וד' יתברך יסיר חרפת עמו מעל פני הארץ, ונזכרה שיקצו וירננו שוכני עפר - בארץ החיים, וכולנו ננוחם מן השמים בנחמת ציון וירושלים.

הרב אברהם דוב אוירבך

רב ואב"ד סבריה והגליל

לא העלתי על נפשי שאני צריך להספיד אותך הרב יחזקאל. חמש עשרה שנה, שבע עשרה שנה, היינו קשורים. לא זזה ידו מתחת ידי. איזה כבוד נתת לי, שאני צריך להספיד אותך, לא לזה ציפיתי, רבונו של עולם! איך נפלת, שאתה בעוצם תוקפך וגבורתך, גיבור החיל.

אי, הלכת למנוחות, והשארת אותנו לאנחות. אי, השארת אמא שכל כך כיבדת אותה, לא קרה שר' יחזקאל יהיה בירושלים, ואפילו שש פעמים בשבוע, ולא יכנס לאמא. איך השארת את אשתך היקרה, המסורה, השותפה, איך השארת לאנחות את הילדים. אצה לך הדרך. שני בנים הוא חיתן אחד אחרי השני, מזלו אמר לו שהוא הולך. צר לי עליך אחי, אחי ורעי, נעמת לי מאוד. אי, איך עזבת את כלל ישראל, איך עזבת את המקום הזה. שכל אחד ואחד, כל ילד וילדה זה עצם מעצמך ובשר מבשרך? כולם אהבו אותו אהבת נפש.

אמרי לה גדול ואמרי לה קטן - הוא היה הגדול. הוא היה הרב, הוא היה הפוסק, הוא היה הדורש, הוא נתן את השיעור, פעמיים הוא עשה פה סיום השי"ס. חשבתי שתזמין אותי לסיום שי"ס שלישי.

אי, ר' יחזקאל, ר' יחזקאל, אי, כבר אמרו פה את הפסוק שמתאים לו "איש חי רב פעלים". "איש חי" - כל יום ויום שלו היה מלא חיות מעלות השחר עד חצות הלילה. פועל ותוסס ורענן. הוא היוזם, הוא המתכנן, הוא המצביא, הוא הראש והוא גם החייל בשטח. הוא המבצע, הוא המפקח, הוא הבודק, הוא נמצא בכל מקום.

"איש חי, רב פעלים" - כמה עבודות הוא סחב על הכתפיים בבת אחת. כמה משימות הוא קיבל עליו. כל משימה שהטילו עליו - הנני! והי"הנני" שלו זה לא הנני למלכות, וזה לא הנני לשררה, וזה לא הנני למעמד, וזה לא הנני לשום טובת הנאה. זה הנני לעבודות, לשרת את הציבור, לשרת את הקהילה, לשרת את כלל ישראל, לשרת את הזולת.

"רב פעלים" - ר' יחזקאל לא היה איש עשייה, הוא היה בית חרושת של עשייה. עשרות תפקידים בבת אחת הוא נשא על הכתפיים, ואין שום מעצור לפניו. אין דבר קשה, אין טרחה. אין מנוחה, לא צריך. אין מרחקים, מאות ק"מ ביום נוסעים ובאים, מעבר לים נוסעים ברגע, כשצריכים, כשזקוקים, בלי שום חשבון.

אי, ר' יחזקאל, חבל על דאבדין ולא משתכחין. איפה נמצא אדם כזה? נאמן, ישר. אי, אני זוכר ר' יחזקאל שנתמנה לרב בתנובה, הגיע אלי הביתה להתייעצות. אז אני אומר לו: ר' יחזקאל, בוא נלך לפי הכלל של חכמינו: תפסת מועט תפסת. בוא נתחיל עם הקצת, בוא נתחיל עם החלקים שאפשר לפעול, אחר כך נראה. אבל ר' יחזקאל סתר את הכלל: תפסת מרובה תפסת! הוא עשה מהפך בארץ ישראל. הוא הכפיל עשרות מונים את הכשרות.

וזה לא רק כשרות, זה קידוש ה'! כמה קידוש השם היה בו בר' יחזקאל. הוא נמצא אצלי בחול המועד פסח, מגיע ביפר הביתה שתפסו חמץ אצל מישהו, הפקודה יוצאת לשפוך אלפי ליטרים, כל הנהגים של תנובה שומעים מה שנעשה פה. והוא לא הולך לקולא, והיתה שאלה, אני אומר לו לקולא, והוא הולך לחומרא. הוא אומר, צריכים להכניס את התודעה - מה זה חמץ בפסח. זה היה כשרות עם קידוש ה' מקופל יחד. מה זה פסח אצל יהודי, ומה זה פחד מחמץ אצל יהודי.

"רב פעלים" - במה לא? לצאת לאירופה לשבדיה לארגן מחמצת שהמהדרין מן המהדרין לא ידעו שיש פה שאלה, ר' יחזקאל פתר אותה, ואף אחד לא יודע, לא כותבים על זה בעיתונים ולא מכריזים על זה בשופרות. ר' יחזקאל נשאר אותו קטן כמו שהוא היה קודם.

הוי, ר' יחזקאל, הרבה פעמים חשבתי מה הכוח שלך. הוא יהודי, אין לו הדרת פנים מיוחדת, אין לו סגנון מיוחד, אבל יש בו אמת, עמוד האמת. ר' יחזקאל מדבר פשוט ובתמימות, וכל מי שנמצא בקרבתו רואה שהאמת מדברת. לא מסתירים פה שום דבר, לא מחפים על שום דבר, לא רוצים להרויח שום דבר. רק את האמת לאמיתה, והאמת הזו הפילה חומות, הרסה מחיצות.

הוא הגיע למקומות שאף אחד לא הגיע. "תבר גזיזי דברדא" - שבר את הקרח והביא טהרה וקדושה.

השמים בוכים. צדקת ה' עשה. בחייו הפרטיים היה כמו שחז"ל אומרים "וממדבר" - עשה עצמו כמדבר. והבית שלו ושל תבדל לחיים, רעייתו, היה מדבר פרוץ מכל הצדדים. ר' יחזקאל בכלל לא חי פרטיות, הוא לא חי בשביל עצמו. יש לו בנים שלו ויש לו ש"כאילו ילדו", את כולם נושא על הראש. כל ילד, כל נער. אי, המדבר, מקטין את עצמו, נותן לדרוס עליו.

אי, "ממדבר מתנה" - במה זכה? אי, עכשיו אנחנו מתבוננים ורואים שר' יחזקאל דחס, הכניס הרבה, בחמישים שנותיו הוא הספיק עם הזריזות שלו, חוסר העצלות שלו, איפה שצריך להיות בעוד שבוע ר' יחזקאל נמצא מחר, ואיפה שצריך להיות מחר, הוא כבר היה אתמול. הוא עשה, הוא רץ להספיק עוד ולהספיק עוד. אצה לו הדרך.

הנה קרה אסון לפנינו מי מילל ומי פילל. אנחנו לא מציירים את הדמות של המקום הזה, של הגולן בכלל, בלי ר' יחזקאל. מה לך פה כי חצבת לך קבר? הקבר הוא גם כן מעשה קניין, שבטח זה היה רצונו לעשות מעשה קניין בגולן. אי, רבונו של עולם, משפטיך תהום רבה, אין לנו שום מושג.

אי, על תלמיד חכם שהיה שקוע בתורה ובחסד ובזיכוי הרבים בלי סוף. פגעה בו מידת הדין, אבל אנחנו אשמים. אילו זכינו היינו מוסיפים לו ימים ושנים. "משפטיך תהום רבה" משפטי ה', אנחנו לא יכולים לרדת לעומק מידת הדין, רק אנחנו שותקים "אגרא דבי טמיא - שתיקותא", מקבלים את הדין ומסתכלים ומשקיפים על הבבואה שלו תמיד ללמוד ממנו.

מעידני עליו שהוא היה אדם ללא שום חשבון, ללא שום נגיעה, הכל הוא עשה בגלל האמת לאמיתה, סמל ודוגמא יהיה לנו. ר' יחזקאל זה מושג. ר' יחזקאל זה לא איש, הוא דמות. דמות למשפחה, דמות לכל מי שהכיר אותו, דמות לכלל ישראל.

ואתה ר' יחזקאל לך בשלום ותנוח בשלום על משכבך, ותעמוד לגורלך לקץ הימים. תמליץ טוב על האמא השכולה, על האשה והילדים וכל המשפחה, ועל משפחת הגולן, ועל כלל ישראל. יש לך זכויות. ומחה ה' דמעה מעל כל פנים.

הרב שמחה הכהן קוק

הרב הראשי לרחובות

הגמרא אומרת לנו אחד מן האחים שמת ידאגו כל האחים אחד מבני חבורה שמת תדאג החבורה כולה. והגמרא נותנת משלים להבין את הדבר - ככיפה שאחד מאבניה נעקרה ממקומה והכיפה כולה מדרדרת ונופלת לה. צרור של אגוזים שניטל אחד בתחתית הצרור כל הערימה מדרדרת לה.

הסביר המהר"ל: אחים - זה לא במקרה. זה הקב"ה מסובב את כל הסיבות הוא יצר משפחה, יצר בית והקשרו הזיקה בין אח לאחים מן השמים נסתדרו יחד האחים הללו כדי למלא יחד את ייעודם ותפקידם בעולם הזה. ואם אחד מהאחים שמת ידאגו כל האחים כולם. משום שלאמתו של דבר אותה שלמות, אותה הרמוניה נפלאה שהבורא ברא אותה וליקט אותה יחדיו נתדלדלה, נתערערה. כך גם חבורה. אחד מבני חבורה שמת, אומר המהר"ל, החבורה אינה מזדמנת כך באקראי בעלמא, אלא אם קיימת חבורה לדבר מצווה, הרי החבורה הזאת מן השמים לקטו אותה יחדיו חברו את החבורה. הדקו את הקשרים ביניהם על מנת שיזכו לעשות וליצור ולפעול בלב אחד כאיש אחד. ואם אחד מבני החבורה נעדר ונלקח איננו כי לקח אותו האלוקים הרי תדאג כל החבורה כולה.

וכאן מן השמים קבעו שאכן האזכרה, השלושים, תיערך בהיכל הישיבה, הרי כאן לאמיתו של דבר הורתה ולידתה של הרבנות והקשר והזיקה שהרב זצ"ל יצר בין הישיבה ובין הרבנות, קשר שאי אפשר ואסור לנתק אותו. חייבת להיות זיקה תמידית יומיומית בין עולם הישיבה שמגדל תלמידי חכמים ומעמיק אותם דבר דבור על אופניהם לבין עולם הרבנות שהוא הפועל היוצא מתוך כתלי בית המדרש. ואכן, הנפטר, מבני חבורה, רבי יחזקאל עליו השלום, היה סמל ודמות מופת לאיחוד שלם בין עולם הלימוד, עולם התורה לבין עולם העשייה בתוך מתכונתה של עולם הרבנות.

מורי ורבותי, ידוע שהרמב"ם הרי הוא סדרן נפלא מאוד. פעמים רבות לומדים הלכות לא רק מתוך דבריו של הרמב"ם, אלא גם היותו מסדר הלכה מסוימת במקום מסוים ואז אנו אומרים מדוע כאן ולא בהלכה אחרת.

ברמב"ם יש לנו הלכות אבל ואם היו שואלים אותנו בהיכן מתוך י"ד הספרים של הרמב"ם היה מן הראוי שהרמב"ם יסדר את הלכות האבלות, אז היינו מתלבטים אולי בספר המדע, הייתי חושב אולי זה חובתו של האדם לדעת מה חובתו בעולמו, האבילות פותחת את הדלת להבנה ולידיעה מהי תכלית חיי האדם. אולי היינו אומרים בספר אהבה, יש לנו תפילות שם יש לנו עבודת ה' גם הפטירה היא עבודת ה' גדולה מאוד, הגדולה שבכולן. אולי שם היה מן הראוי לבא ולקבוע. אבל לאמיתו של דבר לא כך חשב הרמב"ם. הרמב"ם קבע את הלכות אבילות במקום שניתן אולי לומר הפחות לדעתנו משתבץ דווקא בספר הזה ולא בספרים אחרים הוא קבע את זה בספר שופטים. וכי מה להלכות שופטים ולהלכות אבילות? כשלפני ההלכות הללו של אבל אז יש לנו הלכות סנהדרין הלכות עדות הלכות ממרים הלכות אבל והלכות מלכים. מהו הקשר, מהי הזיקה של הסדרנות הנפלאה של הרמב"ם ששיבץ דווקא במקום זה, בספר זה, בסדר זה של הלכה עד שהגיע להלכות אבל אחרי הלכות ממרים ולפני מלכים, מה הקשר מה הזיקה של הדברים.

האמת היא שהשאלה הזאת היא גדולה, והשאלה הזאת היא כל כך גדולה, עד שהרמב"ם בעצמו אולי מהפעמים הבודדות מסביר. כאשר הרמב"ם תמיד בפתחת כל הלכה מונה את מספר המצוות המנויות והנידונות בהלכה זו ואומר הרמב"ם שבהלכות אבילות ישן ארבע מצוות. אחת עשה שלוש לא תעשה מצוות עשה אחת להתאבל על הקרובים ואפילו כהן מענה ומתאבל על הקרובים. ואומר הרמב"ם בהמשך מנין המצוות המקדימות את הלכות אבל, אין אדם מתאבל על הרוגי בית דין. ישנה הלכה שאין מתאבלים על הרוגי בית דין. וממשך הרמב"ם לפי זה כללתי הלכות אלה בספר זה. הרמב"ם כביכול או שמתנצל או שהרמב"ם מסביר ופוקח עינינו לאמור מדוע באמת כללתי הלכות אלו בספר זה ולא במקום אחר. מפני שאין מתאבלים על הרוגי בית דין. אז דווקא באותו מקום יש לנו הלכות סנהדרין והלכות עדות

והלכות ממרים והלכות מלכים שם מיקם הרמב"ם, והסביר הרמב"ם את הלכות האבילות, ולפי זה, אומר הרמב"ם, כללתי הלכות אלו בספר זה, שהם כעין קבורה ביום מיתה שהיא מצות עשה. נסובב את דברינו ונסביר אותם.

לכאורה הלכות אבילות הן הלכות ברורות. יש לנו שלושה ימים לבכי שבעה לאבילות אחר כך שלושים אחר כך שנה, כאשר כל קובץ של ימים הלכות המיוחדות להם. אם כן הלכות הן דבר יציב וקיים, הן שייכות לכלל ישראל. לכל יחיד בישראל, בלי שוני לכאורה בין איש לרעהו. ישנו סדר של קבע, אבל הרמב"ם בהלכות אבילות בא וסוקר את הלכות אבילות המקיפות את כל בית ישראל על כל פרטיו, על מעלות ועל חסרונות של אנשים מישראל, ואומר הרמב"ם כל הרוגי מלכות, הרוגי מלכות הכוונה המורד במלך המרים יד במלך, אף על פי שנהרגו בדין והתורה נתנה לו רשות להורגם, הרי אלו מתאבלים עליהם ואין מונעים מהם כל דבר. ממונם למלך אבל נקברים בקברי אבותיהם. אם כן הרוגי מלכות, מרד במלך, לא שללנו את האבלות, לא ניטל מהם כל דבר, הפרט היחיד שניטל מן היורשים - ממונם. וממון שעובר ליורשים הוא דבר גדול, גם את זה מסביר המהר"ל. אומר המהר"ל מדוע הבנים יורשים את ממון אביהם, מפני שממון בא כדי לעשות את האדם בעל אפשרות לקיים בחייו את שמוטל עליו. את היעוד שהקב"ה הועיד לו בימי חייו לכן ניתן לו זה הממון שהוא כלי והוא אמצעי לעשות את הדברים שהוא צריך אכן לעשות אותם. וכך הממון הוא צריך לעבודת ה' שלו שהאדם נפטר מן העולם הרי הבנים צריכים להמשיך את מה שהוא החל בחייו אז נותנים להם הכלים לעשות ואחד מן הכלים החשובים זה הממון. המרים יד במלך, המורד במלך - אבילות כן, ממון לא. הממון הזה מופקע. זכותו של המלך - חובתו של המלך להפקיע את הממון הזה מן המת ולא להעביר את הכלי הזה ליורשיו, מפני שהכלי כבר איננו משמש את תפקידו של האדם שמרד במלכות ישראל.

והנה אומר הרמב"ם הלאה עד כאן דברנו על הרוגי מלכות. אבל בהרוגי בית דין הדין כבר שונה. אין מתאבלים עליהם אבל אוננים עליהם, שאין אנינות אלא בלב, ואין נקברים עם אבותיהם. הרוגי ביי"ד שונים מהרוגי מלכות. בהרוגי מלכות לא מונעים מהם שום דבר, רק

הממון ניטל אבל שום דבר אחר: לא אבילות ולא אנינות, הכל נעשה כדין כדת משה וישראל בפרטים של הלכות אבילות, אבל הרוגי בית דין אין מתאבלים עליהם, אבל אוננים שאין אוננות אלא בלב, אבל להראות כלפי חוץ את האבל במעשי אבילות לא שלושה ולא שבעה ולא שלושים ולא שנה - מאומה לא! מפני שהאדם הזה נהרג על ידי בית דין. וגם לא נקברים עם אבותיהם.

דברנו על הרוגי מלכות ודברנו על הרוגי בית דין שנשללה מהם האבילות ונשללה גם החובה וגם הזכות להתאבל על קרוביו על שבעה קרובים על אביו ועל אמו על כל אחד שנהרג במיתת בית דין אין אבלים בכלל. וישנה עוד קבוצה אחרת. אומר הרמב"ם: כל הפורשים מדרכי ציבור, והם האנשים שפרקו עול המצוות מעל צווארם, אנשים שפרשו לחלוטין מכלל ישראל פרקו מעליהם עול המצוות ואינם נכללים בכלל ישראל לא בעשיית המצוות לא בכבוד המועדות אין להם שבת ואין להם מועד. אינם שותפים לכלל ישראל לא בקדושת השבת, לא בקדושת מועד, לא בקדושת המצוות, אלה הם כבני חורין לעצמם, בונים לעצמם את עולמם שלהם, שהם מנתקים את כל אישיותם ואת הויותם הרוחנית הנפשית העמוקה ביותר ניתוק מוחלט לחלוטין מכלל ישראל. אם המדובר ביהודי כזה אם כן כאן כבר הדין שונה לחלוטין. גם בהלכות תשובה מדבר הרמב"ם על אדם שפרש מכלל ישראל, שם מוסיף הרמב"ם לא שמח בשמחתם ולא מיצר בצערם, כשעם ישראל מצוי בשמחה אין לו חלק בשמחתם כשעם ישראל מצוי בדאגה כשעם ישראל מצוי בצער, אין לו חלק בצער אין לו חלק בדאגתם, הוא חי את חייו לחלוטין במנותק, שום זיקה שום קשר לא. מה דינם בשעה שהם נפטרים מן העולם? אומר הרמב"ם: אביהם ושאר קרוביהם לובשים לבנים ומתעטפים לבנים, לא רק שאין אבילות, לא רק שאין אנינות שאנינות היא בלב, וזה לא שללנו בהרוגי בית דין, כשאנחנו מדברים על אלה שפרשו מכלל ישראל הרי אז לא רק שאין אבילות, לא רק שהאנינות איננה מפני שהאנינות מבטאת את הצער שבלב, אין צער בלב אלא מתעטפים לבנים ואוכלים ושותים ושמחים. שמחה, ההיפך המוחלט מאבילות אחיהם וכלל קרוביהם, זוהי ההלכה.

רבתי הנכבדים, הרי למדנו כאן דברים ממש מדהימים עד מאוד. לאמיתו של דבר אנו עוברים במבט מרפרף כך מעל הלכות אבילות. דיני

אבילות זה דברים קבועים, ישנה הלכה לשלושה לשבעה לשלושים לשנה וכולם שווים באבילות הזאת, כולם שווים בצער הזה, מה שנעשה במסתורין של אדם אם הוא מתאבל יותר או פחות זה בינו לבין בוראו, בינו לבין עצמו, אבל לפחות את המבנה החיצוני של האבילות כולם שווים. אומר לנו הרמב"ם לא נכון, לחלוטין לא. יש פעמים ששללנו אבילות ולא אנינות, פעמים שללנו אבילות ואנינות ואנו שמחים על מיתת של אדם.

מספרים שבישיבת סלבודקה בימים שהיה עיתון שהיה מחרף מערכות שמים, ממש נורא ואיום, כל הזמן היה משפיל את גדולי התורה את חכמי התורה בצורה נוראה ואיומה והרים יד במלך בקב"ה בכבודו ובעצמו. והנה יום אחד שומע הסבא מסלבודקה שעברה רינה במחנה, שהיתה שמחה בישיבה, שאל מה הענין אז אמרו לו שהעורך שהיה יודע לשמצה נפטר. הבחורים שמחו. שמע הסבא מסלבודקה את הדבר הזה אז הם נדהמו לראות שהוא התחיל לבכות. אמרו לו: אוכלים, שותים, שמחים, אדם שפרק מעליו את כל הזיקה לכלל ישראל, לא שבת ולא מועד - כלום. אז הוא אמר להם - נכון! אבל עכשיו הוא יודע את האמת, עכשיו שהוא בשערי עולם הבא, הרי עכשיו הוא יודע כמה הוא שגה בחייו, על זה הוא אמר אני מיצר על האדם שעכשיו הוא יודע שחייו היו חיים של טעות.

ועוד דרגה אחת: עבדים ושפחות אין מספידים עליהם אין עומדים עליהם בשורה, אין ברכת אבלים, תנחומי אבלים, שום שייכות לאבילות אין בהם. אבל לא שמחים עליהם חלילה, שהרי באמת עבד חייב במצוות כאשה, אז מדוע לא יהיה משהו, זיקה של אבילות, איזושהי הלכה, הלא הבעלים שישחררו אותו יהיה בן חורין בן ישראל אז מדוע לא יהיה משהו לגבי עבד כנעני שבכל זאת התחייב?

על כל פנים ראינו כאן את ההבדלים הגדולים מקצה אל קצה של כל הלכות אבילות. מה כאן פירוש הדבר? הענין הוא, הרמב"ם לימד אותנו בעצם העובדה שהוא קבע את אבל כאן בספר שופטים אחרי סנהדרין, אחרי עדות לפני מלכים. למה, הוא בא ואמר לנו בואו ונפקח עינינו מהי אבילות, על מי אבלים ולמה אבלים בעם ישראל. האבילות נמדדת בערך החיים. האבלות נמדדת בחשיבותם של החיים. ככל שחיי האדם שנפטר היו חשובים יותר היו יותר בעלי ערך, האבילות גדלה והולכת

בהתאם לערכם של חייו. וזה למדנו בהלכות אבילות. הרוגי בית דין - מה פירוש הרוגי בית דין? אדם שעבר עבירה שיש עליה מיתת בית דין! הרי חייבים להתרות בו בשני עדים תוך כדי דיבור והוא צריך לקבל התראה. באים ואומרים לו מחלל שבת דינו סקילה. והוא אומר יודעני ואף על פי כן הוא מחלל שבת והוא מושיט את ידו ועושה את המעשה הרע הזה. אומרים לעובד עבודה זרה - מיתה. בא ואומר אני יודע ועובד עבודה זרה. במלים אחרות, הרי האדם הזה הצהיר במעשיו תוך כדי דיבור של התראה, אומרים לו אתה תמות! אל תעשה! רוצים שייסוג ממעשיו, והוא אומר אף על פי כן. כלומר במלים אחרות הוא הצהיר ואמר שחייו הם חסרי ערך. כדאי לו ענין חילול שבת במחיר חייו, כדאי לו לרצוח את חברו ולהרג בסוף. כדאי לו לעבוד עבודה זרה וגם במחיר שימיתו אותו במיתת בית דין. איזה ערך יש לחיים כאלה? הרי הוא הביא את עצמו אל המצב הזה שכל חייו הם חסרי ערך לחלוטין. אם אדם חי חיים חסרי ערך, עבד, נכון שיש לו חיוב מצוות. אבל עבד אין לו משלו כלום כל מה שקנה עבד קנה רבו. כל מה שיש לו יש לו את אדנותו של אדוניו, אף החיים האלו אינם חיים בעלי ערך. איך אפשר לקבל אבילות עליהם? אדם שנתנתק מכלל ישראל מה לו ולאבילות, על מה נתאבל, על חיים של דופי, על חיים של משגה, על חיים של ניכור, על חיים של ניתוק? החוסר תחושה מה פירוש להיות אדם מישראל ולו במינימום, במשהו, לשמוח בשמחתם להיות מיצר בצערם גם זה לא. כלום לא! אם כן על מה מתאבלים, מתאבלים על חשיבות של חיים.

האמת היא שאנחנו מתאספים היום לזעוק על חשיבותם של חיים שנגדעו ממש בדמי ימיו של רבי יחזקאל עליו השלום. ממש חשיבות. ועל זה נאה לספוד ועל זה נאה להתאבל, מפני שהוא סימל בחייו הקצרים ובשנותיו האחרונות שהוא נכנס בכל להט של רמי"ח אבריו ושס"ה גידיו לעבודת קודש בלי לדעת שום גבולות, לא גבולות של מקום, לא גבולות של זמן, לא גבולות של בית ולא גבולות של משפחה הכל היה בטל ומבוטל לגבי הדבר הזה.

שמעתי על הגאון מוילנא שפעם נסע לאחד ממקומות ההתבודדות שלו והיה שם שלושים יום והיה אחד מבניו לא בריא והגאון כל כך ישב ולמד שהוא לא זכר שיש לו בן חולה. הוא לא זכר. לא שהוא לא רצה לבוא, לא שהוא רצה יותר ללמוד מאשר להיות במחיצת בנו. הוא פשוט

לא זכר. פעם אחת הוא נכנס למרחץ, וכשנכנסים למרחץ הרי שם אי אפשר לחשוב בדברי תורה, אז מיד נתפסה במחשבתו - אוי הרי הבן צריך אותי עכשיו, חזר לביתו. לא בגלל שהוא ניתק את עצמו מהבית, הוא היה בעולם אחר לגמרי. הגאון כשהוא מונח בתוך תורתו העולם לא קיים. כל העולם אינו כדאי לתורתו של הגאון. ומשום כך אותה מסירות אדירה שקשה היה למצוא דוגמתה, וזה תפקיד שמבחינה גיאוגרפית חובק פינות הארץ, מקצה ועד קצה, ממרחבי רמת הגולן, מהרמה הגבוהה של הגולן ועד אילת שבה עסק בימים האחרונים ממש לפני שתפסה אותו מחלתו הקצרה. הרי ממש בלהט של עשייה בחיים של ערך.

וכאשר מדובר בחיים של ערך, כאשר מדובר בחיים של עשייה, לא רק את התפקיד שהיה מוטל עליו הוא מילא. היה רב של תנובה: תרומות ומעשרות, ערלה, שביעית, עכשיו ממש באמצע, שירת חייו נפסקה ממש באמצע, בזמן שהוא כל כך היה חשוב שישלים את מה שהחל.

ולא רק זאת, הרב זצ"ל אמר פעם באחד מספריו: "שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך" אמר מרן הרב זצ"ל - מה זאת אומרת שימני כחותם? אמר: כשלוקחים חותמת ומחתימים אותה הרי אף אחד לא יודע מה החותמת הזאת תחתום. אני לא רואה, אני רואה רק את כסויה העליון, אינני רואה את חלקה התחתון ששמה האותיות. הצורה מצויה מלמטה ולא מלמעלה. מתי אני יודע מה היתה החותמת הזאת? מתי ידועים מה היה חיתומה מה רישומה של החותמת? כאשר מרימים אותה, כאשר מסלקים אותה ממקומה ואז אני רואה את מה החותמת חתמה. זהו הפרוש אמר מרן הרב זצ"ל "שימני כחותם על לבך". החותמת הזאת השאירה את רישומה והרישום הזה עדיין לא התמלא כלל, מפני שקשה לנו עוד למלא אותה בחלל הריק שנוצר בעקבות פטירתו ממש בצעירותו של הרב יחזקאל עליו השלום.

בי"ה שתזכה, שתאריך ימים, אלמנתו הצעירה ממש, בית לתפארת עם בנים וחתן שיחיו. היתה לי הזכות בטבריה ביום הזיכרון של אבי מורי זצ"ל לפני שבועיים, היה לנו איזה כנס של רבנים, שמעתי דברי התורה של הממשיכים ממש בהרבה הבנה ועמקות של הסוגיות שדברו בצורה יוצאת מגדר הרגיל ברוך ה'. ודאי ששפתיו דובבות בקבר עם

המשך כזה. אבל כשהבן אמר דבר תורה לא סתם דברי תורה של עצמו, אלא ששמע מפי אביו בסוגיא שבה עסקו בימים האחרונים ממש לפני פטירתו, אם כן מורי ורבותי, אכן מי יתן לנו תמורתו.

יש פסוק במשלי: "מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה". דורשת על כך הגמרא מה פירוש מלך במשפט יעמיד ארץ, זה כל אחד מבין שאם מלך לא עושה משפט הוא מחריב את הארץ. אבל מה פירוש איש תרומות יהרסנה. איש תרומות תמיד זה איש מורס מעם, אומרת על כך הגמרא, המדרש, מלכה של תורה במשפט יעמיד ארץ, אם אדם משים עצמו כתרומה זו שמושלכת בקרן זוית בזויות הבית. מדוע תרומה מושלכת בזויות הבית. בעל הבית הרי הוא ישראל, הוא כבר תרם את התרומה. אם הוא כהן מסתבר שהתרומה לא תהיה מושלכת בזויות הבית. אבל אם הוא ישראל משליך את התרומה בזויות הבית יבוא הכהן ויקח. הכהן לבדו, הוא לא יביא, כהן שמחזר בבית הגרנות זה נורא, אם כן התרומה מונחת עד שיעלה לרצון לפני בעל הבית לתת אותה, ובינתיים היא מונחת שם בקרן זוית שאיש לא מתבונן בה. אבל זו תרומה, אבל זו תרומה חשובה, היא התקדשה בקדושת התרומה, אז התרומה הזאת המונחת בקרן זוית, חשובה בקרן זוית, אז אם אדם מתנהג כתרומה, משים עצמו כתרומה שמונחת בקרן זוית למרות שהוא איש תרומות ואומר מה לי בטורח הציבור, מה אני חייב לשאת טרחם של הציבור, מה לי בדיניהם, מה לי לשמוע קולם, שלום עליך נפשי, אני חי את חיי, טוב לי, נוח לי, אני יושב ולומד מה רוצים ממני. נכון אני איש תרומות אבל למה אני צריך לשאת את עול הציבור עלי? איש תרומות כזה - יהרסנה. הוא הורס את כלל ישראל. הגיע להוראה ואינו מורה אז זה גם כן לא תרצח מסוים. גם חייב לפתוח את עצמו כלפי הציבור. רבי יחזקאל לא אמר מה לי בטורח הציבור מה לי לשמוע קולם. הוא שמע את קול הציבור והוא הלך אחריהם: הן ברבנותו ברמת מגשימים והן ברבנותו הארצית ביחס לתנובה שפעל וגדר ואני חושב שהביא תועלת אדירה לתנובה.

אני כאדם שעוסק בענייני כשרות אני יודע כמה גדל ערכה וחשיבותה של תנובה במערכת הכשרות, ממש הבדל אדיר בין התקופה שלפני כהונתו לתקופה שבתוך כהונתו. ואני מקווה שלא נצטרך לומר שאחרי

כהונתו, בגלל שאני מקווה שאחרי כהונתו לא יתמעט בדבר וחובה של תנובה לדעת את הדבר.

לכן אנחנו התכנסנו לאזכרה הזאת, לחלוק כבוד ולבקש אותו שיהיה מליץ טוב על ביתו שהשאיר אחריו ובעזרת ה' יתברך נחזור אל הבית הזה בששון ובשמחה ובמועדים טובים.

הרב משה צבי נריה

ראש ישיבות בני עקיבא

הרב ר' יחזקאל דאום ז"ל עמד בשורה הראשונה של דור-הרבנים החדש. הדור הרענן של רבנות-ארץ ישראל - "פרי הארץ לגאון ולתפארת".

כבן למשפחה ציונית-דתית נאמנה, משפחה אשר החינוך התורני-הלאומי היה בראש מעייניה, היתה דרכו סלולה לפניו: עליה בתורה תוך שאיפה לתרום לבניין הארץ בקדושה.

חמודות היה לנו רבי יחזקאל, בלמדו בישיבתנו. כשרוני ועירני, תוסס פתוח, לומד בשמחת-לב, במלוא הרצון הטוב, ומאד חביב היה על רבותיו ועל חבריו - תלמיד שקוד וחבר טוב.

המשיך בתלמודו, עלה ונתעלה ב"מרכז הרב" בלימוד מרוכז בשקידה, בדיבוק חברים, בהקשבה ברוכה.

משנת הרב, מרן הראי"ה זצ"ל, נספגה ברוחו, חיבת הארץ היתה טבעית אצלו ותורת ארץ-ישראל היתה משוש-חייו. כבר בגיל צעיר למד על מנת ללמד, למד על מנת לשמור ולעשות, וגדול התלמוד שהביאו לידי מעשה, להוראה של חינוך ולהוראה של פסיקה.

כשזכה להקים ביתו לתפארה, היה זה כל כך טבעי שלא שעה להצעות שונות, ובעידודו של מו"ר הרב ר' צבי יהודה ז"ל העפיל ועלה לרמת הגולן, כחבר-משק ברמת מגשימים, ולאחר מכן כמכהן ברבנות ואף כתורם חלק מזמנו להוראה בישיבת הגולן, שכן היתה כאן הגשמה מלאה של חזון רוחו - להשתתף בבניינה החומרי והרוחני של ארץ-ישראל גם יחד.

הנהגתו כתלמיד-חכם בר-לבב, ברוך מעלות ומידות, פתיחותו הלבבית ופשטות הליכותיו, יצרו קשרי ידידות עם הציבור כולו. כחבר-משק שיתף עצמו בתורנות השמירה, ועם זאת שמר בקפדנות של שיעוריה-הלימוד. גם כשיצא לדרך הקפיד לחזור ולהגיע לתפילת-מנחה וללמד "בין מנחה לערבית". אף הנהיג לימוד קבוע של "הדף היומי".

לימוד הלכה בין קבלת שבת למעריב, וכן שיעור גמרא בשבת אחר הצהריים - זה כבר נוהג מקובל בהרבה ישובים. אולם הוא הוסיף משהו חדש, הגיע בשעה עשר בבוקר למוסד ונתן שיעור קצר לעובדים בהפסקה הקלה של שעה זו. כיוצא בזה הגיע למטעים בשעת הפסקת הצהרים ונתן שיעור ארוך יותר, שבו השתתפו גם הפועלים שמחוץ למקום.

עד מהרה נתחבב ביותר על חלוצי תורה ועבודה, נאמני הפרחת שממות הגולן. שיעוריו זכו להקשבה ופסיקותיו נתקבלו ללא ערעור.

ולא רק את לב המבוגרים רכש. אלא גם את לב ילדי בית-הספר. היה זמן שלימד אותם שיעורי-משנה, והוא ידע לעורר אצלם התעניינות על ידי הסברה ציורית והמחשה מעשית ("חושם בונה סוכה" וכו'), ובחבלי קסם נמשכו לשיעוריו של הרב.

בקיאותו במצוות התלויות בארץ, מתוך לימוד עיוני ומתוך בירור מעשי, הם שהועידוהו לתפקיד הנכבד והאחראי - "רבנות תנובה". היה זה מינוי האדם הנכון במקום הנכון. מינוי של רב בעל ידע יסודי בהלכה ובעל הכרת המציאות בשטח. לימוד ניסיון אישי בישוב חקלאי מגוון פורה ומתפתח. והוא נכנס לעבודת הקודש במלוא המרץ, בהחלטה איתנה לתקן את הטעון תיקון במרחבי מפעליה של "תנובה", מתוך הרגשת שליחות תורה חיונית.

כאן נתגלה הרב דאום במלוא יכולתו התורנית המובהקת ובמלוא השפעת אישיותו המלבבת. הוא גילה יזמה ומרץ, כושר ביצוע ועשייה נמרצת, תוך גישה ישרה לעניינים, ברצון עז לקדם, לשפר ולייעל, וכל זה בדרכי נועם, בשיתוף פעולה מבורך עם כל מי שבא אתו במגע.

לא קל היה להקיף את שטחי ההשגחה וההדרכה של מפעליה השונים של "תנובה", ולא פעם נתקל בבעיות קשות שחייבו עיון מעמיק. במקרים אלו - כל הדבר הקשה הביא לפני רבותיו בירושלים. כשכן טוב עמד גם בקשר חזק עם רבה הוותיק של טבריא, הרא"ד אורבך שליט"א וממנו היה מקבל גם הוראת פסיקה וגם תושיית עצה טובה.

תוך תקופה קצרה זכה להכרה של הציבור שוחר הכשרות המהודרת. להכשריו של הרב דאום היה משקל רב, ובי"תנובה" נוכחו לדעת כי

"תיכף לתלמיד־חכם - ברכה". היותו האחראי לכשרות של תוצרת "תנובה" העלו את מעמדה והרחיבו במידה ניכרת את ממדי השיווק שלה.

איש "תנובה" מר יצחק נס הי"ו מוסר:

כאשר שמעו העובדים הבכירים ב"תנובה" כי עומד להגיע אליה רב ולתפוס מקום באחד המשרדים, אף אחד לא רצה שמשדרו של הרב יהיה בקרבתו - "אני ורב?!"... אולם כעבור זמן קצר התחבב הרב דאום על כולם, על אנשי "השומר הצעיר" והתק"ם ועל שאר העובדים, ואחרי שהספיקו להכיר את הרב יותר מקרוב, "רב" ביניהם האנשים - כל אחד דרש שמשדרו של הרב יהיה סמוך אליו.

אחד ההישגים הבולטים הנוקפים לזכותו של הרב דאום - זו הצלחתו להביא את רפתות החלב בארץ (במשקים הדתיים והחילוניים כאחד) להקפדה של ממש על כל ההלכות הקשורות לדיני פסח. ואכן, כשלושה שבועות לפני החג, כבר החלו לייצר ולשווק חלב ומוצרי חלב - "כשר לפסח".

רבות פעל הרב דאום כמרכז ועדת השמיטה של שנת תשמ"ז, וכבר החל בהכנות של הקמת "אוצר בית־דין", לקראת שנת השמיטה תשנ"ד, אולם למגינת לבנו לא זכה לגמור את מפעלו, מחלה קשה פקדה אותו, ובדמי־ימיו נתבקש לישיבה של מעלה והלך לעולם שכולו טוב.

בראש החוברת "מדריך שמיטה לחקלאים תשנ"ד נאמר:

"חוברת זו מוקדשת לזכרו של הרב יחזקאל דאום זצ"ל, רבה של רמת מגשימים ומרכז ועדת השמיטה שעל יד הרבנות הראשית לישראל בשנת השמיטה תשמ"ז, שנפטר בעיצומן של ההכנות לשבתה של הארץ, ביום שבת קודש, ז' תמוז תשנ"ג".

ובסוף החקדשה כותב הרב יהודה הלוי עמיחי שליט"א:

"במסגרת ועדת השמיטה יזם הרב דאום זצ"ל את הוצאת חוברות ההדרכה לחקלאי ולצרכן לקראת השמיטה. חוברות אלו מהוות המשך להוראת הרבנות הראשית לדורותיה, ומשלבות בתוכן את דמותו הייחודית של הרב דאום זצ"ל כמעביר מסורת פסיקה בארץ־ישראל. רק אדם כמוהו שהיה קרוב לעובדי אדמה וידע את צורכיהם ומאווייהם

לקראת שנת השמיטה, הבין את הצורך החשוב של החוברות הללו לעם
שבשדות הבא לשאול את הדרך אשר ילכו בה.”
הרב דאוס זצ”ל היה מאותם תלמידי־חכמים המרבים שלום בעולם,
שיכולים לאחד ולאגד את השיטות השונות, וכך הם משימים שלום
בעולמו של הקדוש ברוך הוא. אוהבי הקדוש ברוך הוא הם המאהיבים
את שמו יתברך בעולם.

הרב יהושע יגל

מדרשית נעם פרדס חנה

"וכל בית ישראל יבכו" - מדגישים חז"ל, שהתאבל כל עם ישראל. מזכי הרבים ככוכבים. הפעולות והמפעלים שאתה עשית, שאפשרת לכל העם השוכן בציון לא להיכשל.

"על שלושה דברים העולם עומד - על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים". זכות גדולה היא לאדם שמגיע לדרגה בתורה. זכות גדולה לאדם מישראל שזוכה במעשיו לעשות מעשים טובים, לזכות את הרבים. זכות עוד יותר גדולה היא על חסד שאדם עושה.

אתה - ר' יחזקאל, זכית בשלושת הדברים הללו. גדלת בתורה, גם בעומקה של הלכה, בהבנתה של תורה, וגם לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא. העמדת תלמידים הרבה, הבית שלך בירושלים, שם בערבים שלמדת עם חברותות, הרבה מהם גדולי תורה שחבים לך הרבה. כשעלית לרמת הגולן ושימשת כר"מ בישיבה, הקמת תלמידי חכמים. ובעבודה שלך, שדורות היו צריכים בשביל להשיג מה שאתה השגת.

מה הכוח שעמד לך? הן בהעמדת תלמידים, הן במפעלים האלה שפעלת. למצוא הגישה שלך, אל הלימוד בחברותא לא מתוך רב המלמד, לא מתוך סמכות. כך היית בתורה, כך היית גם כשלקחת על כתפך את המשימה הזאת, מפעל כלכלי גדול בישראל, את "תנובה". מי מילל ומי פילל שדבר כזה בכלל אפשרי? בגישה שלך הפשטנית, במידות הטובות שלך, בישרות. והגדלת בבית שבנית, במעשה החסד ששפע ממנו. כן, הרבה אנשים יודעים לעשות מעשה חסד, לגדל יתום בתוך ביתו, להרגיש שיש לו עוד בן במשפחה. אבל מעטים הם אלה שאותו בן מרגיש שיש לו אבא!

היית פרי ההילולים של המדרשיה. זה הלולים של אותו חינוך של תורה שרצינו לשנות קצת בארץ ישראל.

"וכל בית ישראל יבכו" - אנחנו חיים בדור עם הרבה פעלתנות, עם הרבה רצון טוב, עם הרבה התלהבות, אבל כל אחד ואחד בדרך שלו,

אתה הוא זה שמצאת שפה עם כולם, כולם העריכו את מפעלך והאמינו בכל מעשיך. היו שותפים לכל מה שאתה עושה.

הנביא אומר: "אמרו צדיק כי טוב, כי פרי מעלליו יאכל". אדם בעולם האמת לא יכול להרבות מעשים, אבל יש מעשים שאדם עושה בעולם הזה שמשפיעים עלינו, שמרוממים אותנו, שמעדנים אותנו. אותה דרך שאתה התווית הן בלימוד התורה שבה התגדלת, העמדת תלמידים, והן באותם המפעלים שאתה נענית לכל קריאה בכל מקום שאפשר לפעול. אלה יעמדו לנגד עינינו והם יהיו לזכותך.

נזכה לישועת ה' במהרה אמן.

הרב יעקב אריאל

רב העיר רמת גן

"ואתה בן אדם האנח, בשברון מתנים ובמרירות תאנח לעיניהם
...אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידיים וכהתה כל רום, וכל
ברכים תלכנה מים..." (יחזקאל פרק כא פסוקים יא-יב)

יחזקאל נקרא "בן־אדם" משום שלמרות שצפה במרכבה גימד את עצמו וראה את עצמו כבן אדם, כמי שבא מן האדמה ושב אל האדמה. לא החשיב את עצמו, למרות שהיה בפמליה של מעלה, בין מלאכי השרת.

כזה היה ר' יחזקאל שלנו. כך קראו לו, בשמו, כחבר, אך גדול מרבן שמו. איש אדמה היה, חברם של עובדי אדמה וככזה הופיע בעיר בין גדולי עולם. ולכן זכה להערכה כה רבה ולאמון כה גדול. בפשטותו, באמיתותו, בישרותו שבר מחיצות ופתח לבבות מקרב כל החוגים. אנשי בני ברק מכאן והקיבוצים מכאן, וקל וחומר לאלו שבאמצע. הוא חידש טיפוס של תלמיד חכם ארץ ישראלי, הרואה את עצמו כעם שבשדות. טבעי, פשוט, ובגלל זה ישר ואמין. לא חשוד על אינטרסים ואינטריגות, מאכל פוליטיקין (יושבי כרכים), אלא "לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים", אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהם גזל ועריות ושבועת שיא ושבועת שקר. נצא השדה, בוא ואראך תלמידי חכמים שעוסקין בתורה מתוך הדחק (עירובין דף כא עמוד ב).

כך מן הסתם היה נראה תלמיד חכם בתקופת המשנה והתלמוד. איש תם יושב אוהלים ועם זאת עולה ממנו ריח שדה אשר בירכו ה'. השדה הטבעי והפשוט, לפני שהלבישוהו מחלצות, לפני שסיבכוהו בבעיות כיתתיות, לפני שדחפוהו אחרים במרפקיהם. כל אלו פשוט לא היו מסוגלים לשנותו ולהטותו מדרכו. כצוק בזלת מהגולן, ארץ אשר אבניה ברזל, אל תקרי אבניה אלא בונה. ובונה תרתי משמע, גם הבונים מלשון בינה וגם הבונים מלשון בניך. הזהות הזאת של התורה והארץ, האדם והאדמה, הבינה והבניין היו דמותו של תלמיד־חכם

חלוץ של הדורות מני קדם, דמות שנתחדשה על ידו אשר עתה כה חסרה.

דווקא עתה, ערב שנת השמיטה ובעיותיה החריפות, היה הוא היחיד שהזיז והצעיד קדימה תוכניות מעשיות הן למגזר החקלאי והן למגזר הצרכני על כל גווניו, החרדי, החילוני, וזה שבאמצע. כרבה של "תנובה" הכין תכנית לאוצר בי"ד ולירקות ופירות שיספקו תוצרת כשרה הן למחמירים ביותר והן למקילים יותר. הוא נקטף מאתנו בשעה החמורה ביותר לגולן, לשמיטה, בעיצומם של המפעלים הגדולים שעשה.

"בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך...האנק דום, מתים אבל לא תעשה, פארך חבוש עליך ונעלך תשים ברגליך" (יחזקאל פרק כד). כל הלכות אבלים נלמדות מיחזקאל, אלא שליחזקאל עצמו נאסר להתאבל כי עליו לשמש כנביא לעם. תפקידו לא מאפשר לו להספיד ולבכות. המפעלים החיוניים העומדים לקרוס חלילה, מחייבים אותנו להמשיך, לא להיעצר. למען המשך מפעליו הגדולים, למען זכרו החי בתוכנו, נמלא את צוואתו להמשיך ולפעול במרץ וביוזמה. לא נשקוט ולא נניח עד אשר נגיע אל המטרות אשר הציב לנו.

"והיה יחזקאל לכם למופת ככל אשר תעשו". (יחזקאל שם)

הרב חיים דרוקמן

ראש ישיבת אור עציון

הכתוב אומר: "כי הולך אדם לבית עולמו וספדוהו בשוק הסופדים". פירושו של דבר, שישנו אדם שהוא חי רק לעצמו, ישנו אדם שהוא מחנך רק בתוך ביתו. אז כשהוא הולך לבית עולמו המשפחה כואבת. הוא חסר למשפחה. אבל בשוק אין סופד אותו. הוא לא חסר לאף אחד. הוא לא דאג לאחרים. אבל כי הולך אדם לבית עולמו, האדם הוא זה שדואג לאחרים. אדם הוא זה שלא רק רואה את עצמו, אדם הוא זה שאכפת לו על אחרים, כי הולך אדם לבית עולמו, אחרים מרגישים בחסרונו וכואב להם, אזי בשוק טובבים הסופדים ומרגישים בחסר.

עברה שנה מאז הסתלקותו של הרב יחזקאל זצ"ל, ואפשר לומר בפה מלא שהלך אדם לבית עולמו, ולא סתם אדם אלא אדם גדול. ואדם גדול לא רק גדלות בתורה ובמידות, אלא אדם גדול בפעלו, בדאגתו לכלל ובמסירות נפשו למען הכלל. כאן כולם חשים בחסרונו. כולם כואבים את העדרו. עץ נעקר מנוף חיינו, אבר נעקר מגופנו, כולנו חשים בהעדרו. ארץ ישראל כולה אבלה עליו, מספידה אותו.

הוא היה מתלמידי החכמים שבארץ ישראל, ומתלמידי החכמים שבארץ ישראל לא רק במקרה אלא במהות - מתלמידי החכמים שבארץ ישראל שהם מנעימים זה לזה בהלכה. איזה נועם, איזה שאר רוח, איזה מידות טובות. מתלמידי חכמים שבארץ ישראל בהופעתו, בלבשו, הוא לא היה צריך להתהדר. התלמיד חכם שבו הדר אותו. התורה חדרה אותו. כל מי שהכיר אותו היה לו דרך ארץ לא בגלל החיצוניות שלו אלא בגלל התלמיד חכם שבו, בגלל מהותו הפנימית, ובכוח התורה שבו והמידות שבו הוא שבר את המחיצות והיתה לו שפה משותפת עם כולם ודיבר לכולם וכולם היה להם יחס אליו.

הוא היה בשנות חייו היפות ביותר, כשהיה כל-כך פעיל. הנסיעות שלו המרובות, אני מוכרח לומר היתה לי תמיד חלישות הדעת כשאני שומע באיזה שעה הוא יוצא בבוקר ובאיזה שעה הוא חוזר כדי לא

להפסיד את הדף היומי. היתה לי תמיד חלישות הדעת, איזה הערצה היתה לי אליו.

האחריות, המסירות להעריך כל דבר. סוף כל סוף אני עוסק בדברים גדולים, כשרות של ארץ ישראל, ומה אם לא אגיע לשיעור אחד. אבל לכל דבר ודבר, לכל פרט ופרט, יש ערך וכפי שהגמרא אומרת כשרבן יוחנן בן זכאי היה ברגעיו האחרונים, הוא אמר לתלמידיו פנו כלים מפני הטומאה והכינו כסא לחזקיהו מלך יהודה שבא. אז רש"י כבר אומר למלך יהודה שבא ללוותני. אני חושב שרבן יוחנן בן זכאי מסר כאן מסר לתלמידיו ברגעיו האחרונים. מצד אחד יש צורך לשאוף לגדלות, למלכות, לתורה בהיקף הגדול ביותר. בימי חזקיהו בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו תינוק ותינוקת שלא בקיאים בהלכות טומאה וטהרה. ומצד שני יש ערך לדברים הקטנים ביותר "פנו כלים מפני הטומאה". ברגע הראשון זה נשמע לא מובן לחלוטין. רבן יוחנן בן זכאי עומד להוציא נשמתו ואכפת לו שהכלים יטמאו? שיטמאו הכלים, אז מה? כי מצד אחד הדברים הגדולים ביותר, השאיפה לגדלות, הדאגה לדברים הגדולים, ומצד שני לא לזלזל בשום דבר. כל פרט יש לו ערך, כל דבר יש לו ערך. את זה הדגים לנו הרב יחזקאל בחייו. בכל מה שהוא עשה, בכל מה שהוא פעל.

הוא היה עמוד התווך של הכשרות בארץ ישראל, הוא היה עמוד התווך של השמיטה. כל הפעילות העניפה שהוא פעל, אם זה כאן בגולן ובארץ כולה. הוא למד את תורת ארץ ישראל, חי את תורת ארץ ישראל, לימד את תורת ארץ ישראל, העריך במיוחד את ישובה של ארץ ישראל. זאת הסיבה שהוא חי כאן כחבר וכרב, מתוך היחס לישוב ארץ ישראל ואהבת ארץ ישראל. כל הדברים האלו הרי הם צריכים להאיר לנו ולהיות לנו לעיניים, למסר, להדרכה.

הרב יחזקאל ז"ל חי חיים אינטנסיביים. במציאות יש ברוטו ויש נטו. יכול לחיות אדם מי יודע כמה שנים ואחר כך תעשה חשבון כמה הוא חי מתוך כל השנים האלה. אדם יכול להסתובב הרבה שנים בעולם, אבל כמה מתוך כל זה אפשר להיות נטו של חיים. ר' יחזקאל ז"ל החיים שלו היו נטו. הוא חי, הוא חי חיים אינטנסיביים. יש כאלו שמסתובבים בעולם והם לא חיים, רשעים בחייהם קרואים מתים וצדיקים במיתתם קרואים חיים. מי שחי כאן חיי אמת, מי שחי כאן,

מי שהחיים שלו הם חיים, הוא ממשיך לחיות לאחר מכן. ולא רק שהוא ממשיך לחיות לאחר מכן, הוא ממשיך לעלות לאחר מכן - ילכו מחיל אל חיל, גם בעולם האמת התעלות מתמדת בלתי פוסקת.

הרב קוק זצ"ל מדייק בפסוק "לא המתים יהללו יה ולא כל יורדי דומה" ומדגיש שלא נאמר "לא כל המתים יהללו יה נאמר ולא כל יורדי דומה", כי יש מתים שממשיכים להלל וממשיכים להתפלל. ואני מדגיש את הדברים האלו במיוחד פה היום. אני חושב שאנחנו זקוקים כולנו היום לתפילה גדולה לריבונו של עולם שיושיענו, שיצילנו, שיסיר את העיוורון שמשתולל, והרב יחזקאל זצ"ל בזה הוא שליח צבור של כולנו, שליח צבור בגנזי מרומים שמהר מהר יגאלנו גאולה שלימה.

ודמותו המיוחדת של הרב יחזקאל תאיר לכולנו ונחנך את בנינו ואת תלמידנו לאורו המיוחד.

הרב יוסף גליקסברג

רב העיר גבעתיים ויו"ר חבר הרבנים של הפועל המזרחי

יש שני סוגי הספדים: יש הספד על מעשים טובים ויש הספד על תכונות נפש. יש אור זרוע לצדיק שמעשיו הם באור ולא בחושך, ויש לישרי לב שמחה שזו תכונת נפש.

הרב יחזקאל דאום ז"ל הצטיין כאיש מעשה רב פעלים בהרבצת תורה, בבניין חיי קהילה, בפעילותו בתחום הכשרות בהיקף ארצי כרב של "תנובה" ושל מפעלים ברמת הגולן ובפעילותו בחבר הרבנים כאחד מסגני יושב ראש החבר.

פרק מיוחד מהוות תכונות הנפש האציליות שלו, כגון יושר, כנות ואמינות, עין טובה לזולת ועשייה לשם שמים.

הרב דאום ז"ל היה נאמן בית חבר הרבנים מתוך גישה אידיאלית טהורה. לא מזמן הביע דאגתו ממצב ההכנות לשנת השמיטה הבאה עלינו לטובה, הנמצאות בפיגור של זמן, וביקש בתוקף מחבר הרבנים להיכנס בעובי הקורה.

אמרו חז"ל אחד מבני חבורה שמת ידאגו כל החבורה. דברים אלו אמורים כשבני החבורה הם בנחת ובשלווה, ומותו של אחד מהם צריך לעורר בהם דאגה, וממילא גם תפילה ותשובה. אך האמת היא שאנו בני חבורתו של הרב דאום ז"ל חיים בכלל בתקופה של דאגה על העתיד הרוחני והקיומי. אנו מקווים שהוא יהיה למליץ יושר עבור כל המפעלים הרוחניים שהיה נאמן להם.

מי יתן לנו תמורתו וחבל על דאבדין ולא משתכחין.

הרב חיים ישראל שטיינר

ראש כולל אורות ישראל באילת

בפסוקים לשמות אנשים הפסוק של יחזקאל הוא ימין ד' רוממה ימין ד' עושה חיל. גם השם, גם הפסוק כל כך מתאימים ומתארים בדיוק מי היית. חזק, מחזק ומתחזק באל, פועל עם אל ועושה חיל.

נולדת לתוך משפחה חמה, העובדת קשה את אדמת הקודש מתוך אהבת ארץ ישראל. עברת ללמוד בנועם המדרשיה וצעדת צעדים ראשונים של שמחת לימוד התורה וכבוד תלמידי חכמים. עלית לירושלים לישיבת מרכז הרב לקבל חיזוק לפני ההליכה לשירות מלא בצבא, וחזרת שוב לישיבה לצמיתות, אחרי שהחלטת שזוהי דרך החיים.

מלפני הנץ החמה ועד הרבה אחרי שקיעתה ספגת עוד ועוד תורה ויראת שמים, ועוד שימוש תלמידי חכמים גדולי הדור. זה נמשך לאורך כל חיך, והכל במין חוזק כזה, בשלימות כזאת ללא מגבלות של זמן ומקום. תורת חיים - ואהבת חסד.

דוד המלך אומר ייראוך עם שמש - ותיקין גומרים קריאת שמע בהנץ החמה - ולפני ירח דור דורים - לפני השקיעה מקבלים יראת שמיים בתפילת מנחה. להתחיל ולסיים בייראוך. במכתבי מרום בשם מרן הרב זצ"ל: צריך להקדים ולייחד השי"ת קודם יציאת בשמש - כדי ללמד את השמש, את הבריאה כולה, שיביאו בפעולותיהם יחוד ד', ברכה וקדושה.

לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו ויישא בת תלמיד חכם. נכנסת למשפחה של תלמידי חכמים, ובנית ביחד עם רחל שתיבדל לחיים ארוכים משפחה נפלאה של תלמידי חכמים אנשי חיל, והמשכת לקיים את הציווי ביהושע רק חזק ואמץ מאד לשמור לעשות ככל התורה אשר ציווך משה עבדי, אל תסור ימין ושמאל למען תשכיל בכל אשר תלך.

ומתוך בית המדרש, קמתם ועברתם את הירדן לעזור בקיום הציווי הנוסף ביהושע, חזק ואמץ כי אתה תנחיל את העם הזה את הארץ אשר נשבעתי לאבותם לתת להם.

ההרמוניה הנפלאה של חזק ואמץ מאד בתורה, וחזק ואמץ בכיבוש והתנחלות ופיתוח ארץ ישראל. עליך נאמר שתלמידי חכמים נקראים נועם. לקחת אתך לרמת מגשימים את אהבת אדמת הקודש מבית אבא ואמא, ואת אהבת התורה ויראת השמים מהישיבה והדבקות בהם בדרכי המיוחדת את כל הציבור הנפלא הזה שזכה בך להיות מורה ההוראה שלו, ושזכית אתה להיות גם חלק ממנו, וגם רבו. בחרתם בדרך חיים מיוחדת במינה, בדרך של אנשים שהכסף הפרטי לא נחשב בעיניהם למאומה, שהמשכורת כולה ככל שתהיה גדולה מושקעת בלי חשבונות בקופת הציבור למען חיזוקו המעשי והרוחני.

זכית ללמד ולהאחיב תורה על גדולים וקטנים, בבית הספר, בישיבת ההסדר, בחברותות. לא היה אצלך פסק זמן בין הרעיון לבין הביצוע, כדברי הכתוב על בועז: ותאמר שבי בתי עד אשר תדעין איך יפול דבר, כי לא ישקוט האיש כי אם כלה את הדבר היום. הרעיון הבריק והמעשה נעשה באופן מידי, חזק ומהר. מה שאפשר לעשות מחר עשה היום ועד הסוף. תמיד הצלחת לארגן במהירות את כל מי שצריך לממש את הקמת הישיבה, את הקמת הכולל, את היקב, את המלון, את החוף - הכל. כל מה שעלה בדעתך. כל המצוות כולם מברך עליהן עובר לעשייתן. הברכה חלה כאשר מהמחשבה - מיד עובר לעשייתן.

יש מילה שאף פעם לא שמענו ממך - לא. אף פעם אין לא יכול, אין לי זמן, למה דווקא אני. תמיד אני מוכן. אני מוכן לטפל בילד חסר בית, מוכן לנסוע מרחקים עצומים במשך חודשים לחברון להשכין שלום ולחזק את הישוב.

פותח השכם בבוקר את בית הכנסת בגבעתיים בדרך לעבודת הקודש בתנובה, או ראשון להיכל שלמה כדי לעזור ולארגן את נתיבות השמיטה, הכשרות, הרבנות הראשית ורבנויות מקומיות, או להקים עוד ישיבה ועוד מקום תורה.

הפכת להיות מיחזקאל האיש לתופעה מיוחדת במינה. סוד ההצלחה העצומה שלך בכל מה שלמדת ועשית - היה אולי בכך שתמיד תמיד

המסגרת היתה קבועה ויציבה, מסגרת של יראת שמים, התמדה בתורה ומבט אל הכלל ואל הפרט. תמיד לחזור לרמה כדי לקיים את שעור הדף היומי, ההלכה, ואת הטיפול בכל מה שיש לטפל, לחדש עוד מעשה טוב, עוד מצווה, עוד שיעור עוד ועוד בלי מנוחה. כי צדיקים אין להם מנוחה.

הצלחת בכוח יראת השמיים הטבעית שלך, בלי מגבעות ובלי חליפות, לשבור את כל המחיצות בין חרדים לציונים, בין דתיים לאלה שעדיין לא דתיים, בין בעלי השקפות שונות ומנוגדות. אהוב, אוהב את המקום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה.

צר לנו עליך אחינו יחזקאל, נעמת לנו מאד מאד. היות מסכת של יראת שמיים מזריחתך ועד השקיעה בעולם הזה.

נלקחתם לישיבה של מעלה, אתה ועוד חברים, לפעול במקור המעשים אצל אדון כל הנשמות לחיזוק תורה ויראת ד', לחיזוק ההתיישבות בכל מרחבי ארץ ישראל השלמה, להפסקת החולשה הנוראה והתהליך השגעוני של הממשלה הזאת, לדאוג להרמת גאוותן של ישראל שנלקחה מהם, לחיזוק אתה בחרתנו מכל העמים, לחזרת שכינה לציון ובנין בית המקדש.

תהיה מליץ יושר על אמא, על רחל וכל המשפחה כולה, על החברים ועל כל כלל ישראל.

בחזון העצמות היבשות ביחזקאל לו: ויאמר אלי בן אדם העצמות האלה כל בית ישראל המה, הנה אומרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותינו ונגזרנו לנו. לכן הנבא ואמרת אליהם, כה אמר ד' אלוקים הנה אני פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי, והבאתי אתכם אל אדמת ישראל וידעתם כי אני ד' בפתחי את קברותיכם, ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי, ונתתי רוחי בכם וחייתם והנחתי אתכם על אדמתכם, וידעתם כי אני ד' דברתי ועשיתי נאם ד'. וכולנו יודעים ומאמינים שדבר אחר מדברי הנביאים אהור לא ישוב ריקם במהרה בימינו אמן.

הרב איתן אייזמן

ראש רשת צביה

קשה להספיד חבר, אח ורע לכל החבורה היושבת כאן. כולנו הכרנו אותו. הכרנו את מעשיו, צפינו בו עשרות שנים.

מה התוכן המרכזי שהוביל אותו? מה הכוח הגדול שנתן לו את העצמה הגדולה והמיוחדת. אומר הרב באורות ישראל: עבודת ה' נכללת בשתי מערכות: המערכה האחת נובעת ממה שצריך להיות מתגלה במעשים, אותה ההכרה שמוטבעת ומחויבת להיות טבועה בנפש האלוקית שבאדם, שמתוכה הוא מרגיש שהוא צריך לתת כבוד ליוצרו להודות לו על טובו לפאר את שם תפארתו. אם כן ההכרה הגדולה בקדוש ברוך הוא להודות לקדוש ברוך הוא על קיומו על מעשים שהוא עשה. כשאותה ההכרה, אומר הרב, מתגלה במעשים ידועים, מעשים דתיים מוגדרים ומפורטים ומחוזקים בקביעות ציבורית שבה. עם גילוי כבודו של הקדוש ברוך הוא בפעולה היוצאת מזה, מעשים דתיים מוגדרים ברורים. המערכה השנייה אומר הרב היא באה לא לבד להוציא לפועל שכבוד ה' התעלה. כי אם להטבת החיים של הפרט ושל הכלל, הטבה כוללת, לא רק פעולות ומעשים דתיים. על יסוד המצוות שמוגדרות בגדרים אלוקיים בתורתנו הקדושה העידה התורה ויצונו ה' אלוקינו לעשות את כל החוקים האלה לטוב לנו שהם ביסודם עבודה של טובה. שני כוחות נפלאים שמתגלים לבטא את הקדושה האלוקית, הרצון להודות לקדוש ברוך הוא שמוגדר בעשיית מעשים מרובים, זה הכוח המניע הכוח הפועל הכוח שעומד מתוך כל המערכת הגדולה המבורכת הזו, והיסוד השני להטבת החיים של הפרט והכלל כמה שיותר טוב לעשות. כמה שיותר לרומם את הפרט ואת הכלל במצוות במעשים טובים זה חיובה של תורה. ויצונו ה' אלוקינו לעשות את כל החוקים האלה לטוב לנו.

הגמרא בברכות אומרת "גדול הנהנה מיגיע כפיו יותר מירא שמים". קשה. למה הנהנה מיגיע כפיו גדול יותר מירא שמים. לכאורה ירא שמים הוא הצדיק, הוא הגדול, הוא הפועל, הוא המבין יותר. אומר

המהרשי"א: הנהנה בעולם הזה מיגיעו אינו מחסר חלקו מהעולם הבא, כאשר הירא שמים הוא מחסר את חלקו של העולם הבא. מי שנהנה מיגיעו, אם כן הוא קונה לו את הזכויות שלו, כשהוא בא לעולם הבא הוא מקבל את מה שמגיע לו, שם הוא גם נהנה בעולם הזה ממה שהוא פעל כאן. אבל מי שנהנה רק מיראת שמים שבו הוא מחסר בעצם העשייה שלו כבר בעולם הזה את חלקו בעולם הבא.

הרב זצ"ל בעין אי"ה מוסיף ומסביר. אומר שכל מה שידו של האדם מגעת, כל מה שאדם יכול לפעול ולעשות בעולם הזה, זוהי השלמות שהשפיעה ההשגחה האלוקית ליתן לו כוח לעשות חיל כדי שיהיה בידו. אם אדם מרגיש שהוא יכול לפעול ולעשות זו חובתו, זו משימתו, ולכן כשאדם מבצע במעשה ידיו את מה שהוא יכול לפעול ואת מה שהוא יכול לעשות הוא נהנה בעולם הזה מיגיעו. הכוח המוסרי הזה יוביל את האדם לרוממות מעלתו. הוא משתוקק להשתלם בתורה בחכמה במעשים טובים. הכל כדי להנות מיגיעו. כלומר להנות מיגיעו זו לא רק לעשות עוד מעשה אחד. או ללמוד כדי לעשות עוד מעשה אחד. אלא ללמוד כדי לעשות יותר, ללמוד כדי להבין מה אפשר יותר לשכלל. ואז כשיודעים לפעול כדי להגשים לפעול כדי לעשות.

נשמה כזאת התגלתה לנו, נשמה כזאת גדלה לנו בבית המדרש. הרב יחזקאל הפך לנו מושגים בקרוב וברחוק. אנחנו למדנו טוב שכן קרוב מאח רחוק. כשמודדים את ההבדל בין קרוב לרחוק אנחנו אומרים שכן קרוב עוזר יותר, מבין יותר, יכול לסייע בחיי היומיום. אח רחוק רואים אותו מידי פעם, מרים טלפון, שואל, אבל נשאר רחוק. אבל כשהקרוב והרחוק מתהפכים אז האח הרחוק הוא גם השכן הקרוב. ואז אין רחוק ואין קרוב. השיחות היו מה חדש היום? מה הרב יחדש היום? למדת דבר מהרב? ואם התעוררה בעיה לא עברו כמה שעות ור' יחזקאל פה! לא חשוב איפה הוא היה קודם, לא חשוב איפה הוא צריך להיות מחר, אין הבדלים. המרחקים נעלמו. בכל מקום שצריכים אותו הוא מופיע. כשהגיע לשיבה, בחור צעיר, שקדן, סקרן, אינטלקטואל עצום, אוהב לקרוא ספרים. לעבור עליהם, לדעת אותם. כל מה שמתחדש, כל מה שעובר תחת ידו, הוא חי את הדברים האלו הוא נושם אותם. זה חלק מחייו האמיתיים. אבל הגדלות בדביקות שלו ברבותיו. הישיבה היתה כביכול ביתו. עם כל מעשיו, עם טיוליו, הוא הרגיש את עצמו חי

ונושם בישיבה. כל יום הוא צריך לדעת מה התחדש מה קרה בעולם הישיבה. נדמה לי שכל יום, כמעט לא עבר יום, לא עברו מספר ימים שהוא לא היה בקשר עם ראש הישיבה - בשביל להתעדכן, בשביל לשאול קושיא, לשאול תירוץ, לשאול הלכה.

החיות שלו ודבקותו מבניינה של הישיבה. וראשי הישיבה יעידו שכתלי בית המדרש יכולים להעיד עליו שמעולם לא יצא מכותלי בית המדרש. כי גם שהתבגרנו וגם שנישאנו הוא משך אליו תמיד צעירים מבית המדרש. הוא היה מוכרח ללמוד, הוא היה צריך להתקדם קצת, הוא הרגיש תמיד תלמיד בבית המדרש בזמן שמזמן כולנו כבר ידענו את גדולתו את חכמתו ואת ענוותנותו.

מלחמת ששת הימים עשתה אצלו מהפך, מהפך גדול. ואז הוא הבין מגיע הרגע שתפקידנו לעשות מעשים. וכדרכו בלי לשאול שאלות ארז את חפציו. הוא רק קנה דירה, הוא רק שיפץ אותה מספר שבועות או חדשים, לא זכה, אני חושב, כמעט להנות ממנה. עקר את ביתו, בפשטות, כך צריך לעשות. כי זו הדרך עכשיו לישוב את עם ישראל. לא קראו לו בתור רב. "מה תעשה שם ר' יחזקאל"? יהיה בסדר, אני כמו כולם, מה שכולם יעשו אני אעשה. ורק הוא נכנס לחבורה וכך הוא גדל עם החבורה, וכך הוא נהיה אחד מן הרבנים בחבורה, וכך הוא משך אחריו, יעידו רבני הגולן, ר' יחזקאל משך אותם ממש... משכני אחרים נרוצה. בואו, תעלו קצת, תראו קצת, תסתובבו קצת, נדבקו למקום ממש נדבך אחר נדבך.

ואהבתו לתורה, שקידתו בהוראתו בישיבה שם, היתה חלק ממסכת חייו. וכמה קשה היה לו שנטל על עצמו תפקידים ציבוריים אחרים, להתנתק מההוראה הקבועה שלו בישיבה. ואז היתה האחריות הגדולה שלו בעבודת ההשגחה של כינר ושל יינות הגולן ושל מטעי הגולן. פעם אמר לי: אני לא מאמין שאפשר לאכול בבתי מלון. אמרתי: נו, המלון שלך. אמר לי: המלון שלי אולי. נקווה שכן. אמרתי לו: מה השוני? אמר: הקריטריון מי חזק יותר ממני, הרב או השף. יש ויכוח בין הרב ובין השף מי מנצח. אם כשהרב אומר שהשף לא בסדר זורקים את השף אפשר לאכול במלון הזה. כל מקום שהשף הוא המנצח טעון בדיקה.

וכל מה שהכיר אותו ידע שהשררה ממנו והלאה. לא השררה ענינה אותו. לא מי שולט יותר בפעולות היומיומיות, אלא מהי האמת, לאן אפשר לחדור, איפה אפשר לבנות אמת יותר טובה.

אמרתי שמושגים מסוימים הרב יחזקאל שינה לנו. המשנה אומרת "עשה לך רב וקנה לך חבר". רב צריך לעשות חבר צריך לרכוש. אני חושב שהרב יחזקאל לימד אותנו גם בזה הלכה חדשה. מי שעשה את הרב יחזקאל לרב הוא קנה לו חבר. העשה לך רב פירושו גם כן וקנה לך חבר. יחזקאל היה חבר של כולם. חבר כפשוטו. כל שאלה ששאלו אותו ברמת מגשימים הסעירה אותו שעות. כמה הוא טרח לפתור בעיות פרטיות של אנשים. כמה לילות הוא יגע וחפש פתרונות ושאל רבנים וטלפן, על שאלות שבקלות יכול גם לפתור או לאסור אותם והיה לו הסמך לכך. אבל אם יש הוא אמינא להתיר איזשהו מצב שיכולים לאסור אותו, למה לאסור אותו?

היה לנו ויכוח גדול פעם האם רבנים בישובים צריכים להיות בין השומרים או לא. זו שאלה. אפשר להעמיד את ההוא אמינות לשני הצדדים. והרב יחזקאל אמר: איזו שאלה זו, רב יכול לפעול כשהוא שומר, אז הוא פועל עם אנשים, אז הוא מדבר אתם, אז הוא שואל מה שלומם, אז הוא מתעניין במשפחתם, אז יש לו זמן לרומם את האנשים. זה הרגעים הכי יפים של הרב. אז מה אתם שואלים, זה פחות מכבודו? זה מעשיו, זה כבודו, זה ענינו.

הרב יחזקאל היה קפדן במצוות בצורה שלא יראו אותו כ"פרומער" כזה שמחפש להדר במצוות וצועק לכולם תראו שאני מהדר במצוות. אני זוכר בעת חתונתו, מיד לאחר חתונתו, נקרא למילואים. הוא שרת אז בדרום. אהב את הצבא, אהב את האנשים, אהב לראות את עם ישראל בטבעיותו אבל יש לו בעיה, שנה ראשונה, ושמח את אשתו אשר לקח. ערב ערב אחרי האימונים שנגמרו בתשע או בעשר בלילה הוא בשקט נסע הביתה שעתיים שלוש שעות, הגיע באחת לפנות בוקר הביתה, שעתיים שלוש היה בבית, בשלוש היה כבר חזרה כי בחמש וחצי הוא היה צריך להיות בתחילת האימונים. וכך הוא עשה חודש שלם. אף אחד, אפילו אנחנו החברים לא ידענו. אחד מאנשי שכונת מטריסדורף אמר לי: אתה יודע שהרב יחזקאל כל ערב וערב מגיע הביתה.

אנחנו מדברים במושגים של צדקה, אותו אחד שבא לידו עילה של צדקה מוציא מכיסו את מה שיכול ותורם. הרב יחזקאל כפי שהזכיר כבר ראש הישיבה היה איש חסד. איש חסד זה במונח של חסד. אני חושב שרמת מגשימים היתה מגדולי עושי החסד שאנחנו מכירים. בשביל לעשות חסד לא צריכים להיות כולם רבנים. מספיק שהם אנשים טובים אמיתיים שמכירים בגודל המצווה. הרב יחזקאל זרז את האנשים שם, לימד אותם, ואלפי שקלים היו מתגלגלים בגלגולי הצדקה שהרב יחזקאל היה מגלגל. ומי היו מקבלים אותם? הוא חיפש עניים אמיתיים. הוא נסע לטבריה והוא חיפש שם אנשים שמגיע להם לתת להם צדקה. היה מתעניין מה חסר להם והוא קנה להם מצרכים. דאג שהמצרכים האלה יגיעו. הוא מצא יהודי יקר בטבריה שיחלק אותם, ומדי פעם הוא ביקש מהיהודי: תחליף קצת את האנשים, לא תמיד אותם אנשים, והוא אמר תראו מי שכבר קיבל אני לא יכול לקחת ממנו, להוסיף אני עוד יכול, הוסיפו עוד, הוסיפו עוד וכך עבד מפעל צדקה מיוחד. גם קרן גמ"ח, גם קרן הלוואות, כל יהודי ששאל את הרב יחזקאל אפשר לסדר משהו אחרי יומיים היה טלפון "סדרתי, הנה קח". מאיפה? אל תשאל שאלות! קח ותחזיר.

תנובה היתה גילוי חדש אצל הרב יחזקאל. אני זוכר, הייתי שותף לשידוך בין המערכות. איש תנובה שדיבר פה, דיבר על הצד שלהם. אבל הרב יחזקאל היה מספר את הצד שלו. אהב אהבת נפש את אנשי תנובה. זה היה מין התקשרות נפשית שקשה למצוא אותה בדרך כלל. תראה איזה אנשים, היה מספר. קצינים בצבא. תראה מה עושים. היה מספר לי קצת לפעמים את השובבות שלהם. היה חי את המשפחה, משפחת תנובה, והפך את עצמו למעין כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם. וזה היה סוד ההצלחה שלו.

אנחנו למדנו בשבועות האחרונים איך מוכיחים. ראינו את פנחס הקנאי הגדול וראינו שכל מעשה פנחס נפסק להלכה כיחיד, כיחיד הפועל, לא כשואלים. כשרצו לעשות את הקנאות של פנחס הדרכה בדרכי ציבור למדנו ממעשה אליהו שאחרי שאליהו פעמיים אומר לקדוש ברוך הוא קנא קינאתי להי צבאות - ואת אלישע תמשח תחתיד. קנאות בהדרכת ציבור לא יכולה ללכת. וראינו דבר דומה בספר יהושע, ששם הקדוש ברוך הוא לימד את הושע שעם ישראל במצבים הקשים

ביותר שלו הם בניך בני בחוניך בני אברהם יצחק ויעקב. ולמדנו השבת בפרשת השבוע באיזה עדינות, באיזה אהבה, משה שהוא אוהב את ישראל יכול לומר לישראל אתם חטאתם לה' ויכול לומר לקדוש ברוך הוא למה ה' יחרה אפך.

הרב יחזקאל כשהיה פועל בכשרות הוא היה איש קנאי מאוד. קנאי גדול. לפעמים התפלאתי, הוא לא ישן! איך הוא בודק, איך הוא מחפש מתחת לאדמה שחלילה לא ירמו אותו. כשהיה עוסק בחינוך, בדרכי ציבור, כשרצינו לבנות בית ספר ברמת הגולן הוא נאבק עם אנשי קשת שאי אפשר להגיע למדרגה שהם רוצים. יש לי ציבור, אני צריך לדעת להתנהג עם הציבור, ונבנה בית ספר ולאט לאט נהיה בסדר. ייקח עוד שנה וייקח עוד שנה ויהיה בסדר בסוף, וברוך ה' הוא בנה בית ספר לתפארת. סבלנות עיקשת שאפילו חבריו הרבנים לא תמיד ירדו לשורש דעתו עד כמה צריך להיות סבלן עם הציבור.

אני אסיים במידות הראי"ה. כותב הרב: מי שמתאמץ לזכות להסרת הגאווה מלבו יזכה לאהבת ארץ ישראל. אדם יוריד את הגאווה יוריד מלבו את האני העצמי תיפתח לפניו הארת שכינה גדולה ויזכה לטהרת ארץ-ישראל. ובקטע נוסף אומר הרב: האוהב את ארץ ישראל באמת יזכה לשנוא את הגאווה. ומשני הצדדים גם יחד המידות הגדולות שלו, והקישור שלו לארץ ישראל. קשר נפלא. הצענו לאחרונה לר' יחזקאל: תלך להיות אולי איזה רב עיר, זה טוב לך, תתקרב קצת למרכז הארץ, אולי תראה בצורה שהרבנים אוהבים לראות אותך. ענה ר' יחזקאל: יכול להיות שזה מענין מאוד, אבל עכשיו אסור לרדת מהגולן! אין באפשרותי, גם אם הייתי רוצה - אני לא יכול. זה קשר של כוח אמיתי.

גם כשהיה צריך להגיד ביקורת אמר אותה בלוית חן. שלחו אותו פעם הרבנים הראשיים לבדוק איזה מפעל. משחטה שהיו שם בעיות כשרות רבות מאוד והתחילו לפטר רבנים והתחילו לשלוח כרוזים לרבנים הראשיים - מה עושים, המפעל הולך להתמוטט. שלחנו שני רבנים. אחד מהם היה ר' יחזקאל. חזר לרבנים הראשיים ואמר להם רבותי אין שום בעיה ביורה דעה. הכל חושן משפט. זה היה חושן ההומור הפנימי האמיתי שכך הוא ניסה להוביל ולהוליך אותנו.

אנחנו מקוים שהקדוש ברוך הוא ימלא את החסרון בבניין בית המקדש במהרה בימינו, אמן.

הרב יהודה עמיחי

מכון התורה והארץ

הרב יחזקאל זצ"ל היה מוכר ומפורסם בין תלמידי ישיבת מרכז הרב כתלמיד חכם גדול ומתמיד עצום, ובתקופת היותו ברמת מגשימים התוסף לכך הפך המעשי ההנהגתי.

בשנת השמיטה תשמ"ז שימש הרב יחזקאל זצ"ל כיושב ראש ועדת השמיטה שליד הרבנות הראשית. כחברי ועדת השמיטה ראינו כיצד הרב יחזקאל זצ"ל עוסק בכל שאלה הלכתית ומעשית במלא הרצינות והענין, שאל ודרש אצל רבנים ובעלי מקצוע, עד שנתן את הפתרון המועיל. אחד מגדולי וחשובי רבני ארץ ישראל - שהרב יחזקאל זצ"ל התייעץ עמו בשמיטה תשמ"ז, אמר לי ערב השמיטה תשנ"ד, שהרב יחזקאל זצ"ל היה בא כמעט כל יום להתייעץ בדברי הלכה.

הרב יחזקאל זצ"ל במבטו הכלל ישראלי ראה צורך להפיץ את ענין השמיטה כהלכתה בכל שדרות הצבור, ומשום כך ראה צורך לערוך חוברות הדרכה לשמיטה לחקלאי, לצרכן, ולגן הנוי. החוברות נכתבו על ידי "מכון התורה והארץ" והרב יחזקאל זצ"ל פעל רבות שהרבנים הראשיים הגר"א שפירא שליט"א והגר"מ אליהו שליט"א, מועצת הרבנות הראשית ועוד רבנים חשובים יעברו על הדברים, על מנת להוציא דבר מתוקן לצבור.

הרב יחזקאל זצ"ל הנהיג מספר שינויים בביצוע היתר המכירה, כדי שהדבר יבוצע על הצד ההלכתי הטוב ביותר. אחת ההנהגות היתה שהמכירה לא תעשה בכל הארץ כאחד אלא חלקים חלקים. הרבה ממסקנותיו והמלצותיו משמיטה תשמ"ז בוצעו בשמיטה תשנ"ד.

בסיועו זכינו להכניס לראשונה לירושלים פירות אוצר בית דין שגדלו במשקים דתיים, על פי כל כללי ההלכה, ובחומרות אמיתיות.

בשנת תשנ"ב החילוננו להיערך לקראת השמיטה תשנ"ד, כאשר בפנינו עמדו שני נושאים מרכזיים: מצעים מנותקים ואוצר בית הדין.

בשני נושאים אלו ראינו את החידוש ההלכתי מעשי המיוחד של השמיטה תשנ"ד.

הרב יחזקאל זצ"ל עקב בדריכות אחר המחקר אודות הגידול במצעים מנותקים. בשנה השישית - שנת תשנ"ג ישבנו וכתבנו את ההנחיות ההלכתיות לחממות שיגדלו במצעים מנותקים. הרב יחזקאל זצ"ל הביא לידי החלטה שתנובה תגדל שלוש מאות דונם ירקות במצעים מנותקים.

בענין אוצר בית הדין ראה הרב יחזקאל זצ"ל מתוך השקפתו הכללית צורך לאפשר לצבור רחב ככל האפשר לקבל פירות הקדושים בקדושת שביעית, ובית דין שהרכיב היה בית דין של הרבנות הראשית לישראל, נבחרו רבנים שידריכו את החקלאים בכל אזור ואזור, וכבר בשנת תשנ"ג נכתבו ההנחיות לשלוחי בית דין.

מחלתו של הרב דאום זצ"ל עכבה את המהלכים הללו, אולם גם ממיטת חוליו המשיך להוליך את רעיונותיו לחיזוק קיום המצוות התלויות בארץ. ביום שישי האחרון לחייו, מספר שעות טרם עלה לגנוי מרומים בקבלת שבת, דברנו בטלפון אודות קידום הגידול במצעים מנותקים, התעניין בדעות הרבנים השונים בנושא. קבענו לחזור ולדון ביום ראשון, אולם בליל שבת קודש הסתלק מעמנו, ונתעלה לפמליה של מעלה. הסתלקותו הפתאומית בערב השמיטה תשנ"ד, גרמה לעיכובים רבים בהכנות לשמיטה, הופחתו שטחים למצעים מנותקים, ההכנות לאוצר בית דין נדחו, ובייחוד חסרה עצתו המחכימה, פעמים רבות עמדנו בפני השאלה כיצד נהגו בשמיטות הקודמות.

השמיטה בהשתתפותו של הרב יחזקאל דאום זצ"ל היתה יכולה להיות כוח מאחד ומלכד של כל עולם התורה. בפגישותי עם הרבנים לגוניהם ומפלגותיהם הרי כל מי שהכירו חזר וציין את ישרותו והנהגותיו המיוחדות שהיו לשם ולתהילה בעיני כל יודעיו. כבר אמר הנביא "אבד חסיד מן הארץ וישר באדם אין" (מיכה ז ב) מי יתן תמורתו.

יהי רצון שיהיו דברי אלו לעילוי נשמתו הטהורה והקדושה, וכשם שבהיותו עמנו, בבתי חומר, פעל עם אל, לגלות קדושת הארץ ומצוותיה, כך בהיותו בצל כנפי השכינה יעמוד לישע עמו ונחלתו.

הרב יגאל אריאל

רב מושב נוב

הספר בשבעה

בימי השבעה נדמה היה שהרב יחזקאל יופיע בחיוד, כאילו הכל טעות. הרי זה לא יכול להיות. אפילו כשהיה בבית החולים לא העלינו על הדעת שזה רציני. היה קצת חיוור, קצת חלש, אבל אותו ר' יחזקאל, אותה בדיחות, אותה אופטימיות. והנה זה עובדה.

אי אפשר להתמודד עם הכאב הזה רק בבכי. כל הסיפורים שחזרו ועלו במשך השבוע הזה, חזרו והחיו את דמותו, את הארת הפנים, את החביבות. ואלה הסיפורים, הדמות הקורנת הזאת, הם שילוו אותנו. אבל אסור שזאת תהיה רק התרפקות על סיפורים, שתיווצר מן איזו אגדה. אנחנו חייבים לקחת משהו מהדמות הזאת שתמשיך ללוות אותנו. שתמשיך להיות חלק מעצם חיינו, ממה שאנחנו עושים. הרי הוא יחסר לנו פה על כל צעד ושעל והוא צריך להמשיך להיות, להמשיך לחיות בתוכנו ממש.

הרבה שאלו מה היה סוד כוחו של ר' יחזקאל. איך הוא הגיע להישגים כל כך גדולים. לכאורה, לא היו בו כשרונות יוצאים מן הכלל. לא גאונות, לא דברנות, אדם מאתנו. אדם מן השורה, ובכל זאת ההישגים שלו מדהימים. היום כשהוא איננו ההישגים בולטים שבעתיים. אתה רואה מה חסר. אם כן מה סוד הקסם? מה סוד העצמה הזאת שהניעה אותו להגיע עד כדי כך?

אני רוצה להעלות שני מאמרי חז"ל, אולי באמצעותם קצת לחדד את הדברים. אמרו חכמים: כל שראה יחזקאל - ראה ישעיהו. למה יחזקאל דומה? לבן כפר שראה את המלך. ולמה ישעיהו דומה? לבן כרך שראה את המלך. כלומר, ישעיהו דומה למי שרואה את המלך בכרך, הוא רואה אותו תמיד, זה דבר תדיר, לבו גס בזה. ואילו יחזקאל דומה לבן כפר שמגיע פעם ראשונה אל הכרך, אל ארמון המלך, והוא עומד משתאה שהוא רואה את המלך ואת כל הפמליה שעומדת מסביבו.

נראה כאילו יש כאן במאמר הזה איזו העדפה של ישעיהו הנביא. הוא כבר בקיא ורגיל, הוא בן הכרך, ויחזקאל מופיע פעם ראשונה, טירון בנבואה. אבל המאמר הזה הוא פלאי, שהרי הוא מתייחס לנבואה הראשונה של שני הנביאים, גם של יחזקאל, נבואת מעשה מרכבה, וגם לנבואתו הראשונה של ישעיהו שרואה את אותם דברים. ובנבואתו הראשונה של ישעיהו הוא היה טירון בדיוק כמו יחזקאל, גם הוא היה בן כפר, אז מדוע לזה קוראים בן כפר ולזה קוראים בן כרך?

כבר הסבירו את המאמר הזה בדרך שונה - ברור למי שמעיין בשתי הנבואות הללו שיש ביניהן הבדל גדול. מעשה מרכבה אצל יחזקאל זו נבואה עצמית. זה חזון פנימי שיחזקאל רואה, אין כאן שליחות, אין כאן תביעות, דרישות. יחזקאל מרים את הפרגוד ורואה מראות אלוקים, זו חוויה אישית מופלאה נשגבה שלה זוכה יחזקאל. אצל ישעיהו הוא רואה אותם דברים, אבל אין לו זמן לראות את מה שמתרחש כי ישר עוברים לצד המעשי, הקב"ה שואל "את מי נשלח ומי ילך לנו", וישעיהו נדחף ואומר: "הנני שלחני". זאת אומרת שישעיהו בן כרך במובן זה, שהוא לא בא כתייר ורואה את ארמון המלכות ומתפעל ממנו, אלא הוא בא לארמון המלכות בשביל לבצע פקודות, שולחים לו הוראות והוא בא כדי לבצע. אין לו זמן להתעסק עם מה שמסביב; כי לא לשם זה הוא נקרא, הוא נקרא בשביל לעשות.

אפשר לומר שבר' יחזקאל שלנו התקיימו שני הדברים האלה כאחד: ר' יחזקאל היה בן כפר. בכל הוויתו הוא היה בן כפר. הוא היה כמי שבא ורואה את ארמון המלך פעם ראשונה, בצורה ראשונית, בלי כל מיני סיבוכים לדברים שמסביב, אלא חוויה ראשונית של ראיית המלך, בפשטות כמו שבן כפר נופל לתוך הכרך ורואה את המלכות. והוא נשאר בן כפר גם אחר כך. המשיך להתלבש כמו שלבש, הלך עם סנדלים והחולצה השתרבבה קצת החוצה. והכל כל כך פשוט וכל כך ישיר, כמו שנוהג בן כפר. בלי כל התחכום, בלי כל הסיבוכים שמאפיינים, לצערנו, את בני הכרך, שהיחסים בינם לבין עצמם הם יחסים של חשבון, הם יחסים של ניתוק, של זרות, ואילו הוא בא תמיד בצורה כה ישירה בפשטות, ללא מחיצות ללא שום עניינים חיצוניים, ענייני סרק. הכל פשוט כבן כפר. זו היתה מהותו.

אבל הבעיה של בן כפר, זה שהוא בכפר. הוא רחוק, יושב בפריפריה שקוע בתוך הבוץ. עוסק בעבודה שלו ובדרך כלל הוא מנותק ממה שקורה בעולם. זה לא עומד בראש עולמו, זה לא מעניין אותו, הוא שם רחוק וכל מה שמעניין אותו זה הפרה והתרנגולות שלו. בן כרך יושב במוקד העניינים, הוא מעורב, הוא מתעניין, הכל חשוב לו. הוא יכול להשפיע, להכריע. ור' יחזקאל היה בן כפר שידע להיות גם בן כרך בעת ובעונה אחת, הוא ישב ברמת מגשימים ומצודתו פרוסה בירושלים ובתל-אביב.

והוא עושה מה שישעיהו עושה: כשהוא שומע את הקול שהקב"ה שואל את המלאכים "את מי אשלח ומי ילך לנו?" זו שיחה פנימית בפמליה של מעלה, בין הקב"ה לבין מלאכיו. במקרה ישעיהו עומד בצד ושומע מה שמדברים שם בשמים. הרי ישעיהו לא נשאר בצד, ישעיהו פורץ קדימה לתוך פמליה של מעלה ואומר: "הנני שלחני", אני מתנדב, והוא קם ועושה. וכך עשה ר' יחזקאל, שלכל דבר ולכל מפעל הוא היה שליח, הוא התנדב: הנני, שלחני. הוא היה מעורב, ולכן הוא גם זכה להשפיע ולהכריע.

ומאמר נוסף בראשית פרק שישי במסכת אבות: "ר' מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה, ולא עוד אלא שכל העולם כדאי הוא לו. נקרא רע, אהוב, אוהב את המקום, אוהב את הבריות". ר' יחזקאל אהב תורה, פשוטו כמשמעו - אהבת תורה מילאה אותו. הוא היה מסוגל ללמוד, זו בכלל סגולה שאף פעם לא הבנתי - איך הוא יכול להתקיים עם כל כך מעט שעות שינה. אבל תמיד הוא היה קם בלילה. היו לו כל מיני חברותות משונות בשעות בלתי אפשריות, בלתי סבירות, והוא למד אתם אפילו סוגיות משונות, דברים שאנשים בדרך כלל לא לומדים, והוא לומד. מתעניין ורוצה שתהיה לו יד בכל התורה. כל נושא מעניין אותו, שום דבר לא זר. הוא לא עוסק רק בתחום הישיר שלו. כשהוא צריך לתת שיעור הוא לא עוסק רק בקטע שעומד לפניו, אלא הוא מנסה להקיף את כל התורה. וזה נעשה גם במסגרת הציבורית, במסגרת הדף היומי, אבל באופן אישי זה נעשה גם בזמן שהיה בחור בישיבה וגם אחר כך כאשר היה כאן, המשיך ללמוד כל עוד היה לו זמן ומתוך אהבה פנימית. היה דבק בכל אות בתורה, ובכל מקום ובכל עניין שיש בה. הוא היה אוהב ספר, פשוטו כמשמעו, אפילו

את הספר, הספר עצמו. כל ספר שהתגלגל לידיו, הוא היה קונה אותו. אהבת תורה פשוטו כמשמעו.

והאהבה הזאת היתה כולה לשם שמים. תורה לשמה. וכל הלומד תורה לשמה נקרא רע, נקרא אהוב. מי שאוהב את התורה באמת, אז הוא לא רק אוהב את התורה, אלא גם התורה אוהבת אותו. מי שלומד תורה שלא לשמה, אז הוא אוהב את התורה כי היא מספקת לו פרנסה, מספקת לו כבוד, אבל מי שלומד תורה לשמה - לא רק הוא אוהב את התורה, אלא גם התורה אוהבת אותו ולכן הדבר ניכר עליו והאור שפוך על פניו. "נקרא רע, נקרא אהוב" - הן כלפי שמיא והן כלפי ארעא.

אוהב את המקום. "אוהב את הבריות" - שני הדברים האלה קשורים יחד. וכך אומרת הגמרא בסנהדרין: "כל העוסק בתורה לשמה משים שלום בין פמליה של מעלה ובין פמליה של מטה, שנאמר "אוי החזק למעוזי יעשה שלום לי, שלום יעשה ליי" מי שעוסק בתורה לשמה עושה שלום בין שמיים לארץ. הוא הוריד את התורה מן השמים, היא לא כזו גבוהה, היא לא רחוקה, הוא הוריד אותה לארץ, הוא הביא אותה לאנשים והוא מקרב ומחבר את האנשים, את הבריות אל התורה, והכל נעשה באהבה גדולה, בקרבה גדולה.

התכונה הזאת "נקרא רע, נקרא אהוב", הייתה תכונה מרכזית של ר' יחזקאל. הוא היה רע ואהוב על הכל, הוא היה משפחתי מאוד, בכל מובן; הוא היה ידיד טוב, חבר טוב, הוא השקיע בדברים האלה הרבה מאמץ. זה היה חשוב לו, זה עניין אותו, זה היה אכפת לו. הוא היה נוסע לכל שמחה, ולהפך, היה משתתף בצער למשפחה המורחבת, חברים שכבר לכאורה נתרחקו. אבל הוא היה קרוב, ומכיוון שהיתה לו קפיצת הדרך, והיה יכול להגיע ממקום למקום כפי שרק הוא ידע להגיע עם המכונית, הוא היה מגיע לכל מקום, והוא היה נמצא. לא היו לו תירוצים: זה רחוק, אני בגולן, כמו שהרבה עושים ובצדק. אבל הוא לא היה כזה, הוא לא חיפש תירוצים, הוא היה שם, הוא היה קרוב, הוא היה בפנים, הוא היה בכל מקום.

הוא היה פתוח לכל אדם, היה יכול לקשור שיחה בקלות עם כל אחד, וישר. היתה הערה מבדחת - והיחסים נהיו פתוחים וקרובים ישירים וכל אחד יכול היה להרגיש שפה יש לו כתובת שאתה הוא יכול להתקשר.

הוא היה רע, כאן ברבנות ברמת הגולן, קרוב לעשרים שנה שהוא היה ברמת הגולן, וכשבא לכאן הכל היה בעצם מהבחינה הזאת, לא מדבר שממה - היו פה כבר הישובים הדתיים הראשונים, אבל המישור הזה של הרבנות לא היה קיים, לא היה מוסדר. והוא נכנס כדרכו, בצניעות, עם תואר ובלי תואר זה בכלל לא היה משנה, זה בכלל לא היה חשוב, זה בכלל לא היה משמעותי, הוא עשה כל מה שצריך היה לעשות ובסוף גם התואר התלבש עליו. כי הוא היה כזה גם בלעדיו, הוא היה כזה מלכתחילה, והרבנות ברמת הגולן נבנתה על ידו מתוך חברות מופלאה. האחדות הזאת שהייתה כאן בין הרבנים היא זו שאפשרה להקים מערכות ולבנות מסגרת שהיא לשם ולתהילה ולתפארת. זה לא שלא היו ויכוחים ולא היו מחלוקות. ודאי שהיו כאלה, אבל אחרי כל הוויכוחים אף פעם אי אפשר היה לבעוס על ר' יחזקאל, אי אפשר היה להתרגז עליו, אי אפשר היה לנטור לו. גם כשחלקת עליו. אבל החברות, האהבה הגדולה נשארה שרירה וקיימת, והאהבה מכסה על הכל, והיא זו שנתנה לנו את האפשרות לבנות ולהתקדם.

והוא נטל על עצמו תשעה קבין. אם כל הרבנים עשו עשרה אחוזים של העבודה, הוא לקח על עצמו תשעים אחוז. זה לא נעשה אולי, מלכתחילה, בצורה מתוכננת, מכוונת. זה נעשה מרצון כן. הייתה חלוקה, והוא לקח את זה ביזמתו, ברצונו, ולאט לאט העומס על כתפיו הלך וגדל. ואני כבר אמרתי, זה היה נעים מאוד, זה היה כל כך יפה החלוקה הזאת היתה כל כך יפה, כל כך מוצלחת, כי הוא עשה את כל העבודה, ואנחנו יכולנו לשבת ולהנות מזרי הדפנה. ועכשיו שהוא איננו אנחנו צריכים להתחיל מאלף לשקם את ההריסות.

גדולתו של ר' יחזקאל הייתה פשוטו. זה שהוא לא היה "גדולי", שהוא לא התנשא. זה שהוא כמו שהוא. בישירות הזאת, ב"לשם שמיים" הזה, בפשטות הזאת, זה היה הוא וזה בדיוק הדבר שחסר לנו. הוא היה כל כך אנושי, כל כך בן-אדם. עם כל המעלות ועם כל החסרונות של זה. וזה כל כך חסר. מדוע אנשים כל כך אהבו אותו? מדוע זה עשה כל כך רושם על אנשים קרובים ורחוקים? משום שזה לא מצרך שמתהלך ברחובותינו. כי הרבנות נחשבת מנותקת, מרוחקת, ואילו פה היא היתה קרובה. הוא היה כאח לכל אחד, וזה דבר שלא קיים.

משום שהוא היה כל כך פשוט, הדמות שלו כל כך מחייבת. זה לא איזו אגדה של "איש חסיד היה" שאיש לא ידע ולא הכיר, רק שמועה הייתה. אנחנו הכרנו אותו. הוא הגיע להישגים מדהימים זאת אומרת שזה אפשרי, זה בהישג יד. זה לא הוא שם, ההוא הגדול, המופלא המיוחד, החריג, המוכשר שעשה את זה. זה אומר שבן אדם, אם באמת הוא ישר ונאמן ואהוב ומתמסר אל הדבר בכל לבו ונפשו הוא יכול להרים קרנה של תורה, הוא יכול להעמיד תורה על תלה בארץ ישראל, זה מסור בידי כל אחד, זה אפשרי, ולכן דמותו כל כך מחייבת אותנו. אנחנו יוצאים אל ימי השגרה. ר' יחזקאל לא היה רוצה שנצא מן האבל הזה מדוכאים ומיואשים, זה לא דרכו. כל אחד מאתנו זכה לקבל ממנו משהו, כל אחד זכה לאיזושהי הארה. כל אחד לפי טבעו, וחייב כל אחד לשמר בתוכו את הגחלת הלוחשת הזאת, לקחת את האור הזה שקיבלנו ממנו, ואתו נתקדם ונבנה הלאה. נהיה יהודים יותר שלמים, יותר ישרים, ובזה אנחנו ננציח אותו באמת, בחיים בפועל - אמן.

דברי זכרון

פטירתו של ר' יחזקאל ז"ל פערה חלל גדול בחבורתנו, במיוחד אצל חבריו בגולן, ודמותו חסרה לנו בתחומים רבים.

ר' יחזקאל עלה עם משפחתו לרמת הגולן בימי מלחמת ההתשה הקשים, לאחר מלחמת יום הכיפורים. הישובים ישבו תחת טפטוף פגזים, והילדים נסעו לגן בנגמ"ש ומנגד התקיימות שיחות מדיניות על גורל ההתיישבות בגולן. והנה בשעה קשה כזו, כשכולם היו מלאי חששות, הודיע ר' יחזקאל "אני בא!" כך הקימונו את כולל האברכים ברמת הגולן. לא היה צריך אלא להוסיף עוד מספר אברכים נוספים ומקורות מימון והכולל היה לעובדה. הוא לא היה הוגה דעות ונואם דגול, הוא היה אדם מגשים. מצב האומה והארץ, קניין האומה וחזקת הפרטים, לא היו לר' יחזקאל נושא לרעיונות יפים בלבד, אלא צו חיים וחובה אישית.

הוא חי בין שני קטבים. מצד אחד היה איש פרטי מאוד, קשור מאוד למעגל המשפחתי, לבית רמת מגשימים ולרמת הגולן, אבל גם כשדאג לענין פרטי ומקומי היה בו בזמן איש הכלל שאין לו כלום משלו, ללא חשבון של זמן ושל ממון. הוא גישר על המרחק הזה לא רק במחשבה

שבלב, אלא נסע הרבה והצליח להיות בכל מקום ובכל זמן. להשתתף בשמחתו ובצערו של כל חבר. להיות באירועים וישיבות חשובות, ולעסוק בתפקידי ניהול ציבוריים חשובים, כפי שעשה ברבנות הראשית ובתנובה. נסענו יחד מאות אלפי ק"מ ללימוד, לבניין הגולן ופיתוחו החומרי והרוחני, בעסקי צבור, ובענייני כלל ישראל, ואם אתי הממעט כך, צא וחשב כמה נסע בעצמו. (עד היום עומד "סטוצר" עקום בסיבוב ריחו שר' יחזקאל עלה עליו בטעות, זכר לנסיעה לילית מאוחרת שהזכיר כל פעם שעבר לידו).

שורשיה של חברותנו, שכנותנו הקרובה וההדוקה, ופעילותנו המשותפת, נעוצים בישיבת מרכז הרב. כאשר באתי ללימוד בישיבה היתה שם חבורה מגובשת וסגורה, ר' יחזקאל היה אחד הראשונים שקיבל את פני והמיס את הזרות. הוא בלט בשפמו, בממדיו ובקולו המיוחד, אבל יותר מן הכל בפניו המאירים. בפשטותו ופתיחותו נמוגו המחיצות בין הלבבות, והוא נעשה חבר קרוב לכל, גם לשונים ממנו באופי ובמנטליות.

בישיבה הונחו היסודות לבניין אישיותו ולשם נשאר קשור כל הזמן. גם בניין התורה בגולן נבנו מתוך תפיסה כלל ישראלית, אהבת התורה והארץ. הכוח המאחד והמשתף בהתייחסות העקרונית לדברים ובגישה לכל הבעיות היה ללא ספק בית המדרש האחד של כולנו. קרה שהתווכחנו, רבנו ונחלקנו ביחס לעניינים שונים, אבל תמיד נשאר השורש האחד, האחריות המשותפת למען הציבור, והחיבה והחברות הגדולים, והם ששמרו תמיד על יכולת הפעולה המשותפת לקידוש שם שמים.

הרב אמנון שוגרמן

ראש ישיבת הגולן

לעמוד בשעה הקשה הזאת, נדמה לי שזו הייתה המשימה הקשה ביותר שלקחתי על עצמי, לדבר על חבר שהוא חי ודמותו עומדת לנגד עיני, כל הזמן.

בשולחן ערוך נפסק שמצווה להספיד את המת ולומר עליו דברים המשברים את הלב. ההלכה הזאת כפשוטה ניתן לומר אותה על אנשים שזכו לשיבה. פעלו במשך עשרות בשנים, ובאים לסכם את פועלם. אבל מכיוון שזהו דרכו של עולם, על המספיד לומר דברים המשברים את הלב. אבל להגיד על אדם צעיר - זה שובר את הלב רק לעמוד פה!

חז"ל הגדירו את העניין של ההספד, בדברים שאמר רב לרב שילת: "אתו בהספידא דהתם קאימנא". רש"י פירש את זה: "תתאמץ בהספד שלי שיתחממו ויכמרו רחמי העומדים ויבכו". "התם קאימנא" - זה פה, לא במקום אחר, זה כאן!

אנחנו בהספד צריכים לפחות לנסות לגשר בין המציאות המרה, בין ההסתלקות, ובין אותו רגש פנימי שמחייה לנו את הדמות בכל רקע ורקע. כפי שהסביר ר' יהושע בר - ההספד בא לגשר על התהום הזאת בין המציאות לרגש.

כולנו הכרנו את ר' יחזקאל, ולכל אחד היה את ר' יחזקאל שלו. לי היה ר' יחזקאל של שנים רבות. עוד במדרשיה הוא היה לאגדה. המחזור שלו היה הסמל של חברות. מי ששמע על מחזור י"א ידע - אלה הם החברים הטובים ביותר שישנם. מי שידע את טיפולו בחברים, אחד החברים - חגי ז"ל, ר' יחזקאל ליווה אותו כל מחלתו, סעד את הוריו, זה היה ר' יחזקאל.

כשבאתי לישיבה, כך היה הנוהג, אמר לי אז ר' מרדכי פרום עליו השלום: מישוהו צריך לקבל עליך אחריות. לא משנה באיזה גיל אתה, כמה שנים למדת בישיבה. באופן טבעי הייתה כתובת אחת, וזה היה ר' יחזקאל, והוא אפשר לי להכנס לישיבה בצורה המקובלת והיינו

לחברותא. וכך למדנו בשנה הראשונה מסכת שבת יום-יום. ומי שהכיר את לוח הזמנים של ר' יחזקאל ידע שאי אפשר לבזבז זמן. קבענו לעצמנו: מי שיאחר ומי שיחסיר ישלים את המכסה בבית, מחר מתחילים דף חדש. וכך היה כל השנים.

כשנוסד הכולל של הרב גורן היתה לר' יחזקאל מחשבה שוב לחזור ללימודים וכבר סיכמנו להיות חברותא שוב, לחדש את קשר הלימודים, וברגע האחרון באה ההחלטה - לעלות לרמת הגולן. הוא יזם את הפנייה שאולי כדאי לייסד סניף של האידרא גם ברמת הגולן.

אבל לא להרבה זמן נפרדנו. כשהגענו לגולן, הראשון שהיה הכתובת היה ר' יחזקאל. ואז אמרתי לו שזה תנאי, שאם אני בא הוא חייב להצטרף לשיבה. זה לקח רק זמן מועט עד שיכל להתפנות מהעיסוקים האחרים - הוראה ביישובי העמק, והצטרף כר"מ בשיבה.

מי שבדק את הרקורד הזה, יודע שהדברים צמחו מתוך בית מיוחד, מתוך הסבא שמואל יונה שבנה את הבית הראשון במגדיאל וכשנכשל והפסיד את כספו אמר שמארץ ישראל לא ירד, את ארץ ישראל לא עוזבים. המהלך הזה נשאר בחלוציות הזאת לעלות לגולן ולא לעזוב אותה בשום תנאי, ולא לאפשר לעזוב אותה.

מי שזוכר בישיבה את הדמות הססגונית הזאת, אי אפשר היה לקיים ישיבת צוות בלי ר' יחזקאל. תמיד אמרתי ששני יהודים חשובה לי דעתם עם הראש הבריא שהם מפגינים: ר' יחזקאל ור' אריה בינה. תמיד חשיבה ישרה בלי התפתלויות ובלי התחכמויות, עם טביעת עין מיוחדת, ובוויכוחים על טביעת עין הוא תמיד ניצח.

אבל הייתה לי מחשבה עוד בזמן שלמדנו בישיבה, שאולי לא מכירים מספיק בערכו של ר' יחזקאל, ולא היסטורי, אמרתי לו פעם אחת: אני רוצה שתסכים לשנות את ההופעה. זה היה לו כל כך לא טבעי: "מה פתאום?" התחכמתי אליו ואמרתי לו ש"אני הולך אתך לדין תורה" לר' נתן ולרב צבי יהודה ז"ל. אצל שניהם הפסדתי. שניהם אמרו בלשון אחת: הציבור שלנו הולך בפשטות, ר' יחזקאל הוא ר' יחזקאל שהוא הולך כך, לא צריך לשנות.

ככל שנקפו השנים החוות-דעת הזאת הייתה על כל צעד ושעל. ר' יחזקאל תופס בטביעת עין שלו "את התלמיד הזה צריך לקרב", "לזה

צריך קצת להגיד מלה טובה", "אולי לא ניחא לאחד מאנשי הצוות משהו".

ר' יחזקאל היה הדוגמא והסמל של החבר הנאמן, שכמובן אפשר לדבר אתו בכל שעה מן היממה, אין שעות ואין שעון.

בדרך כלל אנחנו נוהגים לנסות לזהות ולאתר מתוך פרשת השבוע רמזים, כאשר היסוד נשען על דברי הזוהר ב"ויקהל", פרשת ספר תורה, שכל פרשה ופרשה יש לה השלכות קונקרטיות, ובלייל שבת קודש "חוקת" הדבר היחידי שיכולנו לומר זה שכל סדרי הגאולה הם בסדר של חוקת - בלתי מובנים לחלוטין. אבל את מה שהיה כתוב שם על פטירתה של מרים ועל הסתלקותו של אהרון, את זה לא יכולנו לקרוא בכלל, העניין הזה נעלם לחלוטין, אם כל קונוטציה וכל אינטרפטציה שאפשר בכלל להעלות על הדעת. הרי ביקרנו את ר' יחזקאל ביום חמישי, ראינו אותו, בינתיים הוא עבר לטיפול במקום אחר. מה יכולת להעלות על הדעת?

חז"ל אומרים "ותמת שם מרים" מדוע נסמכה פרשת מרים לפרשת פרה אדומה? לומר שמיתתן של צדיקים מכפרת כפי שפרה אדומה מכפרת. ואנחנו רגילים לפרש שעצם מיתתן של צדיקים היא המכפרת. התורה תמימה מצא מקום מה"פרקי דר' אליעזר" על הסתלקותו של שאול המלך, שלאחר הסתלקותו נאמר במדרש, כיוון שראה הקדוש ברוך הוא שקברו את עצמותיו "ויעתר אלוקים לארץ", כיוון שראה הקב"ה שגמלו לו חסד, מיד נתמלא רחמים. הוא דקדק שלא רק הפטירה אלא גם עצם ההספד, הבכי, ההתעוררות גם היא שייכת לכפרה.

מורי ורבותי, אנחנו צריכים לעשות חשבון נפש גדול. הקרבן הזה, ר' יחזקאל שלנו הוא קרבן של כולנו! מה אנחנו עושים מהיום הזה ואילך? מה כל אחד מוכן להתעורר?

הרי בפשטות שלו הוא עשה הכל, בלי חשבונות. הכל מתוך מחשבת. הוא לא השתתף בהכנסת ספר תורה, מיד כשנחת מהמטוס הגיע אלי הביתה. הוא לא יכול היה להשתתף. אולי איזה צער נגרם. באמת הצטערתי שר' יחזקאל לא היה.

אנחנו מוכרחים באמת לקבל איזה תיקון. אחד מבני החבורה שנסתלק - תדאג כל החבורה כולה, פירוש הדבר שצריכים להשלים איזה דבר מה שנחסר. אבל הדבר־מה של ר' יחזקאל הוא עצום! המפעל שלו הוא גדול. ר' יחזקאל החבר, ר' יחזקאל החברותא הנאמן, בן הבית, איש המשפחה, פוסק ההלכה, והכל מתוך פשטות ונעימות, ואת זה אנחנו צריכים ללמוד.

בדברי המדרש בסוף פרשת "וזאת הברכה", פרשת הסתלקותו של משה, ישנו ויכוח בין משה לקב"ה. משה יש לו תפקידים והקב"ה מפתה אותו להשיב את נשמתו. אומר המדרש: באותה השעה נשקו הקב"ה ונטל נשמתו בנשיקה, והיה הקב"ה כביכול בוכה "מי יקום לי עם מרעים ומי יתייצב לי עם פועלי אוון".

וכשביקשו יהושע רבו לא מצאו, היה בוכה ואומר "הושיע ה' כי גמל חסיד כי פסו אמונים מבני אדם", ומלאכי השרת אומרים "צדקת ה' עשה", וישראל אומרים "ומשפטיו עם ישראל".

חז"ל נתנו פה דוגמא, משה רבינו, משבירה של תורה, הקב"ה מצטער. כביכול איזו מין סתירה - "גזירה היא מלפני", הקב"ה עומד בתוקף על הגזירה של "גזירה היא מלפני" לקצוב לו לאדם את החיים, ובו זמנית עם הסתלקותו "מי יקום לי עם מרעים".

מי יעמוד לנו? מי היה הלוחם הראשי למצוות התלויות בארץ? זה התחיל מן הערלה, וכשראו שזה מצליח אמרו: תטפל בשמיטה. ומכאן הדרך הייתה קצרה לכל המפעל הגדול של שמירת הכשרות. מי מאתנו מסוגל להרים משא כבד כזה? הקב"ה בוכה "מי יקום לי עם מרעים". אבל גם אנחנו בוכים: "וישר באדם איך" יש עוד אנשים ישרים, הישרות מלבם, אבל, מסוג אחד, ואילו ר' יחזקאל הישרות היא באדם, לכל אחד, למצוא את היפה והנאה בכל אחד מהציבור כקטן כגדול, לא לדבר על ההתבטלות בפני גדולים.

ר' יחזקאל הרי היה ספר תורה חי, אנחנו לא יודעים מתי הוא למד מוסר, אבל הוא כולו היה מוסר. אני נזכר שהלכנו פעם עם הישיבה לבקר יחד את הרב אריאלי ז"ל יצאנו ר' יחזקאל אומר, אתה רואה מה זה נקרא "רב ישר" רב נאור, מחשבה ישרה, פסיקה ישרה, תיכף ניסה ללמוד ממה שהוא אמר וממה שהוא לא אמר. הלכנו יחד לבקר את ר'

אריה לויך, הוא אמר "אתה שם לב מי ביקר את מי? אנחנו בקרנו אותו? הוא ביקר אותנו! בוא נראה מה אפשר ללמוד מהעניין הזה". הכל בטוב טעם, בפשטות, בנעימות. זהו ר' יחזקאל שלנו.

הרבה הסיפורים נאמרו במשך השבוע, ועוד הרבה יאמרו, וכולם רוח של נשיאות חן עליהם, כי לר' יחזקאל הייתה נשיאות חן. מאור הפנים, וגם אם הוא כעס על מישהו, זה היה רק זעם הפנים ולא זעם הלב. מאור הפנים היה כולו פנימי.

זה ר' יחזקאל שלנו, זה שמו וזה זכרו ואנחנו כל אחד התייתם עם הר' יחזקאל שלו. לכל אחד היה ר' יחזקאל: לבית, לילדים, למשפחה, לאמא, לאחיות, לחברים, לחברי המשק, לכל אחד היה הר' יחזקאל שלו, אותה פינה, אותה אוירה, אותו חיוך, כל אחד זכה למשהו נבדל ולא זכינו לראות הכל. אבל מה שהוא עשה, הוא עשה בהספקים שלא נודעו בשום קנה מידה.

בשעה הזאת שרוחו של ר' יחזקאל אתנו, נקבל על עצמנו להשלים משהו ממה שר' יחזקאל עשה, את המאור, את המאור מאחד לשני, את הרצון להיטיב, את הרצון לעודד. כל אחד יעשה רק מעט מכפי כוחו.

אין כל ספק שעם כל ההערכה הרבה שהייתה לנו לר' יחזקאל עדיין לא הערכנו אותו כראוי, לא הערכנו שמתהלך בתוכנו אישיות נעלה, שהפשטות שלה לכל אותם סממנים חיצוניים שכולם מדברים עליהם, הם רק היו הסוואה לנשמה הגדולה, לנפש היקרה, לחבר, לרב, למעודד, זה היה ר' יחזקאל שלנו.

יהי רצון שמחה ה' דמעה מעל כל פנים, ור' יחזקאל שלנו יהיה מליץ יושר על משפחתו ועל ביתו, על חבריו ועל כולנו ונאמר אמן.

הרב אהרן אייזנטל

רב הישוב היספין

"רוכב ערבות שש ושמח בבוא אליו נקי וצדיק ומכפר".

יש שמחה גדולה בשמים. כל כך הרבה בכי כאן. כולם רוחצים בים של דמעות. שערי דמעות לא ננעלו. חז"ל אומרים: שלושה לבכי, שבעה למספד. בשבעה קמים, וזה כבר היום השמיני ולא מפסידים לבכות. אבל השמים בשמחה. אנחנו רוחצים בים של דמעות, מורנו ורבנו ר' יחזקאל איננו. אבל שם שמחים ולא קשה למצוא את הסיבה. הוא פירש לי הרבה משניות. הרבה מאמרי חז"ל התפרשו בלי צורך לדבר, בלי צורך להסביר.

"כל שרוח הבריות נוחה הימנו - רוח המקום נוחה הימנו". מה זה רוח הבריות? הבריות זה מין מושג כללי כזה. הרבה אנשים, הרבה דעות, השקפות, מנהגים. איך יכול להיות שרוח הבריות נוחה מהאדם? הרי אם הוא נוח לראובן, אדם מסוים השייך לחוג מסוים, אז הוא מיד לא נוח לשמעון, ששייך לחוג אחר. התפרש לנו: רוח הבריות נוחה הימנו, יש אפשרות כזאת שיהיה אדם שחי בתוכנו עם כל ההבדלים בינינו, ורוח הבריות כולם נוחה הימנו - קטנים וגדולים, חובשי כיפה ושאנים חובשי כיפה, ימין ושמאל - אין הבדל. ורוח המקום כל כך נוחה הימנו, שריבונו של עולם רצה אותו לידו, רוצה אותו קרוב אליו לכסא הכבוד.

אנחנו התייתמנו ואין אב. מי שהיה אבינו, מי שהיה מורנו ורבנו בהנהגת ציבור. בפסקי הלכה. זו מלאכה לא פשוטה. זה לא פשוט כפי שחושבים - יש שאלה, מוציאים את הספר מהארון, פותחים את השו"ע ואומרים פסק הלכה. זו לא חכמה מיוחדת, זה לב מיוחד לדעת לפסוק נכון, לנהוג נכון, לראות את כל הצדדים, לדעת לכוון לאמיתה של תורה. צריך להספיד. ר' יחזקאל לא צריך הספדים, לא צריך שיספידו אותו, הוא עצמו, כולם יודעים, כל כך שנה שבחים עליו, לא ראיתי עוד

אדם כזה. אנחנו, למה אנחנו צריכים את ההספדים, אנחנו רואים את החיסרון, הכל פרוץ, ממש בור שנפער.

הרב אליהו עמד במקום הזה לפני שבעה ימים ואמר "כל בית ישראל יבכו את השריפה אשר שרף ה'". זו לא היתה פרפרזה, ו"כל בית ישראל" כל מי שהיה בבית השבוע הזה שמע וראה את המכתבים. הבוקר התקשרה אלי אשה אחת שאלה אותי מה הכתובת. מי את? אמרה אני גרה באריאל. מה את קשורה? - קשורה! לא הכרתי אותנו. "וכל בית ישראל"... אשה אלמונית, שריפה ששרף ה'. אז עכשיו צריך להיות "וידום אהרון".

נביא הנחמה, ירמיהו, אומר: "אבל יחיד עשי לך, מספד תמרורים" בתוך האבל של הכלל יש גם אבל של יחיד. יש אבל של יחיד. יחידים זה אנחנו, אלה שנאספו כאן, החבורה הקרובה המשפחה המשק החברים ברמה. אבל יחיד עשי לך מספד תמרורים, אנחנו צריכים לקיים את "והחי יתן אל ליבו".

כולם אמרו "בן איש חי רב פעלים מקבצאל" בן איש חי - הגמרא אומרת על בניהו בן יהוידע שהוא היה בן איש חי, שצדיקים במיתתן קרויים חיים. אברהם אבינו לוקח את יצחק בנו לעקידה ואומר לנערים "ונשובה אליכם" משום שבעצם חייו של אדם לא נגמרים רק עלי חלד. חייו של אדם נמדדים לפי ההשפעה, לפי הרושם שהם עושים בעולם. הרושם הוא כל כך מקיף כל כך גדול. אבל עכשיו אנחנו מבינים מה זה "חבל על דאבדין" אבדין - אבדין מאתנו. האי שופרא שבלי בארעא, עכשיו הוא שוכן עפר אבל לא משתכחים ולא שוכחים אותו. אז מה חבל? אולי לא למדנו מספיק, לא קבלנו מספיק, הוא היה בחיים אתנו חשבנו שהוא את הכל ימלא את השורות. עכשיו לקחו אותו, אז אנחנו צריכים. אולי זה מה שאומרים לנו, כל אותם תחומים המיוחדים שהוא עשה, לא עזרתם לו עכשיו אתם רואים את החורבן. אז תקומו אתם, אולי זה מה שאומרים לכולנו.

אמרו כבר קודם, זה לא סיפורי צדיקים. זה לא איזה מופת מדורות שעברו אפשר להתפעל ולא לקיים, זה לא נוגע לנו. לא. דרגה שלנו, הוא חי בתוכנו, היה חבר של כולם. היה יחיד ומיוחד היה בתוך החבורה ולכן הוא מחייב את כולנו.

שאלתי מה הוא היה ר' יחזקאל. התשובה הפשוטה הוא היה פרקי אבות. אפשר לפתוח את פרקי-אבות מתחילה ועד סוף יכול לספר על כל משנה מה הוא היה.

משנה אחת שהוא הסביר לי אותה, שוב, לא בפועל ולא בדיבור אלא בחייו. ומשנה אחרת שיש לי קושיא גדולה ממנה על מה שקרה כאן. המשנה האחת זה המשנה של רבן יוחנן בן זכאי. רבן יוחנן בן זכאי חי אחרי חורבן בית המקדש. אנחנו יודעים ששקולה מיתת צדיקים כשריפת בית אלוקינו אז מתאים לבדוק אחרי שריפת בית אלוקינו. לבדוק מה שאומר רבן יוחנן בן זכאי.

רבן יוחנן בן זכאי היו לו חמישה תלמידים והוא אמר להם צאו וראו איזוהי דרך טובה שילך בה האדם. אמר להם צאו וראו. בתוך בית המדרש אפשר להגיד שיעורים אפשר להגיד שיחות מבוקר עד ערב. "צאו וראו" - צאו לשוק החיים, למבחנים, הפגישה עם האנשים, הסיבוכים, ושם תמצאו את התשובה.

רבי אלעזר אומר עין טובה. מה זה עין טובה? עין טובה יש פירוש אחד, פירוש פשוט, מופיע בפרשת השבוע. ראינו את העין של בלעם, עין רעה. עין של אברהם עין טובה. מי שמחפש את טובתם של בריות תמיד לעשות טוב. ר' יחזקאל תמיד חיפש לעשות טוב, אולי הרבה יותר עין טובה, למצוא תמיד את הטוב באדם. כל אדם מורכב. לר' יחזקאל לא היו עיניים עצומות, העיניים שלו היו פקוחות. יש כאלה מנותקים, חיים בבועה שלהם. צדיקים לעצמם, זה לא חכמה. הוא חי בארץ. הוא חי בתוך העם עם עיניים פקוחות וידע והכיר את המעלות והחסרונות של כל תופעה, של כל אדם, אבל תמיד עין טובה, תמיד עין טובה, תמיד להדגיש את הדברים החיוביים שיש בכל אדם. כל מפגש שלו עם כל אדם תמיד סיפר את המעלות של האדם, לא התעייף. זה היה עקבי אצלו. יצא ממפגש: שמת לב, נקודה זו, נקודה אחרת, אבל תמיד טוב. יש כאלו שמתרוממים על ידי זה שהם חופרים בור לאחריהם. הם נשארים על עמדם. יש כאלו שלא חופרים בור, אבל כאלו שמרוממים את הזולת. הוריד את עצמו למטה כולם התרוממו.

"רבי יהושע אומר - חבר טוב". כל כך הרבה אנשים נפגעו פה השבוע. כל אחד היה בטוח שר' יחזקאל היה החבר הכי טוב שלו. כמה

אנשים אמרו פה השבוע שלי, שלי הכי טוב. מה אתה לוקח לי אותנו. איך אפשר להקנות תחושה כזאת. יש לאדם ידידי נפש, אחד, שנים, שלושה! כל כך הרבה אנשים וכל אחד לא יודע מהשני. כל אחד בטוח שהוא ידיד הנפש שלו.

"רבי יוסי אומר שכן טוב". שכן טוב זה לא דבר פשוט. לחפש תמיד איך אפשר לעשות חסד זה גם מעלה. אבל כשזה טבוע בנפש. הוא נוסע עם התקף לב באמבולנס ובדרך לביה"ח מה מטריד אותו ברגע הזה? הרופא אומר לו תנוח, תרגע, בבוקר מישהו היה צריך לנסוע אתו אז הוא אומר: תודיעו שאני לא אהיה, תסדרו, תתנו לו את הכרטיס. אדם שנוסע כל יום, כל יום איזה מאמצים. יוצא בבקר כ"כ מוקדם, וכל יום הוא תחנת מוניות, מסדר נסיעות. אפשר לומר תגידו תודה רבה שאני לוקח אתכם. לא! הוא נוסע בדרך, עושה סיבובים בגוש דן, יכול לגמול חסד, ובכזה אהבה. גם שעושים חסד תלוי איך עושים. לא נותן שום תחושה למישהו שאולי הוא מכביד עליו. עושה את זה מתוך שמחה מתוך אהבה.

"רבי שמעון אומר הרואה אתה הנוולד" - אף פעם לא הבנתי איך זה מתקשר פה. פה מדברים על מידות, מה שייך הרואה את הנוולד? אני גם עכשיו לא מבין, אבל יש לי דמות חיה תוססת עם מידות טובות שרואה את הנוולד, חכמה שבו. הוא תמיד היה מעל הכל, מעל כל הפוליטיקות, מעל כל החשבונות, מכיר את המציאות אבל הוא היה מעליה, ולכן הוא תמיד ראה את הנוולד. ולכן תמיד הוא צדק.

"ורבי אלעזר אומר לב טוב" - לב טוב, וזה אומר הכל. הוא היה לב אחד גדול, וזה ההסבר של כל הענין. "רואה אני את דברי אלעזר בן ערך". הוא היה הלב של הגולן בשבילי, אולי גם בשביל אחרים. מלמעלה ועד למטה לב. והלב הזה איננו. פקע הלב ועכשיו הלב הטבעי איננו.

ויש לי קושיא גדולה. היה תנא גולני, היה לו בית מדרש - רבי אלעזר הקפר. ורבי אלעזר הקפר אומר - הקטנה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם. לא מבין את זה, לא מבין. כל כך הפוך! לא שייך בכלל. לא שייך, לא התקרב, לא נגע בכלל, לא קטנה ולא תאוה ולא כבוד. הוא היה סמל לכל הדברים האלה, סמל! אז איך מוציאים את האדם מן העולם. הנח האדם יוצא מן העולם באמצע ימיו, באמצע

חייו. איש הגולן. הוא היה הסמל של הגולן. הלב שלו היה הגולן. ואיך אומר רבי אלעזר הקפר, איש הגולן, איך הוא אומר דבר כזה. אין לי תשובה. גם לרבי אלעזר הקפר אין תשובה.

רבי אלעזר הקפר כנראה בגלל זה ממשיך ואומר: הוא היה אומר היילודים למות, והמתים לחיות, והחיים לידון, לידע, להודיע ולהיודע שהוא אל, הוא היוצא, הוא הבורא, הוא המבין, הוא הדיין, הוא העד, הוא בעל דין, הוא עתיד לדון ברוך הוא, שאין לפניו לא עוולה ולא שכחה ולא משוא פנים ולא מיקח שוחד. ודע שהכל לפי החשבון, ואל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנוס לך, ועל כורחך אתה נוצר ועל כורחך אתה נולד ועל כורחך אתה מת. ועל כורחך אתה עתיד לתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא.

הרב מנחם פליקס

ר"מ בישיבת קרני שומרון

לעמוד פה ולהספיד את ר' יחזקאל זה דבר קשה. קשה מכמה סיבות: קודם כל אדם צריך לשכנע את עצמו שזה באמת אמת, ולא חלום רע. כזאת חיוניות, כזאת נוכחיות, כל כך ההיפך ממת. וכבר גמרנו את השבעה ועדיין צריך לצבוט את עצמך ולהוכיח לעצמך שעדיין זה ככה. זה בלתי אפשרי. איך אפשר? הספד על ר' יחזקאל. זה קושי אחד.

הקושי השני שקשה למישהו שעומד בפני החלל שנוצר, והחלל נפער גם אצלו. קשה לסדר את הדברים, גם אם העין איננה דומעת הרי הלב מתפלץ. איך אפשר לדבר נכון ולתת ביטוי במלים לעצמה של הכאב ולבטא היטב את החלל הזה. הנורא שבנוכחות הגדולה החיוניות הזאת - שאיננה.

בדרך כלל כל בן-אדם יש את החוג שלו הקרוב ביותר. "אין אדם מת אלא לאשתו" - יש אלמנה ויש יתומים ויש אחים ויש אמא. אבל פה הרי מסתבר שבמשך הימים הקצרים האלו פוגשים כל כך הרבה אנשים. מסתבר שכמובן שהכאב של המשפחה הקרובה. שולחן שבת שלא יהיה אף פעם כמו שהיה. ובימות החול שלא יהיו ובימי חגיגות משפחתיות, זה פשיטא גם אצל כל בן-אדם. אבל אנחנו כולנו, כל אחד, כל אחד שייך לאיזה שהוא מעגל של שייכות לר' יחזקאל. ואצל כל אחד נפער, נוצר איזה שהוא חלל, וקשה לעכל אותו. ופשיטא שלקהילה של רמת מגשימים.

הזכיר ר' אמנון את החברים במחזור במדרשיה. את החברים בישיבה, ומי שעסק בענייני כשרות, אתה פוגש כל כך הרבה אנשים שהם חשים אתך את האבל. ממש מדהים. אני פגשתי במשך הימים האלה כמה אנשים שפגשתי ולא ידעתי בכלל שהשם הזה אומר להם משחו. סיפר לי מנהל המכולת אצלנו, הצרכנייה אצלנו, שהוא ישב עם אחד מהפונקציונרים בתנובה והוא אומר לו: מה נעשה? מה נעשה? מי ימלא את החלל. אמרתי לו שאין מי שימלא את החלל הזה. בן אדם

אחר לא יכול למלאות את החלל הזה. צריך למלאות את החלל בכוחות משותפים.

ר' יחזקאל היו לו שנים קצובות אבל ימים ארוכים - זקן. היה לו ימים ארוכים, השעות הלא-נורמליות והפעלתנות הנפלאה הזאת. כל כך הרבה אנשים, כל כך חסר. איך אפשר? קצת אולי בנימה אישית, כל אחד מרגיש, כמו שאמרו מקודם, כל אחד חושב שהוא דווקא החבר היותר טוב, ומסתבר שיש עוד שותפים להרגשה של החברות. אבל חשבתי בדרך לכאן, אם זה לא מליצה שדופה, שמסתבר שהרבה פעמים משתמשים במליצות שדופות, ומרוב שימוש הן מאבדות את הערך האמיתי שלהן. חשבתי לומר יחזקאל אחי. יש לפעמים חתני כבני, גיסי כאחי, לפעמים ככה, דוד כך קונן על יהונתן. זאת אומרת במקומות שהאמת ככה מוצאת לה את המילה הזאת יש מקום לכזה דבר. כן אני ככה מרגיש. לא בגלל שהוא היה גיס שלי. בטח כמוני יש ודאי רבים, אז איך אח יכול להספיד אח? קשה, קשה.

יש עוד נקודה שעושה את המשימה לקשה מאוד. בכל הספד צריך להיזהר. כתוב שכיוון שאי אפשר לצמצם, אז אפשר טיפה יותר. אי אפשר בדיוק לתאר, אנחנו בני אדם, אי אפשר לצמצם. למעט קצת משבחו לא, אז עדיף קצת להרבות. ככה באופן כללי ההנהגה לספדנים. אבל אצל ר' יחזקאל צריך מאוד מאוד להיזהר בדבר הזה. אני יודע כמה הוא היה רחוק. לא פעם סיפר לי בכעס, לפעמים גם הוא היה כועס על כל מיני דברים, על איזה מודעה שכתבו על איזה כינוס שהיה בירושלים והכתירו אותו שם באיזה תואר שלדעתו היה יותר מן הראוי לו, וכמה זה הפריע לו, הרי אנחנו כולנו בתוך המשפחה יושבים ויודעים שזה לא היה מן השפה ולחוץ. באמת הפריע לו. ואם הוא נמצא אתנו כעת, אני צריך מאוד להיזהר לא לומר משהו שהוא לא אוהב לשמוע. אז מה כן אפשר לומר זה עוד קושי. הרי הוא היה ספר פתוח. הנה למדנו פרקי אבות מר' יחזקאל. לא ממה שהוא לימד אותנו, מהאישיות שלו, מההופעה שלו. זה היה המוסר הפנימי שלו. החיים הבריאים, הפשוטים, הנורמליים, ככה ר' יחזקאל חי. אבל כולם הכירו את זה. הוא היה ממש ספר פתוח.

הוא היה כל כך חברי וכל כך בלתי-אמצעי ועם כולם הוא נפגש ועם כולם הוא שוחח, היינו מתבדחים לפעמים על ה"אהבה" שלו לדבר

בטלפון. לפעמים היינו צוחקים קצת, בין שאר הדברים שהיינו מתבדחים איש על רעהו מדי פעם. כשהייתי מצלצל לרמת מגשימים והטלפון היה פנוי ידעתי: ר' יחזקאל לא בבית. כשהיה בבית בדרך כלל הטלפון היה תפוס. זה לא היה איזה אהבה למכשיר הזה. זה היה דיבור, זה ההתקשרות שלנו איש אל רעהו וכאשר יש מרחקים אז צריך לקשר על פני המרחקים אז ברוך ה' שהמציא לנו את המכשיר הזה, ור' יחזקאל ניצל אותו עד תום. לצרכים של חבר טוב של לב טוב. לזה ניצל את זה ר' יחזקאל. אז כולם הרי יודעים, והטלפונים לבני המשפחה. לא היה עובר שבוע למשפחה הקרובה פשיטא, אבל גם אצל החברים לא היה עובר שבוע שלא היינו משוחחים לפחות פעם אחת. וכולם, עם מי לא, אם זה האנשים בטבריה שנעזרו והאנשים שבבית הפתוח הזה ומי לא.

הכל ידוע, אז מה אפשר להוסיף, מה אפשר לגלות פן נוסף, בעיה. חשבתי לעצמי, הרי להבדיל מהספד בלויה שזה נופל עליך ככה, עדיין זה נפל עלינו אבל בכל זאת ידעתי שאני בא לדבר אבל מה, ריבוננו של עולם, כל כך הבן אדם עומד חסר אוניס.

אולי רק שתי נקודות אני רוצה להעביר. מתוך הכרות רבת שנים בישיבה, ר' יחזקאל המית עצמו כפשוטו. מה שחז"ל אומרים על פרשת השבוע שבה ר' יחזקאל עלתה נשמתו "זאת התורה אדם כי ימות באוהל" - אין התורה נקנית אלא למי שממית עצמו עליה - ממש כפשוטו. כוח ההתמדה העצום, הבניין שהוא בנה מבחינה תורנית. אני אומר כל הדברים האחרים גלויים וידועים אבל אני רוצה להאיר את הנקודה הזאת. מבחינה תורנית אני הכרתי את ר' יחזקאל החל מהשנה הראשונה שהוא בא לישיבה בסיבוב השני, אחרי הצבא, והבן אדם גדל אילן רב פארות מתוך התמדה עצומה וקשר חי כל הזמן עם התורה, גם כאשר הוא היה בתוך כל העסקים עם תנובה ועם הכשרות ובעיות כאלה ואחרות הטרידו אותו, כמעט לא היה פעם כשדברנו בטלפון, ואין צריך לומר שפנים בפנים, איזה חידוש, איזה שאלה, הערה, איזה שאלה הלכתית שהתעוררה. החיות היתה מתוך התורה, "אדם כי ימות באוהל" מתוך שהוא רכש את החיות שלו, וזה האיר על המידות הטובות והפשטות והישרות. וזה היה תלמידי חכמים שאינם מצוינים כמו תלמידי חכמים שבחוצה לארץ, מתוך היותם בני תורה. זה היה ר'

יחזקאל מתוך ההשקעה לחלוטין את עצמו בתורה. זה נקודה שראוי לעמוד עליה, על דמותו של ר' יחזקאל.

עוד נקודה אחת. גם הדבר הזה וגם הדבר הראשון שדיברנו זה קצת והחי יתן אל ליבו. ואנחנו צריכים לנסות למלא את החלל הזה שדיברנו עליו קודם שנפער. מה שאי אפשר אי אפשר, אבל כן כל אחד מאתנו ללמוד קצת מהמסירות העצומה הזאת, כמובן לחבר לנושא ולגולן וכל הדברים שהוזכרו. אבל מתוך שימות באוהל. האוהל של התורה ומתוך זה האוהל הפתוח, הפתוח לארבע רוחות השמים, והאהל הזה שממיתים את עצמם בו אבל אליו נכנסים וממנו יוצאים, והקשר עם כולם מתוך אדם כי ימית את עצמו באוהלה של תורה.

זו נקודה אחת, והנקודה השנייה ר' יחזקאל הזכיר את זה. הלכתי אתו בלוויה של יהודה חזני ובלוויה של אברהם רמר והוא כאב את הדבר הזה, שנה קשה עברה עלינו. הסתכלתי קצת, דיברנו מה הקדוש ברוך הוא רוצה, מה הוא רומז לנו, מה הוא קורא לנו, מה הוא עושה לנו. דברנו ביחוד בחלוויות שם, ודברנו עוד באיזה הזדמנויות.

ראיתי עכשיו על פרשת חוקת, אותה פרשה שבה עלתה נשמתו של ר' יחזקאל לגנוי מרומים, כתוב "וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום כה אמר אחיך ישראל אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתנו, נעברה נא בארצך, לא נעבור בשדה ובכרם לא נשתה מי באר, וימאן אדום נתון את ישראל עבור בגבולו ויט ישראל מעליו". ומיד בפרשיה שאחרי זה "ויסעו ישראל מקדש ויבואו ישראל כל העדה הור ההר ויאמר ה' אל משה ואל אהרון בחור ההר על גבול ארץ אדום לאמור יאסף אהרון אל עמיו". מביא רש"י - על גבול ארץ אדום - זה לא רק הסמיכות של שתי הפרשיות הללו, אלא הפסוק עצמו אומר, מזכיר את הענין של ויאסף אהרון אל עמיו על גבול ארץ אדום, קושר את זה לא רק קשר של סמיכות אלא גם קשר נוסף לזה, קשר ענייני, קשר בין הפרשיה הזאת לפרשיה הקודמת. ויאמר ה' אל משה ואל אהרון בהור ההר על גבול ארץ אדום לאמור, אומר רש"י: "מגיד שמפני שנתחברו כאן להתקרב לעשיו הרשע נפרצו מעשיהם וחסרו הצדיק הזה".

ראיתי בשם משמואל, הרי עצם הפניה לשלום היא לא שלילית וגם הפניה כאח לעשיו היא גם כן לא שלילית, הלא הקדוש ברוך הוא אומר כי אח עשיו ליעקב. נכון, ליעקב הוא אח. "לא תתעב אדומי כי אחיך

הוא". בבחינת התולדה הוא אח שלנו. אבל בבחינת ישראל לא בבחינת יעקב. אין שייכות אליו. ועל כן נחשב כאן לחטא ששלחו למלך אדום כה אמר אחיך ישראל ולכן חסרו הצדיק הזה. "והוא לימוד לאיש הנושא ונותן עמהם, שיזכור שמו ישראל", צריך לזכור שפה מדובר בשם משמואל על משה רבנו, לא על ויתורים על חלקי ארץ ישראל, על עצם הפניה כאח לעשיו, שכחת שאתה ישראל? מה זה אח שלך, נכון נולדנו ביחד. אח עשיו ליעקב. אבל ישראל, זה אח שלנו? וככה הוא אומר: לימוד למי שנושא ונותן עמהם שיזכור ששמו ישראל ודי לחכימא. ככה מסיים השם משמואל את ההסבר הזה. איני יודע, אם אנחנו צריכים ללמוד משהו מאותה פרשת השבוע שבה נתעלה הצדיק הזה ובאותה פרשה מסופר על מיתתו של אהרון שנסתלק, כפי מה שמביא רש"י מחז"ל, מתוך הענין הזה, אולי גם זה משהו שבבילנו לתת אל ליבנו שנזכור, אנחנו נזכור אנחנו נזכיר.

דרך אגב ביום שביקרתי אצל ר' יחזקאל בבי"ח פוריה, למחרת ההתקף לב הראשון, לא רציתי להכנס, לא להפריע לו. אבל הוא שמע שאני נמצא הוא ביקש שאני אכנס, זה הוא טרח להגיד לי, זה היה יומיים לפני ההפגנה של חמשת הימים בגן הוורדים, הוא טרח לומר בחצי חיוך, שאני מבין שהוא לא יוכל לבוא כנראה לשם. טוב, זה שהדברים האלה נגעו לו, זה כולם יודעים. ואמרו על זה הלב של הגולן.

מתוך זה, לא הזכירו את זה פה, אבל נדמה לי, אם אני זוכר היטב, אחרי ההלוויה מישהו שם, זה שייך למה שאמרתי בהתחלה שקשה להתרגל שהבן אדם איננו אתנו, מישהו שם ניגש אלי אחרי הלוויה ושוחחנו קצת, ואחרי ששוחחנו כמה דקות הוא אומר לי אתה לא מכיר מי אני? אתה הלא זוכר מי אני? אתה מהישיבה. הוא זכר את כולם - יחזקאל. אמרתי לו בחצי חיוך מה שהייתי עושה במקרים כאלה, אחרי שהיינו גומרים לדבר הייתי הולך ליחזקאל ואומר לו הבן אדם הזה שדברתי אתו מי זה, איך קוראים לו, מאיפה אני מכיר אותו.

אני לא יודע כמה ידוע, אבל נדמה לי שהחלטה של יחזקאל ורחל תבלח"א לעלות לגולן היתה בתקופה אחרת של קושי במקום הזה, באזור הזה. נכון שכשהגיעו לכאן זה היה אחרי שההפגנות תמו, אבל ההתעוררות לקבלת החלטה להגיע לכאן לגולן היתה בתקופה שהפגזים היו נופלים פה לעתים תכופות והמקלטים היו בשימוש

תדיר. אני לא גרתי פה אבל מתוך השייכות והקשר זה ההתעוררות של יחזקאל ורעיתו תבלי"ח לבא לכאן בתקופה שקשה היה, היה צריך לחזק, לחזק את המקום הזה את האחיזה שלנו אליו, את העמידה שלנו מול אחים ובני דודים, כל מיני בני משפחה שלא כל כך טוב לנו להיות אתם. מתוך זה היתה התעוררות לבא לכאן.

וההתעוררות שהקב"ה לקח מאתנו אותו והעלה אותו למעלה לגנוי מרומים שוב לתקופה שמה שקראנו עכשיו, אולי גם זה משהו שאנחנו צריכים ליתן אל ליבנו, למה נחסר צדיק זה. בגלל שאנו לא צועקים מספיק, בגלל שאנו לא עושים מספיק. אולי נתבע ממנו לצעוק יותר לעשות יותר. להדגיש את הנקודה הזאת. אח עשו ליעקב אבל לא לישראל ודאי, לא בשביל לתת את מה שלא מגיע להם, וכשצריך לחזק את הקשר הזה זה יהיה נחת רוח לנשמתו של ר' יחזקאל.

הרב יעקב רוז'ה

רב שכונה בבת ים, ראש ישיבת האדר"ת

על הפסוק בנים אתם לה' אלוקיכם, לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת, שואל בעל אור החיים - צריך לדקדק מה טעם סמך מאמר בנים אתם לה' אלוקיכם למאמר לא תתגודדו, מה הקשר בין שני חלקי הפסוק. למה בגלל שאנחנו בנים של הקב"ה אסור לנו לעשות מעשים כמו מעשים של הגויים של להתגודד על המת.

נראה, אומר בעל האור החיים, שנתכוון לומר שבאמת אין אבידה למת, אלא הוא דומה לאדם ששלח את בנו לסחורה לעיר אחרת ולימים שלח האב אחר בנו. אין העדר הבן אלא מן המקום שהלך משם, ואדרבא לטוב לו שחזר הבן אצל אביו שהוא מקור החיים. ועל זה אין לנו להתגודד ולשים קרחה.

הרעיון הזה מופיע אצל עוד מפרשים, אצל רש"י הקדוש ועוד, שאם אפשר לומר במבט מפוכח מאד, עם כל האמונה בהישארות הנפש, הרי כאשר אדם גדול נפטר לבית עולמו, הוא בעצמו אין לו שום צער. במקומו הגבוה שבו נמצא עכשיו בוודאי הוא לא סובל שום צרות של העולם הזה, בפרט מי שטרח ועבד כל ימי חייו בתוך ההרגשה הזו שהעולם הזה דומה לפרוזדור בלבד והיה שקוע בעניינים רוחניים כל ימי חייו בוודאי שאין מה להצטער כל כך למת. החובה היא להצטער על ההפסד הזה שלנו.

אנחנו מרגישים בהפסד הגדול הזה שר' יחזקאל כבר לא נמצא בתוכנו. וכל מערכת ההרגשות בעצם נעה בין שני הקטבים הללו. ההיגיון והשכל אומרים אל תבכו להולך, האדם הזה נשמתו נמצאת בגנוי מרומים, אבל הרגש בלב קורע אותנו, הצער הזה של העדר האדם הגדול הזה מתוכנו זה הכאב וזה הצער. וכפי שהמפרשים מסבירים, עצם המטרה בניחום אבלים משמעותה לנסות להבהיר למשפחה הכואבת שבעצם למת אין שום חסרון ח"ו.

וכך דורשים חז"ל על הפסוק טוב שם משמן טוב ויום המוות מיום היוולדו, משל למה הדבר דומה, אומרים חז"ל במדרש, לשתי אניות בנמל, אחת מפליגה ואחת חוזרת מן ההפלגה, והיו בני אדם מריעים ושמחים באניה שמפליגה והאניה שחוזרת לא עשו שום דבר. אמר להם פיקח אחד להיפך, לאניה שחוזרת לה צריך להריע ולשמוח, כי האניה שנוסעת עכשיו מי יודע איזה גלים יעברו עליה, איזה סערות יעברו עליה. כך באניה של החיים. האדם, בעצם השיפוט הקר של הענין, כאשר הוא חוזר לנמל שלו נשמתו עולה לגבהי מרומים והוא מגיע לנמל האמיתי, לשקט האמיתי שלו. אנחנו יודעים איך הוא עבר את האוקיינוס הזה של החיים, אז טוב שם משמן טוב ויום המוות מיום היוולדו. אבל בוודאי שהכאב נשאר והכאב מאוד מאוד צורב.

ולכן, אולי מן הצד השני ניתן לומר, החובה להספיד במצווה הזו של הספד אחריו היא אחד המצוות הקשות מאוד. המחבר בורה דעה בסימן שמד אומר - מצווה גדולה להספיד על המת כראוי יש כאן שני ביטויים מיוחדים. אני לא יודע כמה פעמים מופיע במחבר הלשון "מצווה גדולה" והביטוי האחרון "כראוי", או כפי שמופיע בחז"ל יש מצווה לספוד על המת כהלכה, או חכם שאינו נספד כהלכה חז"ל מותחים ביקורת קשה מאוד. אז מי אנחנו שנדע מצד אחד לקיים את המצווה הגדולה הזאת, איך עושים את הדברים הללו, מן העבר האחר מה זה "כהלכה", מה זה "כראוי".

מה הטעם של המצווה הזאת, למה יש את החובה להספיד את הנפטר אם בנים אתם לה' אלוקיכם והאב קרא לבנו שיחזור אליו למקורו ולשרשו הטבעי, מה הטעם יש לספוד? בתשובות של מהר"ם מינץ יש כמה וכמה טעמים. טעם אחד הוא אומר המספד גורם לאנשים לחזור לחזק את האמונה בהישארות הנפש ובתחיית המתים. הכוונה היא בעצם שהאסיפה של הספד סביב חכם חוזרת ומדגישה את הדברים האמיתיים שאנשים שוכחים אותם, שהעולם הזה דומה לפרוזודור והעולם הבא לטרקלין, והעיקר זה חיי הרוח ולא חיי העולם הזה, דברים שנשכחים מפעם לפעם, שעת הספד זה השעה לבא ולהזכיר את הדברים הללו.

נקודה שנייה שמשמע מדבריו, ושוב מחיבת אותנו מאוד, כאשר תלמיד חכם נפטר ההספד זה חלק מכבוד התורה. כשם שאנו חייבים

בכבוד התורה של תלמיד חכם שחי בתוכנו חייבים בכבוד התורה גם אחרי שנפטר. ומאמרי חז"ל וההלכות והדיבורים והרגשות הם חלק מהענין הזה.

אז מי יכול לשער עד כמה גדול כבוד התורה ומי יכול לשער כמה כבוד אנחנו צריכים לחלוק לתורה של ר' יחזקאל ז"ל. הדברים קשים מאוד. בוודאי שאחר כל דברי התורה שנאמרו כאן והתיאורים שהיו באמת כנים לא נשאר לי הרבה מה להוסיף. אבל אולי שלוש נקודות שלא כ"כ ידועות.

ר' יחזקאל ז"ל ואנוכי אבל"ח התחתנו באותו זמן, בהפרש של חודש ימים. שנינו גרנו באותה תקופה בעיר בני ברק, ואחרי שיחזקאל יצא מן השבע ברכות השאלה הראשונה היתה איפה הולכים ללמוד. נסתדר, נמצא מקום, אם בכלל נישאר בעיר הזאת, הכל היה זמני לגמרי אז הדאגה הראשונה היתה איפה מוצאים מקום ללמוד.

ואולי משהו סמלי, אני עוד זוכר את זה כמו עכשיו. מה היה הדבר הראשון שהוא קנה לבית לדירה השכורה שבה הוא גר? הוא חיפש מנורה גדולה שמאירה חזק כי אי אפשר ללמוד שם בחדר שהוא נמצא. מנורה ואיפה היה מקום שאפשר ללמוד.

אולי הרבה אנשים יופתעו כאן עכשיו. מצאנו בית מדרש של חסידי בעלז, אז הולכים ללמוד בכולל של בעלז. ושם נכנסים, ולא רגילים לא לצורה ולא לאווירה ולא ללבוש. ולמדנו אם אני לא טועה בערך ארבעה חדשים או יותר, אחר כך כל אחד הלך לדרכו. למדנו ביחד מסכת מכות וחלק מעבודה זרה בעיון גדול. תוך שלושה ימים בערך כבר כל אברכי הכולל של בעלז ידעו מי זה ר' יחזקאל, וכל אחד בא לשאול אותנו שאלות בלימוד, והוא שאל אותם. למרות המרחק הגדול בצורה החיצונית בלבוש ר' יחזקאל הוא כמו אחד משלהם. הנעימות הזאת שהיתה בו, הנעם הזה, איש לא יכול לעמוד בה, היה כובש.

נקודה שנייה שאני עד עכשיו המום מהנקודה הזאת. הוזכרה כאן הדביקות ברבותיו. אם זה היה הרב יגל שיחיה, אם זה כבוד הרב הראשי הרב שפירא, כבוד הרב ישראלי ראש הישיבה, אם זה רבנים אחרים, דביקות עצומה בכל שאלה ושאלה. כל דבר צריך לשאול, אפילו

דברים פשוטים. אז שמענו את החלק הזה של הישיבה אבל מה שאני ראיני - הדביקות ברבותיו זה היה משהו מדהים.

נקודה שלישית - ר' יחזקאל נפטר בליל שבת. ביום רביעי שלפני זה ישבתי אתו זמן די ממושך. השיחה, כמו הרבה פעמים, נסבה סביב הכשרים שונים. מי שעוסק בנושא הזה יודע את הפיתוי הגדול להשמיץ מישהו אחר. להגיד ולספר גם לנו. אף פעם לא שמעתי מר' יחזקאל ז"ל מילה ביקורת על מישהו אחר. ואם אני שאלתי מה אתה אומר על המשגיח ההוא שמה? המפעל הזה שם? תמיד היה איזה רגע של שתיקה, "לא כל כך כדאי", ובזה גמרנו הכל. הנקיות בדיבור היתה משהו לא רגיל.

אז שמענו כאן הרבה על ר' יחזקאל מה שאומרים ברשות הרבים, אבל אדם יש לו רשות היחיד שלו. ואני קצת ראיני את רשות היחיד שלו, שבעצם לא היתה. היתה בטלה לגבי רשות הרבים. אבל גם אותן שיחות קטנות, הנעימות שבו היתה משהו לא רגיל, וכאן אפשר לצרף מאמר חז"ל: הגמרא במסכת סוכה דף כט אומרת: "תנו רבנן, בשביל ארבעה דברים חמה לוקה..." "אחד מהדברים כתוב כאן אב־בית־דין שמת ואינו נספד כהלכה. יש כאן אין מין עונש או איזו מין השוואה בין רב לבין חמה, ואם לא מספידים אז חמה לוקה. אומר שם רש"י - לא שמעתי טעם בדברים. רש"י לא יודע מה הקשר בין רב שלא נספד לבין ליקוי חמה. אומר המהרש"א שם ונראה שמקצת יש לתת טעם, כי הרב דומה לחמה שמאיר לכל בתורה, ועל כן משה שהיה אב־בית־דין אמרו: "פני משה כפני חמה". הדמות הזאת שהצליחה להתחבב ולהתאהב על כל סוגי שדרות היהדות הדתית, לא משנה מאיזה מינים ומאיזה הכשר ומאיזה בד"ץ. כולם כאיש אחד חבבו אותו, הוא היה כשמש שמאירה לכולם בלי הבדל.

כמובן שעם ההשוואה הזאת לשמש יש מאחריה הנקודה הזאת של מחזוריות מסוימת. לשמש יש זריחה ויש גם שקיעה וסילוקו של תלמיד חכם דומה לשקיעה של השמש, אבל המקרה הזה כמובן שאנחנו חשים ומרגישים שהשקיעה הזו לא היתה כדרכה של שמש, ששוקעת בסוף היום בצורה איטית, אלא ר' יחזקאל נלקח ממנו כשמש בצהרים. בשיא זריחתו, בשיא מעשיו, בשיא הצלחתו פתאום חשך עלינו היום בצהריים

ממש. ולכן באמת אנחנו צריכים להשתדל להקפיד כמה שאפשר בבחינת "תלמיד חכם נספד כהלכה".

ואני רוצה לסיים בפסוק אחד שאומר אותו דוד המלך בפרק ראשון של תהילים. הפסוק הזה, אולי, ממצה את כל מסכת חייו הגדולה והחשובה והקצרה מדי של ר' יחזקאל. בפרק א' בתהילים דוד המלך מתאר את האיש אשר בתורת ה' חפצו, וכל זה גם בסקרנות אינטלקטואלית. זה היתה מין אהבה לידע בתורה בצורה לא נורמאלית. להוסיף ידע בצורה מדהימה. בשבוע שעבר פגשתי באיזה הזדמנות ספרן, והוא אמר ר' יחזקאל נפטר? אתה יודע שהיה יושב אצלי ימים שלמים ולומד בעל פה שו"תים. הוא היה בקי בכל השו"תים בספריה יותר ממני! בן אדם שיושב ואוהב תורה. ממש בולע. על האיש הזה החפץ בתורה אמר דוד המלך: "והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול וכל אשר יעשה יצליח". ארבעה דברים: "והיה כעץ שתול על פלגי מים" - אולי זה בא לרמוז על כושר היניקה שלו מרבותיו. הוא ידע שלהיות כעץ שתול על פלגי מים של התורה של דורות קודמים קשר עצום נפשי רוחני עמוק לרבותיו. "אשר פריו יתן בעיתו" - פסיקת הלכה - יש פרי אחרי שהוא שותה בצמא את תורת רבותיו, הוא לומד תורה בצימאון אדיר, הוא מגיע לשלב של פסיקה ההלכה "אשר פריו יתן בעיתו". "ועלהו לא יבול" - בא לסמל את הרעננות שלו. אף פעם לא ראינו שגרה אצלו. השגרה זה היה נורא ואיום בשבילו. תמיד דברים חדשים, רעננות חדשה, כל שאלה מסתער עליה מחדש בהתלהבות אדירה. ועוד סברא ועוד סברא ועלהו לא יבול. כל שלושת התכונות הללו גם יחד עם הנעימות שלו עם המאור שבפניו עם החמה שבפניו גרמו לדבר הרביעי וכל אשר יעשה יצליח. בכל דבר שהוא נגע הוא הצליח. תמיד בסוף הכל יצא לטובה. פשוט כל נגיעה ונגיעה כל דבר שהוא עשה הלך לפי שלושת היסודות הללו והגיע למצב אשר כל אשר יעשה יצליח. לא נותר לנו אלא להתעודד ולהתנחם כמו שאמר פעם אחד מגדולי ישראל על דרך הדרש, לאבל אומרים: "המקום ינחם אתכם בתוך שאר אבלי ציון וירושלים", המקום - אם היינו יודעים באמת ובתמים מהו המקום שבו נמצאת עכשיו נשמתו של ר' יחזקאל בוודאי הדבר הזה היה מנחם אותנו. בוודאי נשמתו בגנזי מרומים. הזכויות של הפעולות שהוא עשה יעזרו לנו קצת להתנחם, ובא לציון גואל אמן ואמן.

הרב יהושע הרשקוביץ

יו"ר המועצה הדתית רמת הגולן

קשה הכתיבה, אולי אף בלתי אפשרית. לך תקיף את דמותו של הרב יחזקאל דאום זצ"ל. מי שהיה חלק מעולמך, שנתן לך את הכיוון. שלוש פעמים בשבוע דיברת אתו ולא היה יום ששמו לא עלה באיזה שהוא נושא. מי שתמיד היה מוכן לקחת על עצמו עוד. לך תכתוב על הרב יחזקאל דאום, או כפי שקראנו לו ר' יחזקאל.

כתוב התהילים "צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה". ושאלו, למה בחרו דווקא בעצים אלו ולא בעצים שהם עמוסי פרי, שנוף העץ מלא? ושתי תשובות נתנו בדבר.

ראשית שני העצים הללו נראים למרחוק. התמר, מקרוב אתה רואה רק גזע ערום, אבל נופו מעל והוא בולט מעל פני השטח. הוא נותן את הכיוון. ראית תמר מרחוק, סימן שהגעת למקור מים.

גם לארז תכונה ייחודית משלו, גידולו קשה ולאורך שנים צמרתו צרה, הוא בודד למעלה.

ועוד טעם נתנו בדבר. התמר, אתה רגיל אליו, אינך מבחין ואומד את גודלו, אבל כשהוא נופל אתה רואה איזה עץ גבוה, כמה אורכו, כמה הוא חסר פתאום.

הרב יחזקאל דאום זצ"ל בלט מעל כולם הן במידותיו והן בעשייתו. הוא השכיל לחבר את עולם התורה, עולם המחשבה עם עולם העשייה. שתי תכונות עדינות, מאור פנים ויכולת עשייה, חברו יחדיו, מבחינת האמת והשלום אהבו.

ר' יחזקאל היה הרב של רמת מגשימים, מנהל מחלקת הכשרות במועצה דתית גולן ורבה של תנובה. והמשמעות לא לשבת במגדל השן ולקבל החלטות בלבד, אלא לרוץ לפירות הגולן וליקב ולמפעל בתורכיה, כי קונים ממנו תאנים מיובשות, ובאירופה לארגן אבקת חלב כשרה. ובהיפר שוק בנהריה שיהיה משגיח כשרות. זה להניע את הרכב 03:40 לפנות בוקר, להכנס למשרד ב-07:00 וב-08:30 להתחיל להתרוצץ

במפעלים ובמשקים ובערבו של יום לאסוף את הטרמפיסטים שצריכים להגיע לגולן. לנחות במשק ולתת שיעור גמרא. כפי שאמר אחד הרבנים "לא איש של עשייה אלא בית חרושת של עשייה".

והכל בדרכי נועם. אי אפשר היה לריב אתו. אם חלילה נפגע מישהו לא נח ולא שקט, רץ אליו הביתה, דיבר אתו עד שיצאו חברים.

היה רב וחבר ממש. ומי שהיה בהלוויה, ראה מקבץ של אלפי אנשים מכל הזרמים והתנועות, אנשי התיישבות, תעשייה, דתיים וחרדים כשהמכנה המשותף - הרב דאום.

לא יכולת לעמוד מול האמת והחיוך שהרב יחזקאל זצ"ל הקרין. עם הסנדלים הכיפה הסרוגה והחולצה המרושלת, אבל כולם ידעו מילה זו מילה. גדלות בתורה והבנה בשטח.

יש ובהספד מקבלים תחושה שהמספיד הגזים. אבל אצל ר' יחזקאל הרגשנו שכמה שנספיד, כמה שנאמר, לא הקפנו הכל. לא אמרנו די. בהסתלקותו של ר' יחזקאל נשברה האמרה: "אין אדם שאין לו מחליף". כי באמת אין מחליף. צריך רב לרמת מגשימים ומנהל למחלקת הכשרות ושלושה רבנים לתנובה וגם אז לא מילאת את החסר.

ר' יחזקאל נתן לנו את הכיוון והסגנון, את הדרך לקשור קצוות, לדעת להוקיר ולכבד את עם ישראל לגווניו, את ארץ ישראל למרחביה, מתוך אמונת התורה. איש ציבור במלוא מובנה של המילה - איש של הציבור.

ואנו נשארנו כואבים והמומים. נתפלל שנדע לקחת משהו מתכונותיו, ממידת האמת והיושר, הכנות והעשייה, אהבת התורה ואהבת האדם.

נשלח תנחומים למשפחה - ומן השמים ינוחמו.

תהי דרכו נר לרגלינו, יהי זכרו ברוך.

יוסף (יוסקה) שפירא

לשעבר שר בממשלת ישראל

הרב של הגולן. זה התואר הראוי לר' יחזקאל דאום ע"ה. מי שרוצה להבין את התואר הזה, חייב להיות קצת בגולן ולהתחקות אחרי החוטים המובילים מיחזקאל לכל דבר בעל ריח תורה הקיים בגולן. האלפים שהגיעו עד לגולן הרחוק, כדי ללוותו למנוחות, הבהירו היטב מי היה יחזקאל. והמעטים שלא באו והיו צריכים לבוא, הבהירו היטב שהם, אף על פי שהיו צריכים להבין, הם אינם מבינים את מה שהיה יחזקאל לגולן ולא רק לגולן.

מחילה אני מבקש שאיני קורא לו הרב יחזקאל ואיני מוסיף את האותיות ז"ל. פשוט אינני יכול. הרב איני יכול לקרוא לו, כי הוא מעולם לא התנשא. תמיד כשדיבר עמך חשת שהוא שם את עצמו במדרגה נמוכה משלך. ואיך אפשר לכתוב ז"ל על אדם שהוא כולו חיות גדולה, ששנותיו כמניין ב"ן ותו לא.

הראשון לציון, הרב מרדכי אליהו שליט"א, בצד כל השבחים שאמרו על תלמודו ומידותיו של יחזקאל, אמר עוד משפט נוקב: הוא לא היה איש של עשייה, "הוא היה בית חרושת של עשייה". והרב הראשי של טבריה, הרב אוירבך שליט"א אמר, שיחזקאל הוכיח ש"תפסת מרובה - תפסת!" איך אפשר אפוא להדביק לשמו את האותיות ז"ל?

אין אני יכול וגם אין אני יודע למנות את כל אשר ביטא, עשה והיה. תקצר היריעה. רק דברים שבשוליים אומר. על השפעתו על הגולן כבר כתבתי לעיל וככל שאוסיף - אגרע. הוא דאג להעמיק בכל ישובינו בגולן את ריח התורה המיוחד לנו. הוא היה אמנם להלכה רב של רמת מגשימים, אבל למעשה היה רב של כל הגולן ושל כל רבני הגולן, אשר רבים מהם הוא הביא לגולן.

הוא עשה דברים רבים, אבל היו דברים שבהם הטביע את חותמו. ובראשם הכשרות הממלכתית. לעניות דעתי הוא היה הראשון אשר הוכיח שכשרות ממלכתית יכולה להיות למהדרין. שכל בית ישראל, גם

חרדים יסמכו עליה. הוא התחיל בזה בגולן, ביקבי הגולן ובכינר. בכל החוגים אין מי שמפקפק בהידור הכשרות של מפעלים אלה. כשנקרא על ידי הרב הראשי לישראל, הרב אברהם שפירא שליט"א, טיפל בענייני השמיטה, אשר בשנים שהוא טיפל בה, "עלתה מדרגה". הוא העז להתמודד עם שאלת הכשרות של אחת מהמערכות הגדולות ביותר - תנובה. ולא הזניח גם רשתות שיווק. הוא הבין היטב, שמאבק על מעמדה של הכשרות הממלכתית, אינו נעשה על ידי מודעות בעיתונים, אלא רק על ידי עשייה טובה יותר. מי שרוצה שהכשרות הממלכתית תהיה מקובלת על אנשים יראי שמים, יעשה אותה טובה יותר, מהודרת יותר ואמינה יותר. יחזקאל עשה זאת, הצליח והוכיח שהדבר אפשרי.

כשצועדים בלוויה של אדם שאיש לא חשב שימיו ספורים, מעלים גם הרהורים מיסטיים, דברים הקשורים בכבשוננו של עולם. על יחזקאל אמרו שם, תוך כדי ההליכה הארוכה לבית העלמין, שהקדוש ברוך הוא מקבץ אליו את טובי הלוחמים למערכה על שלמות הארץ. גם יהודה חזני מראשי הלוחמים על שלמות הארץ, נלקח מעמנו בדמי ימיו לפני כמה חודשים. עכשיו יש גם לגולן נציג על יד כסא הכבוד.

צר לי עליך אחי ר' יחזקאל! ואולי זה אנוכי לומר, כי כשנפטר מן העולם חבר כמוך, צר עלינו יותר מאשר על הנפטר!

זכותך תעמוד לנו, לעם ישראל, לגולן, לארץ ישראל כולה וללוחמים על בטחונה ושלמותה!

יוסף (יוסלה) יודוביץ

מנהל אגף החלב בתנובה

אינני יודע לתת הספד, לבטח לא לאיש גדול כמו הרב יחזקאל דאום. הרב יחזקאל עבד אתנו, הן כיחזקאל האדם והן כרב. כל פעליו, גם כפי ששמענו מגדולי הרבנים שדברו לפני, הם לא פעלים שיכולים להיעלם, אלה פעלים שילוו אותנו שנים רבות במה שתנובה תצטרך להמשיך לעשות.

אבל ראשית כשאני מדבר אני מוכרח לדבר על האיש יחזקאל כאדם. שעם אנשים כמותו לא יצא לי להיפגש הרבה: צנוע, בן-אדם מבין דרכי נעם. אם מישהו צריך היה למצוא גשר בין יהודים חילוניים לבין הזרמים הדתיים יחזקאל היה האיש המתאים. ומי כמוני בן וחניך קיבוץ השומר הצעיר, שיצא לו לעבוד עם יחזקאל לאורך כמעט יום יום במעשיו, חש את זה וראה את זה. וכאדם זה אבידה קשה לתאר אותה. הוא חסר והוא יחסר הלאה.

פעילותו כרב היתה בשביל המערכת שלנו, תנובה, פעילות שמאוד מאוד חששנו בכניסת הדרך לקראת מה אנחנו הולכים. תנובה קיימת מעל ששים שנה ולא היה רב לתנובה. והיו על זה שיחות והיו על זה דיונים ועם כבוד הרבנים הראשיים ועם הנהלת תנובה. ועד שלא נמצא איש שראינו שיהיו בו מכלול התכונות הן כאיש אדמה מבין את ההתיישבות והן גדול בתורה לא נכנס רב למערכת של תנובה. ועם כניסתו של הרב יחזקאל דאום בעצם ביקשנו ממנו לפתוח בתהליך של הקמת תפקיד שאף אחד לא ידע בהתחלה איך זה יהיה, מה זה יהיה, מה יוטל עליו ומה זה יטיל עלינו, ואם להגיד שלא היינו מודאגים, היינו מודאגים. השוני בין הדרישות של המגזר הדתי לבין נוהגי החיים בהתיישבות העובדת הוא גדול, ולא היה ברור שנמצא את הגשר שאפשר יהיה עליו לנוע ששני הצדדים יגיעו לידי הרכונה. ומספיק שאינני זוכר ולו גם פעם אחת שהרב יחזקאל בא ואמר לי אתה חייב. אינני זוכר מושג כזה. הרב דאום היה בא ואומר "צריך לעשות. אני מציע שנלך בדרך כזו. נראה לי שזה חשוב". מצא את הדרכים הנכונות

להעביר את כל מה שנדרש בתפיסתו הדתית ההלכתית, להעביר את זה אלינו שנוכל לבצע את זה כך ששני הצדדים ילכו בדרך שהיא בטובתם ולא איזושהי דרך של כפיה.

בנועם ההליכות ובגישה הנכונה שלו הצליח הרב דאום להחדיר בתוך המערכת של תנובה כמה דברים שהם היו ממש מהפכה. הדבר הגדול ביותר שהצליח להוביל אצלנו במערכת היה כל פרויקט פסח או ארגון פסח, שזה לא רק להגיע לתקופה של ימי הפסח שהמזון יהיה כשר לפסח, כשר למהדרין לפסח. כל מי שקצת למד מבין שהתהליך של הכנת המערכת לפסח מתחיל חודש וחצי לפני הפסח. בתהליך של טיפול במכוני תערוכת, ברפתות במחלבות עד שזה מגיע לנקודת הגמר של הגשת המוצרים לציבור, תהליך מאוד קשה על מערכת עצומה, ואני, נפלא ממני איך הוא הצליח לעשות את זה. לרכז על יד אותו שלחן דיונים את נציגי כל הזרמים הדתיים, יחד עם החקלאים ולהגיע לכך שאנחנו כחקלאים בתנובה נבצע בדיוק את מה שנדרש שיענה על הצרכים של כלל עם ישראל. והצלחתו בביצוע פסח נתנה את הפתח להכנס לפרויקטים נוספים, בעיקר בשנה זו בכל הקשור במה שנדרש בשנת שמיטה, פרויקטים שנקטעו וכולי תקווה שתמצא הדרך להמשיך את פועליו גם בקטע הזה.

בתוך המערכת שלנו ההתקדמות שנעשתה בעזרתו ובזכותו של הרב יחזקאל היתה אדירה. ואני חושב שכתנובה אנחנו מודים לרב, אנחנו מודים למשפחה. ואנחנו רואים את זה לנו כחובה להמשיך את דרכו. תודה רבה.

אבשלום דולב ונילי בן ארי

סידת צבי

בליל שבת קודש, פרשת חקת, נלקח מאתנו הרב יחזקאל דאום, רבה של רמת מגשימים, רבה של תנובה, רבם של יקבי גולן, כינר, מעמודי התווך של מערכת הכשרות בארץ, תלמיד חכם, איש תורה ועבודה.

הרב יחזקאל דאום זצ"ל נולד במושבה מגדיאל, שירת בצבא כמד"ן, למד שנים רבות בישיבת מרכז הרב, גר והקים משפחה בירושלים. מירושלים עלה עם משפחתו הגדולה לרמת הגולן מתוך תחושה שעליו להיות במקום בו עם ישראל זקוק לתגבורת. היה רב המושב, ומבכירי הרמ"ים בישיבת חספין.

בשנותיו הראשונות ברמת מגשימים, הצטרף הרב יחזקאל לצוות מורי התושבי"ע בבית הספר המשותף בשדה אליהו. תוך זמן קצר הוא התחבב מאוד על התלמידים שהרבו לפקוד אותו גם בתום לימודיהם. הרב יחזקאל קנה את לב תלמידיו בליל התקפת המחבלים על רמת מגשימים, כשבשידור "מבט" של אותו ערב, הופיעה תמונתו על מקרע הטלוויזיה, נחפז מביתן השמירה כשרובה על שכמו.

גם כשסיים את ההוראה הסדירה בביה"ס המשכנו לשמור אתו על קשר רצוף, ולהנות מחוגים תורניים שנתן לתלמידי החטיבה והתיכון. החשיפה הציבורית שלו החלה כשבשנת השמיטה האחרונה מינתה אותו הרבנות הראשית ליושב ראש ועדת השמיטה. הוא עשה כל בוקר קילומטרים רבים, לפני הנץ החמה, בדרכו מן הרמה לירושלים ובחזרה. מייד בסיימו את תפקידו כיו"ר ועדת השמיטה חזר הרב יחזקאל ללמד בישיבת הגולן בחספין. בחורף תשמ"ז נתגלתה מחלוקת סביב פעולת מחלבת תנובה "תל יוסף" בשבת. המחלוקת צברה עצמה שהייתה עלולה להביא להסרת ההכשר מהמחלבת. תוך כדי דיונים הגיעה הנהלת "תנובה" למסקנה שיש להיענות להצעת הרבנות הראשית ולמנות רב לקונצרן.

בחיפוש אחר רב תבעה "תנובה" שהוא יהיה איש התיישבות, המכיר ומסוגל להתמודד עם בעיות הכשרות החל מהייצור החקלאי, דרך התעשייה, וכלה בשיווק. חיפשו רב שחי את הבעיות החקלאיות, והגיעו אל הרב יחזקאל. הרבנות הראשית תמכה בהצעה והמינוי יצא לדרך. רמת מגשימים התקשתה לשחררו, וכך יצא שהרב יחזקאל קיבל על עצמו להמשיך להיות רב במושב, בצד תפקידו החדש. (לימים נוספו תפקידים רבים אחרים, וכפי שהגדירו בלוויה מרן הרב מרדכי אליהו: "הרב יחזקאל היה מפעל בפני עצמו").

מלכתחילה נקט הרב יחזקאל מדיניות של עבודה בשלבים. הוא שם לעצמו כמטרה לרכז בידיו את כל ההכשרים, ולקבוע אמות מידה אחידות ובהירות לכשרות.

השאלה הראשונה שהתמודד אתה הייתה: משק החלב בישראל. כיום "תנובה" קולטת 90% מהחלב בארץ. המטרה הייתה לטפל במשק החלב במספר תחומים:

א. חיפוש אחר פתרונות כיצד ניתן להשבית את מחלבות "תנובה" בשבת. הרב יחזקאל נעזר ברצונה הטוב של הנהלת "תנובה" להרחיב ולשכלל את מערכות עיבוד החלב, כך שבאמצעי עיבוד מודרניים ניתן להסתפק בשישה ימי עבודה לעיבוד כל תוצרת החלב בארץ. המשימה בוצעה בהצלחה.

ב. חיפוש דרכים, יחד עם כל החקלאים, לאכסון כל החלב המיוצר בשבתות ובחגים ברפתות, כדי למנוע משלוח חלב בשבתות ובחגים למחלבות.

ג. פסח - הרב יחזקאל התמודד עם בעיית כשרות הפסח במשק החלב, החל מהרפת והמשק, בתעשייה וברשתות השיווק. זו הייתה גולת הכותרת של עבודתו. העיסוק בכשרות הפסח התפרס על פני כל השנה, מצאת הפסח ועד לכניסת הפסח הבא. כל שנה הכניס הרב יחזקאל שיפורים הן בסדרי הכשרות והן בהסכמה על תחרות הוגנת בין המחלבות במוצרי "כשר לפסח".

ד. הרב יחזקאל התייחס לכל הערה שנשמעה בעניין כשרות הפסח. הוא חיפש דרכים כיצד להאכיל את הפרות מזון המיוצר מחיטה שנקצרה לפני החמצתה. התחמיץ השגרתי מיוצר מחיטה: אם החיטה

השתבלה לפני הקציר, התחמיץ אסור לפסח ולכן השתמשו בפסח בתחמיץ תירס שהוא יקר יותר ומשפיע על תנובת החלב של הפרה. המחקר על שימוש בתחמיץ חיטה בפסח לא נסתיים עדיין, ועשייה זו נותרה באמצע הדרך.

ה. טיפול באגרות הכשרות לפסח - רבנים הנותנים הכשר לרפת, נוטלים דמי אגרה. הרב יחזקאל מצא דרך לכך שהאגרות בארץ תהיינה אחידות, תתאמנה לגודל הרפת, ותעמודנה על גובה כספי סביר.

ו. הוקמה רשת פיקוח של כשרות לפסח במערכות "תנובה". הרב יחזקאל יצר מערכת אמינה בין כל חוגי נותני הכשרות בארץ ל"תנובה" ולמערכת ייצור החלב בישראל. הוא זכה באמון מלא של כל החוגים.

סמוך לראשית עבודתו ניסה הרב יחזקאל לאפיין שתי רמות כשרות במשק החלב: "כשר" ו"כשר למהדרין". "כשר למהדרין" ניתן לחלב שאינו מחליבת השבת, אלא אם כן נעשתה החליבה בשבת כמקובל במשקי הקיבוץ הדתי, בהסדרים המונעים חילול שבת ברפת. על הסיווג של "כשר" ו"כשר למהדרין" היו לרב יחזקאל עימותים רבים עם נותני כשרויות אחרות. הוא לא ויתר, אך נהג כבוד בכל מי שסבר אחרת ממנו.

מלבד משק החלב, עסק הרב יחזקאל בנושא תרומות מעשרות וערלה בכל מערכות "תנובה"; בבדיקת דגים מחשש תולעים; במידע לקונה על בשר עוף בלתי מוכשר, מהו התאריך האחרון להכשרה ועוד. עם כניסתו ל"תנובה" הוקמה לידו ועדה ציבורית, "הוועדה המייעצת לענייני כשרות שליד מרכז תנובה", שהרב עמד בראשה. מטרת הוועדה, כפי שהוגדרה בכתב סמכויותיה: "לעסוק בהיבטים הארגוניים, כלכליים, חברתיים, מנהליים ושיווקיים הנובעים מהחובה לשמירת הכשרות במערכות תנובה". בוועדה ישבו חקלאים ואנשי תעשייה מהקיבוץ הדתי, ממושבי הפועל המזרחי ומהמגזר העירוני. הוועדה הייתה הגוף הציבורי שנתן לרב יחזקאל את הגיבוי לבצע את המהלכים שנדרשו לשיפור מערך הכשרות ב"תנובה".

מעבר ומעל להיותו רבה של "תנובה" היה הרב יחזקאל רבם של העובדים. תכונותיו התרומיות סייעו לו להיות מחוץ לכל מחלוקת.

אהוד ואחוב על הכל. הופעתו העממית וצניעותו קרבו אליו את כל שכבות העם. עובדי "תנובה" פנו אליו בבעיות אישיות רבות, ומעולם לא השיב את פניהם ריקם. גם הנהגת "תנובה" נשבתה בקסמו, ואנשים הרבו להתייעץ עמו גם בדברים שאינם נוגעים לכשרות.

דעותיו הפוליטיות היו נחרצות וכל מי ששהה בחברתו חש בהן, ואף על פי כן הקפיד הרב יחזקאל על ניתוק מוחלט בין התחום הפוליטי לעבודתו. האנשים שבחר לתפקידים השונים נבחרו על פי כישוריהם, ללא התייחסות למוצאם, לעמדות הפוליטיות שלהם או להשתייכותם המפלגתית.

הוא דאג לגולן והזדהה עם אנשיו. בשנים האחרונות הרחיבו את מכסת החלב למשקי רמת הגולן, והרב יחזקאל, יליד מגדיאל, שראה בחקלאות את הבסיס הבריא לקיום הציונות בעת הזאת, שמח שהבסיס החקלאי בגולן התרחב והתחזק.

גם בהיותו עסוק בתפקידים רבים, לא ניתק את קשריו החמים עם האדם מן השורה, וכולם השפיעו עליו אהבה רבה.

אל תתמהו אנשי אדמה על דבר

שמש וירח אשר קצרו

נפל ברוש, על בין עבותים גבהה

קומת סעפותיו אשר נצמרו.

(מתוך קינת רבי שלמה בן גבירול על מות יקותיאל)

יחיאל שמשוני

רמת מגשימים

הנני העני ממעש, נרעש ונפחד, באתי לעמוד ולהיפרד ממך, הרב יחזקאל, בשם קהילתך-קהילתנו, רמת מגשימים, אשר שלחוני.

כאשר קראנו השבת "אדם כי ימות באהל" לא ידענו ולא תיארונו לעצמנו כי אינך עוד באוהלנו. כאשר הכריז חתן בר המצווה הצעיר בשבת "זאת חקת התורה" איש לא העלה בדעתו כי אתה לא תורה לנו יותר את חוקות התורה, וכשלמדנו את דברי חז"ל המובאים ברש"י על הפסוק ויקדש בם, "כאשר הקב"ה עושה דין במקודשיו הוא יראוי ומתקדש ועל הבריות", לא שיערנו שהדבר נעשה מוחשי כל כך בקרובנו אנו, במקורבנו-ברבנו הרב יחזקאל. (ומי כמוך החשיב כל כך את נושא המוחשיות בכל דבר.)

זכות גדולה זיכית אותנו בעשרים השנה האחרונות. זכינו לבנות ולפתח ישוב בישראל על דרכה של תורה, כפי שהורית לנו, בהנחיתם ובהשראתם של גדולי התורה של דורנו. וכל זאת באמצעותך בדרכך המיוחדת, ביכולתך להידבר עם כל אחד. (ואני זוכר יום אחד במשרדך בו יצא אנשי בעלז מפגישה ומאוחר יותר היית אמור לפגוש את אנשי הברד"ץ.)

זכינו לבנות ולפתח ישוב ברמת הגולן שמקרין מרוחו על כל יישובי הסביבה, ובהקשר הזה בהחלט נתקיים בך באופן הרחב ביותר מאמרה של הגמרא במסכת יומא "שיהא שם שמים מתאהב על ידך". שהרי כל תושב ברמת הגולן מתינוקות שנשבו ועד רבני הגולן אהב אותך פשוטו כמשמעו, והמשמעות היא חיבוב ואהבת כל מה שאתה ייצגת, שמתמצה בשם שמים.

ההלם הוא עצום, הוא אינו מאפשר לארגן את המחשבות ולסדר את הדברים. האבדה היא עצומה. אבדנו רב ואבדנו חבר. ואולי הנקודה המיוחדת מאד שלך-שלנו, היא החיבור הכל כך חזק והשזירה הכל כך

מקורית בין רב לחבר. בעיני ההבנה המושלמת של הביטוי "חבר"
בלשון חז"ל היא דמותך.

בליל שבת פרשת חקת לבך לא עמד לך והחזרת נשמתך לבורא עולם.
ממוצאי שבת פרשת חקת לבנו מצווה ב"והחי יתן אל לבו", ואנו
מצווים לעשות זאת מעתה ועד עולם.

ת.נ.צ.ב.ה.

שלמה לב-ארי

רמת מגשימים

על שלושה דברים העולם עומד: על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים". (אבות פרק א משנה ב)
לא נגזים אם נאמר, שהרב יחזקאל העמיד את העולם על שלושה דברים אלה:

על התורה - רבנו הגיע לישיבת מרכז הרב אחרי הצבא ולכן הקדיש עתותיו לתורה. כל רגע פנוי נוצל ללימוד תורה, וגם אחרי שנישא כשהיינו מבקרים אותו, לעתים, היינו רואים שהשכים קום, וישב בביתו ולמד עם חברותא עוד לפני התפילה, אחר כך תפילה במניין, ושוב לישיבה ללמוד ובערב עד חצות שוב חברותות. כל זה כי רצה לנסות להשלים את החסר שלא למד בזמן הצבא. אף על פי שאמר לנו: "שנתיים וחצי אלו לא אוכל להשלים לעולם", ניסה בכל כוחו להשלים את הלימוד. ואחר כך כשהיה רב ניסה גם ללמד כדי לזכות את האחרים. פעמיים וחצי ש"ס שהספיק לגמור בדף היומי ועוד ידו היתה נטויה.

העבודה - בשני המובנים. על התפילה במניין הקפיד מאוד. היה מראשוני המגיעים למניין ודואג שהמניין יתחיל בדיוק בזמן. היה תמיד אומר: "הקדוש ברוך הוא אינו צריך לחכות ויש להתחיל להתפלל בזמן". כמעט שום תירוץ לא היה טוב כדי לא להתפלל במניין - יעידו על כל כתלי בית הכנסת בירושלים, ברמת מגשימים, בתל-אביב ובגבעתיים איך הקפיד הוא להתפלל במניין. אהב את המניינים המתחילים בזמן.

וכן כאשר עבד, שימש דוגמא אישית למשגיחיו, היה מגיע בכל זמן אפשרי על מנת לבדוק אם הדברים מתנהלים כפי שצריך. בשקט היה בודק, וכשהיה מגיע למנהל המפעל, שרצה לערוך עמו סיוור, אמר כבר בדקתי, העיר את הערותיו אם היה צריך, את שבחיו אם היה צריך, והיה כבר ממשיך כי אצה לו הדרך.

כשמואל הנביא היה מסתובב ממקום למקום, לא מחכה שיגיעו אליו, אף ופותר בעיות, ובערב לרמה על מנת להגיד שעור בדף יומי.

ועל גמילות חסדים - גומל חסדים היה הרב יחזקאל עוד מנעוריו. יחסו המיוחד לחברו חגי ז"ל, שנפטר מסרטן, בימי מחלתו, ואחרי כן בתמיכה בהוריו של חגי. כאשר נפטר אביו של אחד מחבריו במדרשיה ארגן הוא וחבריו את חפירת הקבר, ואת כל מה שדרוש להלוויה. כאשר אביו נפטר הקים על שמו קופת גמ"ח שהרבה תלמידי ישיבה נהנו ממנה. אחר כך הקים את מפעל הצדקה של רמת מגשימים המאכיל משפחות נצרכות בטבריה. וכן בגופו קיים גמילות חסדים בקבלו את בנו לביתו, עד שהבן הרגיש וכינה אותו אבא לכל דבר.

רבנו היה איש שהדביק בין אנשים שונים, בין דתיים לחילוניים, בין גוונים שונים של דתיים ובין תלמידי חכמים. כל מקום שהיה הרב יחזקאל נמצא היה רק מרבה אהבה אחווה ורעות. תמיד היה סיפור טוב לתת דוגמא. תמיד בדיחה טובה להפיג מתח. במקום שהוא היה המתח היה נעלם.

ביושבנו בשבעה ראינו פתאום אנשים שלא הכרנו, שחשבו שהרב היה חברם הטוב ביותר, והתפלאו הם וגם אנחנו לשמוע שהוא היה חבר טוב של כולנו: "מה זאת אומרת הוא היה חברי הטוב ביותר. שמר אתי קשר כל הזמן". פתאום התברר כי רבנו נתן את ליבו לכל אחד. עד שבערב שבת לפני קידוש לקחו ה' לישיבה של מעלה - בוודאי חשבו ה' כי הוא חברו הטוב ביותר - ולבו נדם.

צריך כל אחד מאתנו להשלים את החסר, וברוך ה' יש לכל אחד מספיק ללמוד מרבנו יחזקאל, ולקחת תכונה קטנה או גדולה על מנת שנוכל לנסות להשלים את החסר.

שי דאום

על אבא ז"ל הייתי יכול לדבר המון זמן. יש הרבה מה להגיד עליו, וגם הוא היה תמיד שופע בסיפורים על עצמו מאז ומעולם. כתוב בגמרא שמי שנפטר בגיל 52 זוהי מיתתו של שמואל הנביא ואבא ז"ל נפטר בגיל 52. והיו כמה וכמה נקודות דומות בין שמואל ובינו.

שמואל היה מסתובב בכל ישראל ולא חיכה שהבריות יגיעו אליו. גם אבא ז"ל היה מסתובב בכל ישראל וכל הבעיות של כל ישראל זו היתה בעיה שלו אישית. את כל בעיות הכשרות בכל מקום היה כואב מאוד. כך בפסח האחרון היה סיפור ביוטבתה שהיה סכסוך שם בענייני כשרות, אז אבא התכוון לנסיעה ואמר אני צריך להכין שעורי בית, את מי ישאלו הרי ישאלו אותי, אפשר או לא אפשר הוא רצה לנסוע לשם. ואחרי שכבר התכוון באמת הרבנים הראשיים חשבו את מי אפשר לשלוח לשם, מן הסתם את ר' יחזקאל, את אבא, אז אמרו לו לנסוע. כתוב במדרש ששמואל קרא לעצמו עבד לה'. אבא כל השנים שהוא עבד בתנובה מאוד היה לו סיפוק והיתה לו הצלחה והוא קידם עניינים, אבל תמיד הוא אמר לנו - אני רוצה לחזור לישיבה בישיבת הגולן. הוא לא התפטר הוא היה בחופשה. "אני רק אעשה קצת סדר ואני אחזור לישיבת הגולן". יש הרבה עסקנים שעושים פעולותיהם והם נהנים מהעסקנות וטוב להם שם, הם עברו את השלב של הישיבה. אבא עשה את זה כעבד כי אבא רצה תמיד לחזור לישיבה. כל מי שהכיר אותו ידע בחודשיים האחרונים שהוא לימד במעלות, איזה אושר זה היה לו. כל השבוע הוא דיבר על השיעור במעלות. ביום רביעי בלילה היה לו את ההתקף לב הראשון. ביום ה' נכנסתי אליו לטיפול נמרץ שאל אותי: נו, ראית את הנודע ביהודה הזה שהוא דבר עליו ביום שלישי. הוא אמר לי אותו עוד לפני כן. אמרתי לו: אבא תישן... הוא אמר לי: בטלן... ונרדם. הוא היה מאוד עייף. הוא עשה את זה כעבד פשוט כעבד. הוא ידע שזה מה שהוא צריך. הוא אמר לנו פעם אתם רואים מישהו אחר במקומי

שעושה את זה? עד אז אין ברירה אני חייב לעשות את זה. ממש זה היה כעבד.

עוד נקודה. כתוב בפסוק "וידברו במשה במחנה ובאהרון קדוש ה'" זה שמענו מהרב צפניה דרורי בשבעה. על משה היו אומרים למה הוא כזה פרוש, למה הוא לא במחנה, הוא כזה צדיק נמצא אי-שם, הוא לא עם האנשים. "ובאהרון קדוש ה'" - על אהרון אמרו שלא מספיק רואים עליו שהוא רב. ושמואל כידוע שקול כנגד משה ואהרון כי שמואל איחד את שני הדברים. גם אבא - הוא היה רב, נשא בעול, והוא היה פוסק, והוא היה עוסק בצרכי ציבור, כל מה שהיה צריך. הוא היה במחנה והוא אהב אנשים ואנשים אהבו אותו, הוא היה עם כולם. המיזוג בין שתי התכונות האלה.

שמואל מעיד על עצמו "לא חמור אחד מכם נשאתי", אומרים חז"ל שאפילו נסעתי לצרכים נסעתי בחמור שלי. אנחנו יודעים את זה מאבא - רק בתקופה האחרונה הוא עשה שלום בין רב בקהילה בחו"ל ובין הקהילה שלו. ורק החשבונות טלפון עלו כמה אלפי שקלים מהבית שלנו. וכל פעם שהוא התקשר שאלו "להתקשר אליך"? זאת אומרת תנתק ואנחנו נתקשר אליך, והוא אמר לא לא, לא משנה והיה עומד ומדבר בטלפון. לא חמור אחד מכם נשאתי. הקיצוניות שלו במידת הנקיות לא לקחת משל ציבור זה היה מדהים. איפה שהוא נתן הכשרים הוא לא היה לוקח כלום משל ציבור. כל מי שהכיר אותו ידע שזה לא שהוא לא לקח שוחד, גם בדברים שכולם כן לוקחים הוא לא לקח. גם את השי לחג שנותנים בתנובה היה צריך ללחוץ עליו ולהסביר שזה לא חריג עד שהוא הסכים לקחת את זה. במשרד של אבא בתנובה יש ספרים שתרם ממעשר עני של פירות גולן. הוא תרם הרבה ליד עזרה, וביד עזרה כל אחד שמארגן להם תרומות הם נותנים לו איזה ספרים, ואבא לא הסכים לקחת את הספרים האלה עד שהוא בסוף מצא פשרה הוא אמר שיהיה שייך לרב של תנובה. זה יהיה במשרד של הרב של תנובה, זה של תנובה, לא שלי. גם דברים כאלה, זה היה ממש קיצוני. תמיד כשהיה נמצא בחתונות, בלילה בכל מיני מקומות היו שואלים אותו - עוד הלילה עד הגולן? ותמיד הוא היה עונה "ותשובתו הרמתה כי שם ביתו". כך הוא אמר, תמיד זה ממש היה מרגלא בפומיה "ותשובתו הרמתה כי שם ביתו".

במלחמת ששת הימים אבא שחרר את נבי-סמואל, וכל שנה בכ"ח באייר, שזה גם היארצייט, יום השנה, לשמואל הנביא הוא היה אומר בואו נעשה טיול בעקבות לוחמים והיה לוקח אותנו לנבי סמואל ולאזור שם איפה שנלחם.

אפשר לומר שכל זה מקרי. אני רואה שאבא באמת מאוד מזכיר את דמותו של שמואל הנביא. כל מי שנפטר בגיל 52 זוהי מיתתו של שמואל הנביא.

הגמרא ביומא דף פו אומרת "דתניא ואהבת את ה' אלוקיך, שיהיה שם שמים מתאהב על ידך, שיהיה קורא ושונה משמש תלמידי חכמים ויהיה משאו ומתנו באמונה ודיבורו בנחת עם הבריות". ארבעה דברים: קורא ושונה, משמש תלמידי חכמים, משאו ומתנו באמונה ודבורו בנחת עם הבריות. כל התכונות שמאוד אפיינו את אבא.

קורא ושונה - קורא ושונה זו אהבת התורה של אבא. כבר דברנו על השיעור במעלות ואיך שהוא היה מרוצה. בכל הישיבות זוכרים שהאבא שהיה בא לבקר זה דווקא הכי רחוק. אז הוא היה אומר מה פתאום. כשאני למדתי באור עציון הוא היה צריך לעשות בקורי פתע בקרית מלאכי יש שם איזה מפעל של טנא נוגה. אז כל שבוע צריך לעשות איזה ביקור פתע בקרית מלאכי, ומאז שעזבתי את אור עציון אז הקפדנות הזאת של טנא נוגה ירדה. במרכז הרב את חיימקה. את כולם. אהבת תורה. את כולם היה שואל: נו, מה אתה לומד עכשיו, איזו סוגיה, ככה היה מנסה בשנים שהוא עסק בצרכי ציבור באמונה להריח את הריח של תורה עוד קצת. הוא היה אהבת תורה גדולה.

משמש תלמידי חכמים - כל מי שהכיר אותו ידע איזה "תלמיד" הוא היה של ר' אברהם שפירא ושל הרב אליהו ושל הרב אורבך. הוא פשוט היה משמש תלמידי חכמים. הוא היה "תלמיד" שלהם. אנחנו שנים היינו הולכים אתו בחול המועד לרב אורבך בטבריה. כל פעם שהיינו יוצאים ממנו הוא היה יוצא בהתפעלות כמו בחור בשיעור א שפעם ראשונה הולך לתלמיד חכם. "ראיתם איזה בקיאות" הוא היה אומר, "איזה בקיאות, איזה ידענות, איזה סברא, איזה..." כל פעם וההתפעלות הזאת. בתמימות כזאת כמו בחור צעיר. כל פעם. "איזה בקיאות, איך הוא יודע את הפתחי תשובה הזה". הוא היה משמש תלמידי חכמים והיחס שלו אתם היה באמת יחס של קרבה עצומה.

למרות שהוא היה גר בגולן והם היו גרים רחוק הוא היה משמש תלמידי חכמים.

ויהיה משאו ומתנו באמונה - ההתאמצות שלו שכל ענין שהוא יתעסק אתו יהיה שלם בתכלית השלימות, שיהיה טוב. שתהיה חזקה אין חבר מוציא תחת ידיו דבר שאינו מתוקן. וגם עוד פעם מדת הנקיות הזאת שלא לקחת. "ומשאו ומתנו באמונה" אמונה מוחלטת. הוא היה לוקח כל דבר ברצינות ובהחלטיות עד הסוף, ושום שיקול שהוא לא לגופו של ענין הוא לא היה מערב.

ודיבורו בנחת עם הבריות - עם כל הבריות. אהבת האדם שאצל אבא זה היה משהו חריג ביותר. כל אחד הוא אוהב אותו. הוא באמת אהב את כולם. הוא הגדיל אהבה, הוא היה אהבה שופעת שלא היה בדיוק משנה מי הכתובת. כל מי שרק הסתובב באזור זה היה נדבק אליו. בשבעה בא יהודי מברסלב לנחם. זה סיפור שלדעתי הוא ממחיש מאוד. שאלנו אותו מאיפה אתה מכיר את אבא? אז הוא אמר שלפני ששה חדשים הוא עבר בגולן לאסוף כסף לשיבה. אז הוא היה שעה אצל אבא, וקיבל כבר ארוחת צהרים, ודיבר אותו סיפור או שנים, ונסע חזרה. ואמר: כששמעתי את זה בירושלים עזבתי את הכל ונסעתי. לא יכולתי שלא לבא. נהייתי חבר שלו, בשעה הזאת שהייתי אתו נהייתי חבר שלו. הוא אמר בלשונו שאבא קיים את מאמר רבינו "מצווה גדולה להיות בשמחה תמיד". כי אבא באמת הקרין את האהבה הזאת ואת השפע הזה לכל בן אדם שהסתובב, אז הוא עזב את הכל ובא לנחם. הוא לא ידע מה לדבר. הסתובבו כל כך הרבה רבנים, והוא אמר נהייתי חבר שלו בשעה. לא חבר שלו כמו כולם כל כך הרבה שנים. אנחנו יודעים איך שהוא היה מסתכל באהבה ובגאווה על כל בן משק: הוא כבר בקורס קצינים והוא בקורס טיס והוא...

אחד מבני חבורה שנסתלק תדאג כל החבורה כולה - תדאג כל החבורה כולה להשלים את החסר כי כל אחד צריך לחשוב טוב מה היתה המידה של אבא שדיברה אליו, מה היה באופי של אבא קו שהוא ראה נכון, מה אצל אבא היה דבר בולט ולהתחזק בזה. לקחת את זה ולנסות להשלים את החסר את החלל. לנסות לגרום על ידי כך שאבא ימשך לחיות אתנו, על ידי שאנחנו עושים מה שאנחנו יודעים שהוא אוהב.

ת.נ.צ.ב.ה.

חנוך דאום

אומר המדרש :

שלשה דברים עלו במחשבה, ואם לא עלו דין הוא שיעלו,
ואלו הן:

על המת - שיסריח,

ישתכח מן הלב,

ועל התבואה שתרקב,

שאלמלא המת מסריח אינו נקבר, ואלמלא נשתכח מן
הלב אין בני אדם פוסקים בכייתם על המת...

את עניין המת שישתכח מן הלב, מטעימה הגמרא בברכות (דף נח
עמוד ב) בפסוק "נשכחתי כמת מלב, הייתי ככלי אובד". ומסביר רש"י
שכדרך שבני אדם מתייאשים מאבידתם אחרי י"ב חודש כן המת
ישתכח מן הלב.

והדברים צריכים ביאור: ראשית, מה כוונת המדרש באומרו "גי
דברים עלו במחשבה, אם לא עלו דין הוא שיעלו". הרי אם זה עלה
במחשבה לפני הקב"ה, סימן שזהו הרצון האלוקי וזהו סדרו של עולם,
ומה פשר העניין "אם לא עלו דין הוא שיעלו".

ויותר מזה, לעצם גופו של המדרש - "על המת שישתכח מן הלב",
לכאורה מה יתרון יש בזה? הרי אנו רוצים לזכור ולנהוג לפי דרכו של
המת, ואיזה מין שבח זה למת ולקרוביו שהמת משתכח? איך אפשר
לגזור דבר כזה, הרי לפעמים זוכרים את מעשיו וגדולתו של אדם קרוב
לאורך זמן אפילו יותר מיי"ב חודש.

ומה כוונת המדרש "שהמת ישתכח מן הלב", לכאורה היה לומר
שהאנשים ישכחו עם המת ולא לגזור על המת שהוא מעצמו ישתכח.

ונבאר את הדברים על פי היסוד הידוע "צדיקים במיתתם קרויים
חיים": כוונת העניין היא שכל חיות האדם היא לא גופו וגשמיותו אלא
נשמתו הרוחנית. המסר הרוחני שהוא מעביר וממלא בחייו נשאר גם
לאחר שגופו, אשר שימש ככלי להעברתו וקיומו של דבר עליון זה, הולך
מן העולם. כמאמר הגמרא: "יעקב אבינו לא מת... מה זרעו קיים אף

הוא קיים". עצם זה שזרעו ממשוך בדרכו ונושא את דגלו מראה על חיותו המלאה של יעקב.

אך לא לחינם ספדו את יעקב. ספדו על הצער הרגעי, הפרטי, של החסרון שנהיה, ששוב לא יעברו הדברים העליונים ישירות מיעקב בצורה המוחשית והגשמית. כאשר אדם נפטר והולך מן העולם מיד כל קרוביו סופדים ומקוננים על אותו חסרון שנהיה בעולם. בכייה זו היא דבר חיובי ומוכרת, ואף חכמים הכניסו בו גדרים: ימי שבעה והלכותיהם, ימי שלושים והלכותיהם ועוד. אך צער זה הוא צער ראשוני על ההפסד המוחשי, ואינו יכול ללכת עם האדם לאורך זמן רב, כי הוא מונע בעדו לקיים את הפן השני: היישום של השאיפות הרוחניות של הנפטר, הלימוד מדרכו, והמשך החיים שלו ממש! רק בחזרה לקראת החיים הרגילים, למסלולם האמיתי, אפשר להכניס את אורו של המת, ולא בהתרכזות בו ובחייו בלבד.

אנשים שמאבדים קרוב, נדמה להם שעולמם נחרב, ואין הם מסוגלים לחזור למסלול חייהם הטבעי למילוי תפקידם בעולם. בשביל למנוע דבר בלתי אפשרי זה, שאנשים לא יוכלו לחזור לחייהם מכובד האבל והיגון, גזרו על המת שישתכח מן הלב.

אמנם, גזרה זו היא על הפן הראשוני והמוחשי שנעלם, על הגוף הגשמי שאבד, על התוגה הפרטית, אך לא על דרכו של הנפטר, אותה צריך לשאת במשך כל החיים. לטובת מגמה זו שתוכל להתממש, גזרו על המת שישתכח. שהמת ישתכח מן הלב ויישאר רק החי, אותם מסרים, אותה תורת חיים שהייתה לו. שלאחר תקופה של י"ב חודש של אבל וצער בריא, על הפן הזה של האדם, ישתכח מן הלב המוות, הצד שמת והלך שהוא הגוף, כדי שנוכל לזכור את מה שחי בבחינת "צדיקים במיתתם קרויים חיים". האדם מעצמו, קשה לו לשכוח ולצאת מאבל זה, לכן גזרו דבר זה משמיים על המת, ולא על האדם, שהוא מעצם טבעו האנושי והבריא רוצה לזכור כמה שיותר.

ומסיבה זו, אומר המדרש "אם לא עלו דין הוא שיעלו", כדי להדגיש שדבר זה הוא מוכרח מעצם המגמה של העולם, שהאדם ישכח את המת במובן של עצב ובכי, ויזכור אותו במובן של חיים, כדי שיוכל להמשיך ולחיות. ולא רק מהסיבה האלוקית העליונה של הדבר. ואכן, רוצים אנו לזכור את הנפטר יותר מייב חודש, ואין הכוונה כלל שהמת ישתכח,

חלילה, לגמרי, ואין זה גנאי לו כלל, כי הוא ישכח במובן של המת אך נזכור אותו וניישם את דרכו בחיינו תמיד, כדברי המדרש "שאלמלא נשתכח מהלב אין בני אדם פוסקים בכייתם על המת". כמו שביארנו, אין זה חיובי לבכות על המת יותר מדי ולהצטער על אותו חסרון שנהיה שהלך מן העולם, אלא צריך לזכרו במובן של חיים, של הכנסת תוכן רוחני לחיים, וכך, שדבריו יהיו קיימים גם הוא יהיה קיים. "נשכחתו כמת מלב הייתי ככלי אובד" - משווים את שכחת המת לשכחת כלי, שוכחים רק את הגוף שהוא כלי לשימוש הנפש.

את הדבר הזה צריכים אנו לזכור במיוחד, כשמדובר באבא, הריני כפרת משכבו. את אבא שבחיי היה סמל לפעילות, סמל לחיות, צריכים לזכור לא במובנים של אבל וחסרון אלא בזיכרון של חיים, של שמחה. הרבה מסרים, הרבה תכנים שאיר לנו אבא בלכתו. כל חיינו היו שילוב נפלא בין לימוד תורה לבין חיים מעשיים. לאבא היה חיבור בין השאיפות הרוחניות שלו ושל עם ישראל, לבין המעשים היומיומיים. דבר זה ניכר היה במעשיו, ביושר שבו הוא פעל, בהסתכלות של תורה בגדלות ובאומץ.

כשאבא האמין בדרכו, הוא עשאה גם כשהייתה לנגד כולם, באמונה שלמה, והכל מתוך אותה תחושה אמיתית שזהו הדבר שצריך להיעשות. את תחושת האחריות של אבא ראו בשעות העבודה שלו, שהתחילו שעתיים לפני שחרית ונגמרו שעתיים אחרי ערבית.

מכל חיינו של אבא צריכים ללמוד הרבה, הן בצד המשפחתי, הן בצד התורני, והן בצד הציבורי ששייך לנשמת האומה כולה. נתפלל לה' שיעזור לנו שמתוך האבל, מתוך תחושת החסרון הקשה, נדע להמשיך בכוחות מיוחדים. שדמותו של אבא תשפוך אור על חיינו, ונמשיך לחיות בדרכו, נמשיך לחיות אתו. שמתוך האבל ממש, תצא שמחה ועצמה של חיים. שהי יקיים בנו "הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה", המספד עצמו הוא שיהפוך למחול, מהשק נתאזר בשמחה, "למען יזמרך כבוד ולא ידום ה' אלקי לעולם אודך".